

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRK TARIM POLİTİKASININ AB ORTAK TARIM POLİTİKASI
ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Serdar YAĞBASAN

KIRIKKALE - 2011

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRK TARIM POLİTİKASININ AB ORTAK TARIM POLİTİKASI
ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Serdar YAĞBASAN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Muzaffer DEMİRBAŞ

KIRIKKALE - 2011

Özet

TÜRK TARIM POLİTİKASININ AB ORTAK TARIM POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Avrupa Birliği (AB)' nde tarım sektörünün desteklenmesi ve yönetimi Ortak Tarım Politikası (OTP) kapsamında yürütölmektedir. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde belirlenen müzakerelerden biri de Türk tarımının AB OTP' sine uyumudur. AB'nin bütçesinin büyük bir bölümünü OTP' ye ayırması ve bunun karşısında AB'nin tarım potansiyeli yüksek bir ülke olan Türkiye'yi Birliğe almaktan çekinmesi bu uyum sürecinin ne kadar zor geçeceğini göstermektedir. Çünkü Türkiye'nin AB'ye üye olması halinde AB'nin tarım alanı, tarımsal ürün üretimi ve tarım nüfusu artacaktır.

Bu çalışmanın temel konusunu, AB entegrasyon sürecinde aday ülke Türkiye'nin tarımsal yapısının geçmişten günümüze kadar olan seyri incelenerek, bu süreç içerisinde Türk tarımının AB Ortak Tarım Politikasına uyumu ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeler anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Avrupa Birliği, Ortak Tarım Politikası, Tarım, Türk Tarım Politikası, Uyum Süreci

ABSTRACT

ASSESSMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF THE COMMON AGRICULTURAL POLICY, AGRICULTURAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION TURK'S

European Union (EU) is to support and management in the agricultural sector, the Common Agricultural Policy (CAP) is carried out within the scope. One of negotiation process of Turkey's full membership of the EU is EU in CAP of Turkish agriculture balance of cine. The largest budget for EU CAP in the face of the EU's agricultural potential and higher allocation to the country, this adaption process is reckless to take Turkey to the Community shows how difficult it will pass. In case of Turkey's EU membership, the EU's agricultural area, agricultural production and agricultural population will increase.

The main subject of this study, a candidate country Turkey's EU integration process by examining the course from past to present agricultural structure, the process of Turkish agriculture in the EU Common Agricultural Policy, cohesion and development is explained in the post.

Key words: European Union, Common Agricultural Policy, Agriculture, Turkish
Agricultural Policy, Compliance Process

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmamda lisans hayatımdan beri öğrencisi olduğum, her türlü desteğini ve yardımını esirgemeyen, tezimle ilgili değerlendirmelerde bulunan, eleştiri ve düşüncelerini bilimsel anlamda aktaran saygıdeğer tez hocam Yrd. Doç. Dr. Muzaffer DEMİRBAŞ'a, ve diğer hocalarıma, yüksek lisans eğitimim boyunca bana gerekli çalışma ortamını hazırlayan değerli üstadım Vergi Müfettişi İsmail ÇOBANOĞLU'na, tezimin dizgi işlerinde yardımını esirgemeyen sevgili kardeşim Öğrt. Ayla YAĞBASAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Serdar YAĞBASAN

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Türk Tarım Politikasının AB Ortak Tarım Politikası Çerçevesinde Değerlendirilmesi” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Tarih: 12.08.2011

Ad- Soyad: Serdar YAĞBASAN

İmza:

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK TARIMININ YAPISI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. TARIM SEKTÖRÜNÜN TANIMI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	3
1.2. TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	5
1.2.1. TARIMIN GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILADAKİ PAYI.....	6
1.2.2. TARIMIN DIŞ TİCARETTEKİ PAYI.....	8
1.2.3. TARIMIN İSTİHDAM İÇİNDEKİ PAYI.....	15
1.3. TÜRKİYE'NİN TARIMSAL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ.....	18
1.4. TÜRK TARIM POLİTİKASI.....	23
1.4.1. 1923-1960 DÖNEMİ TARIM POLİTİKALARI.....	23
1.4.2. 1960-1980 DÖNEMİ TARIM POLİTİKALARI.....	27
1.4.3. 1980-2000 DÖNEMİ TARIM POLİTİKALARI.....	31
1.4.4. 2000 SONRASI DÖNEMİ TARIM POLİTİKALARI.....	36
1.4.5. TÜRK TARIM POLİTİKALARININ SONUÇLARI.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI (OTP)

2.1. ORTAK TARIM POLİTİKASININ OLUŞUM SÜRECİ.....	41
2.2. ORTAK TARIM POLİTİKASININ AMAÇLARI.....	43
2.3. ORTAK TARIM POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ.....	46
2.3.1. TEK PAZAR İLKESİ.....	46
2.3.2. TOPLULUK TERCİHİ İLKESİ.....	47
2.3.3. MALİ DAYANIŞMA İLKESİ.....	48
2.4. ORTAK TARIM POLİTİKASININ TEMEL İŞLEYİŞ MEKANİZMALARI.....	49
2.4.1. KARAR MEKANİZMASI.....	49
2.4.2. ORTAK PİYASA DÜZENLERİ.....	50
2.4.3. PAZAR VE FİYAT MEKANİZMALARI.....	52
2.4.4. YAPISAL POLİTİKALAR.....	53
2.4.5. FİNANSMAN MEKANİZMASI.....	54
2.5. ORTAK TARIM POLİTİKASI SÜRECİNDEKİ REFORM DÜZENLEMELERİ.....	58
2.5.1. İLK ORTAK TARIM POLİTİKASI REFORM GİRİŞİMİ: MANSHOLT PLANI.....	59
2.5.2. MACSHARRY REFORMLARI.....	61
2.5.3. GÜNDEM 2000 VE ORTAK TARIM POLİTİKASI REFORMU.....	63
2.5.4. 2003 REFORMLARI.....	65
2.5.5. ORTAK PİYASA DÜZENİ AÇISINDAN YAPILAN DÜZENLEMELER.....	66
2.5.6. İKİNCİ DALGA ORTAK TARIM POLİTİKASI REFORMLARI.....	67
2.5.7. DİĞER GELİŞMELER: 2007-2013 KIRSAL KALKINMA POLİTİKASI.....	67
2.6. ORTAK TARIM POLİTİKASI HARCAMALARININ AB BÜTÇESİNDEKİ PAYI VE ÖNEMİ.....	69
2.7. ORTAK TARIM POLİTİKASININ DÜNYA TARIM TİCARETİNE ETKİLERİ.....	73
2.7.1. ORTAK TARIM POLİTİKASININ ÜYE ÜLKELERİN TARIM SEKTÖRÜNE ETKİSİ.....	73
2.7.2. ORTAK TARIM POLİTİKASININ DÜNYA TARIM ÜRÜNLERİ TİCARETİNE ETKİSİ.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK TARIM POLİTİKASININ AB ORTAK TARIM POLİTİKASINA UYUMU

3.1. TÜRKİYE’NİN AB İLE İLİŞKİLERİ VE ORTAK TARIM POLİTİKASINA UYUM SÜRECİ.....	78
3.1.1. YATAY KONULARA İLİŞKİN DÜZENLEMELER.....	85
3.1.2. BİTKİ SAĞLIĞI MEVZUATINA UYUM.....	87
3.1.3. VETERİNERLİK MEVZUATINA UYUM.....	88
3.1.4. GIDA GÜVENLİĞİ VE KONTROLÜ.....	88
3.1.5. KIRSAL KALKINMA VE ORMANCILIK STRATEJİLERİNİN OLUŞTURULMASI.....	89
3.1.6. ORTAK PİYASA DÜZENİNİN OLUŞTURULMASI VE UYGULANMASINA YÖNELİK DÜZENLEMELERİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ.....	90
3.2. AB’YE UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE’DEKİ TARIM POLİTİKALARI.....	93
3.2.1. DOĞRUDAN GELİR DESTEKLERİ.....	94
3.2.2. FARK ÖDEME UYGULAMASI.....	95
3.2.3. HAYVANCILIK DESTEKLERİ.....	95
3.2.4. KIRSAL KALKINMA DESTEKLERİ.....	96
3.2.5. TELAFİ EDİCİ ÖDEMELER.....	96
3.2.6. ÜRÜN SİGORTASI ÖDEMELERİ.....	97
3.2.7. ÇEVRE AMAÇLI TARIMSAL ALANLARIN KORUNMASI (ÇATAK) PROGRAM DESTEĞİ.....	97
3.3. TÜRK TARIMININ AB TARIMI İLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	97
3.3.1. TÜRK TARIMININ YAPISAL SORUNLARI.....	103
3.3.2. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	105
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	110

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ÇATAK	: Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FADN	: Çiftlik Muhasebe Veri Ağı
FEOGA	: Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
FEDER	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
FSE	: Avrupa Sosyal Fonu
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IPA	: Katılım Öncesi Yardım Aracı
IPARD	: Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı
IACS	: Entegre İdare ve Kontrol Sistemi
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
LEADER	: Aşğıdan Yukarı Yaklaşımı
OTP	: Ortak Tarım Politikası
OPD	: Ortak Piyasa Düzeni
SAPARD	: Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı
STAR	: Tarımsal Yapılar ve Kırsal Gelişme Komitesi
TKB	: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Bazı Ülkelerde Tarımın GSMH İçindeki Payı (%).....	6
Tablo 2. Tarım Sektörünün GSYİH İçindeki Payı ve Büyüme Hızı.....	8
Tablo 3. Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Milyon Dolar).....	10
Tablo 4. Türkiye'nin toplam ve tarım ürünleri dış ticaret hacmi (milyon \$).....	11
Tablo 5. Türkiye'nin Tarım Ürünleri İhracat Değerleri ve Payı.....	12
Tablo 6. Türkiye – AB Tarım Ürünleri Dış Ticareti (2003, Milyon Euro).....	13
Tablo 7. Tarım Sektörünün İstihdam içindeki Payı (%).....	15
Tablo 8. Ana ve Alt Gruplar İtibariyle Bitkisel Üretim Değeri.....	19
Tablo 9. Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürün Değerleri.....	20
Tablo 10. Tarım Alet ve Makinelerin Sayısı ve Payı.....	22
Tablo 11. Kuruluş Yıllarına Göre Özel Sektör İşletmelerinin Sektörel Dağılımı.....	26
Tablo 12. OTP Öncesi Üye Ülkelerdeki Tarım Politikasının Durumu.....	42
Tablo 13. AB'de Bütçe ve Tarımsal Harcamaların Gelişimi.....	53
Tablo 14. Avrupa Birliği 2010 Bütçesi.....	55
Tablo 15. Türkiye'de Tarımsal Destek Araçları ve Bütçedeki Payları.....	92
Tablo 16. Başlıca Tarımsal Göstergeler Açısından Türkiye ve AB.....	98
Tablo 17. Türkiye ve AB Ülkelerinde Tarımın Ülke Ekonomisindeki Payının Çeşitli Göstergeler Açısından Karşılaştırılması.....	100

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Tarım Sektöründe İstihdam Edilenlerin Toplam İstihdam İçerisindeki Payı Ve Cinsiyete Göre Dağılımı.....	16
Şekil 2. FEOGA'nın Toplam AB Bütçesindeki Payı.....	68
Şekil 3. FEOGA Bütçesinin Dağılımı (Milyon Euro).....	69

GİRİŞ

Tarım sektörü, gelişmişlik durumu ne olursa olsun, tüm ülkeler için büyük bir önem arz etmektedir. Tarım; ülkelerin gıda gereksinimini karşılaması, istihdama olan katkısı, tarımsal sanayiye hammadde sağlaması, dış ticarete önemli bir konuma sahip olması gibi birçok sosyo-ekonomik özellikleriyle stratejik bir sektör olduğunu göstermektedir. Bu özelliği ile her dönem ülkelerin kendine özgü tarım politikaları oluşturmasını, tarım sektörünü desteklenmesini öngörmüştür.

Önemini vurguladığımız tarım sektörü, AB' ye tam üye olma yolunda ilerleyen Türkiye ve AB için de ayrı bir yere sahiptir. Geçmişten gelen tarım potansiyeli yüksek ülke görünümündeki Türkiye ile bütçesinin neredeyse yarısını tarım sektörüne aktaran AB bu durumu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Türkiye ve AB için bu denli önemli bir yere sahip olan tarım sektörü, AB ile tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye için en önemli konulardan birinin olduğunu göstermektedir.

II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da baş gösteren gıda yetersizliği ve daha sonrası dönemlerde ortaya çıkan kıtlık, Avrupa ülkelerinin 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Ortak Tarım Politikasını (OTP) oluşturmalarını zaruri kılmıştır. OTP ile üye devletlerin tarım politikaları ortak bir zemin içerisinde yönetilmesi, Birliğin kendi içerisinde destekleyici ve üye olmayan ülkelere karşı ise koruyucu önlemler alınmasını sağlamıştır. Böylece AB'ye tam üye olabilmek yolunda ilerleyen Türkiye'nin, tarım sektöründe AB'nin mevcut tarım politikalarını uygulamaya başlaması gerekmektedir. Bu nedenle AB müktesebatının yarısını oluşturan OTP, Türk tarım sektöründe meydana gelen yapısal değişiklikleri ve reformları beraberinde getirmiştir.

Bu tezin amacı, Türkiye'nin AB'ye adaylığı süreci içerisinde Türkiye ve AB'deki mevcut tarımsal yapı ve politikaların uygulanışını ele alınarak, Türk tarım politikasının AB OTP' sine uyumunu ve sonrasında ortaya çıkan değişimleri ortaya koymaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde; Türk tarımın yapısı ve tarihsel süreç içerisindeki tarımsal politikalar ele alınmıştır. Yine tarım sektörünün ekonomideki yeri ve önemine değinilerek tarım sektörünün GSMH, istihdam ve dış ticaret içerisindeki payları ele alınmıştır.

İkinci bölümünde; AB OTP'sinin oluşumu, temel amaç ve ilkeleri, işleyiş mekanizmaları ele alınmaktadır. OTP süreciyle beraber gelen reform düzenlemeleri ve günümüze kadar yapılan reformlar anlatılmıştır. Yine OTP'nin AB bütçesinden aldığı pay ve tarım sektörüne etkileri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde; tarım sektörünün AB OTP'sine uyum konusu incelenmiştir. AB ile Türkiye'de uygulanan tarım politikaları ele alınarak karşılaştırılması yapılmıştır. Yine Türk tarımının gelmiş olduğu son konum dikkate alınarak Türk tarımının yapısal sorunları ele alınmıştır.

I. BÖLÜM

TÜRK TARIMININ YAPISI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Tarım Sektörünün Tanımı Ve Temel Özellikleri

Tarım sektörü gıda maddeleri ihtiyacını karşılaması, iş gücü piyasasında istihdam olanakları yaratması, sanayi sektörüne girdi sağlaması, dışa bağımlılığın önlenmesi ve diğer taraftan ödemeler dengesi üzerindeki etkileri dolayısıyla ülkelerin öncelik verdiği sektörlerin başında gelmektedir. İnsan hayatının temel ihtiyacı olan beslenme ihtiyacı ile doğrudan ilişkisi, tarımsal faaliyetlerin insanlık tarihinin ilk iktisadi faaliyeti olduğunu göstermekte olup tarımsal kavramları gündeme getirmiştir.

Tarım terimi; insanların tarımsal arazilerde bitkisel ve hayvansal ürünleri elde etmek için yaptıkları faaliyetlerdir. Dar anlamda tarım; arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarıyla bitki, hayvan ve hayvansal ürünler üretilmesi veya bunların üreticileri tarafından işlenip değerlendirilmesi faaliyetleridir¹.

Geniş anlamda tarım; bitkisel ve hayvansal ürünler üretiminin yanında, bu ürünlerin yetiştiricileri tarafından işlenmesi, ormancılık ve balıkçılık faaliyetleri, tarımsal ürünlerin yetiştiricileri tarafından taşınması ve saklanması, mağazalara devredilmeden üreticileri tarafından satılması ile tarım alet ve makinelerinin diğer tarım üreticilerinin üretimle ilgili faaliyetlerine bir bedel karşılığında kullanılmasını da kapsamaktadır².

Dünyadaki hızlı nüfus artışıyla beraber bazı ülkelerde görülen açlık sorunu ve bu durumun gelecekteki bazı ülkeleri de tedirgin etmesi tarım alanında yeni düzenlemeleri ortaya çıkarmıştır. Bu durum mevcut tarım arazilerinde üretimi artırıcı tekniklerin ortaya çıkması ve yeni tarım arazilerinin üretime sokulmasıyla üretim hacminin artırılarak toplumun gıda ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır.

¹ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim), İstanbul, Beta Yayınları, 1997, s.157

² Rıdvan Karluk, a.g.e. , s.157

Sanayi devrimiyle birlikte tarımsal ürünlere bağı endüstrilerin gelişmesi tarım mallarına olan talebi artırmıştır. Ekonomik kalkınmada tarımın rolü ülkelere göre farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir kısmını oluşturan tarım sektörü kalkınmanın ve tarım dışı sektörlerin finansman kaynağıdır.

Tarımsal ürünlerin dış ticaretinde söz sahibi olan ülkeler ile birçok gelişmiş ülke tarım alanında düzenli müdahalelerde bulunmaktadır. “Çünkü serbest piyasa koşulları; sanayi ürünlerinde verimlilik ve üretimi arttırırken, tarımın diğer sektörlerden ayrılan aşağıdaki özellikleri nedeniyle aleyhine işlemektedir:

i. Tarım ürünlerine olan talebin gelir esnekliği düşüktür. Tüketim harcamaları içinde gıdaya ayrılan pay genel gelir artışı/azalışı ile doğru orantılı olarak artmaz/azalmaz. Doğal olarak talep aşağı ve yukarı doğru değişmeyeceği için, arzın aritmetik olarak artması/azalması fiyatları geometrik olarak azaltır/arttırır. Bu durum literatürde “Bolluk Paradoksu (King Kanunu)” olarak ifade edilmekte ve çiftçilerin üretimin iyi hava koşulları sonucu bol olduğu yıllarda satış gelirlerinin azalmasını açıklamaktadır.

ii. Tarımsal üretimde doğa koşullarının egemen olması nedeniyle, arz esnek değildir. Tarımsal üretimde temel üretim faktörü olan toprağın başka bir ifadeyle doğal kaynakların sınırlı olması, üretim miktarını zorunlu olarak sınırlandırmaktadır. Bu nedenle, üretim kullanılan diğer üretim faktörleri olan emek ve sermaye arttırılsa bile, üretim miktarı sınırlı bir ölçüde yükselmektedir. Üretimin istenen koşullarda ve sürede arttırılması mümkün olmamasının yanında, ekilen araziden elde edilecek üretimin gerçek değeri, mevsim etkilerine, üreticilerin bilgi ve yeteneklerinin farklılıklarına göre geniş ölçüde değişecektir.

iii. Üretimi yıllık yapılan tarımsal ürünlerin fiyatlarında görülen devresel dalgalanmalar, üreticiler tarafından yapılan planlamalarda bir önceki yıl fiyatlarını dikkate alarak yapmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Cobweb Teoremi ile açıklanan bu olay, üreticilerin üretim kararlarını almada cari yıl fiyatı yerine, bir önceki dönem fiyatına bağı olarak verilmesi nedeniyle oluşmaktadır.

iv. Tarım ürünlerinin sanayi ürünleri ile değişim haddi, tarım ürünleri aleyhine gelişmektedir. Tarım ürünlerinin fiyatları düşme eğilimi gösterirken, üreticilerin almaları gereken hammadde ve diğer endüstriyel makine ve teçhizatların fiyatları artar. Bu durumda üreticinin yaşam standardının, onun şehirlerdeki benzerlerinin düzeyinde kalması, çoğunlukla üretimdeki artışla ve verimlilikle sağlanmalıdır”³.

Genel olarak bu özellikler doğrultusunda; tarım sektörünün ülkelere göre değişmekte olduğunu, ülke ekonomilerinin gelişiminin ve pazarlama olanaklarının farklılık gösterdiğini; buna bağlı olarak da sektörler arası dengenin kurulmasının zor olduğunu göstermektedir.

1.2. Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi

İnsanlık tarihinin her döneminde önemli bir yere sahip olan tarım; insan yaşamının beslenme ihtiyacını karşılaması noktasında temel ihtiyaç kaynağı olarak yapılan ilk uğraşlardandır. İşte bu ihtiyaç kaynağı zamanla tarımı temel üretim aracı konumuna getirip, tarımsal faaliyetlerin artmasını sağlamıştır. Tarımsal faaliyetlerin artmasıyla birlikte tarım gelişen bir sektör haline gelmiştir.

Tarım sektörü; gelişmiş ya da azgelişmiş olsun, bütün ülke ekonomilerinde ayrı bir yere sahiptir. Tarım sektörü; yaşamın vazgeçilmezi olan gıda maddelerini insanlığa sunar, belli bir kesime istihdam olanağı sağlar, tarımla iç içe olan sanayi alanlarında hammadde ihtiyacını karşılar, sanayi yatırımları oluşturur ve sanayi ürünlerinin oluşturduğu piyasayı zenginleştirir.

Tarım sektörünün, ülke ekonomisine olan bu olumlu katkılarının yanında; ayrıca stratejik silah konumunda olan gıdaların üretilmesi, beslenme, giyinme, ekolojik dengenin kurulması ve bu dengenin korunması açısından da olanaklar sunmaktadır. Bütün bu olanaklar ise, sektörün ne derecede önemli olduğunu göstermektedir⁴.

³ Demokrasi Platformu Dergisi, sayı 3, Yaz 2005, Ankara, s.93

⁴ Osman Tekinel ve Onur Deniz, “Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikalarının Geleceği”, **Fen ve Mühendislik Dergisi**, , Cilt 3, Sayı 2, 2000, s.6

Görülüyor ki tarım sektörü; ülke ekonomisinde önemli stratejik rol üstlenerek, bir ülkenin büyüme ve kalkınma hızına büyük katkılarda bulunmaktadır. Tarım sektörünün yadsınamaz olan bu katkılarını daha iyi gösterebilmek için; tarımın gayri safi milli hasıla içindeki payı, dış ticaretteki payı, istihdam içindeki payı incelenecektir.

1.2.1 Tarımın Gayri Safi Milli Hasıladaki Payı

Gayri safi milli hasıla (GSMH), bir dönem içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam parasal değeri olarak ifade edilmektedir. GSMH içinde tarım sektörünün payına bakıldığında, ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bu pay ülke içinde sektörün gelişmişlik durumuna göre değişmektedir. Sektörün gelişmiş olması; tarımda çalışan nüfusun az olup elde edilen gelirin içindeki tarımın payının yüksek olmasına bağlıdır. Tarımın payının yüksek olması ise hedefine ulaşmasıyla mümkündür. Tarım sektörünün hedefi, az sayıda emekle ülke nüfusunun yeterli düzeyde beslenmesini ve uluslararası pazarın karşılaştırmalı üstünlüklerinden yararlanarak mümkün ihracat düzeyini sağlayacak miktarda üretimi gerçekleştirmesiyle sağlanmaktadır⁵. Dolayısıyla tarım sektörü hangi ölçüde hedefini gerçekleştirmeyi başarır; o ölçüde de dünya ekonomileri arasında yerini belirleyecektir.

Tablo 1: Bazı Ülkelerde Tarımın GSMH İçindeki Payı (%)

ÜLKELER	(%)
ABD	1
İTALYA	2
MALEZYA	10

Kaynak: DPT, 2009 (Tarımsal Veriler)

www.dpt.gov.tr

Tablodan da görüleceği üzere; gelişmiş dünya ekonomilerinde tarımın GSMH içindeki payı %10'nun altındadır. Bu durumda gelişmiş ülke ekonomilerinde tarımın

⁵ " Türk Tarım Sektörünün Yapısı Ve Sorunları ", İstanbul Sanayi Odası (İSO) Dergisi, sayı:430, Ocak, 2002, s.54

milli gelir içindeki payı azalırken, sanayileşme sürecinde olan ülkelerde tarımın milli gelir içindeki payı nazaran daha fazladır.

Bu yapısal özellik gelişmişliğin başlıca göstergelerindedir. Bu ilerleme; gelişmiş ülkelerin kalkınması, tarımda verimliliğin artırılması ve bu alanda sağlanan fonların tarım dışına aktarılmasıyla sağlanmaktadır. Sanayinin başlangıç aşamalarında ülkeye döviz girdisi sağlayan ana kaynaklardan biri olan tarım ön plana çıkmaktadır. Sanayileşmenin ileri düzeyinde olan ülkeler ise, tarım alanında çalışan nüfusun da baskılarıyla koruyucu yöntemler uygulamaktadırlar. Hükümetlerin tarıma yaptıkları müdahaleler ürün fiyatlarının desteklenmesi, girdi sübvansiyonları, satın alma ve stoklama uygulamalarına varana kadar ithalat ve ihracat gibi çeşitli alanları kapsamaktadır⁶.

Tarım sektörü, Türkiye için de GSMH'nin önde gelen bileşeni olup, ülke kalkınmasına çeşitli yollardan katkı sağlamaktadır. Ancak zamanla tarımın Türkiye ekonomisindeki önemi nispi olarak azalmış olmakla birlikte, yurtiçi gıda gereksiniminin karşılanması, sanayi sektörüne girdi temini, ihracat ve yarattığı istihdam olanakları açısından halâ büyük önem taşımaktadır. Tarım sektörünün GSMH içindeki payı 1970'li yıllarda %36.0, 1980 yılında %25, 1990 yılında %16, 2000 yılında %15,4 2003 yılında %13.4 düzeyine düşmüştür⁷. 2009 yılına gelindiğinde ise Tarım sektörünün GSMH içindeki payı %9 seviyelerine düşmüştür.

⁶ Havva Tunç, " Türk Tarım Sektörünün Yapısı Ve Sorunları ", **İSO Dergisi**, sayı:430, Ocak, 2002, s.54

⁷ Fahri Yavuz, **Türkiye'de Tarım**, Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı, Aralık, 2005

Tablo2: Tarım Sektörünün GSYİH İçindeki Payı ve Büyüme Hızı

Sektörler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GSYİH (Cari alıcı fiyatlarıyla, milyar TL)									
Genel	166,7	240,2	350,5	454,8	559	648,9	758,4	843,2	950,1
Tarım	16,8	21,2	36,1	45,1	53	60,7	62,7	64,3	73,7
Tarımın Payı	10,1	8,8	10,3	9,9	9,5	9,4	8,3	7,6	7,8
GSYİH (1998 sabit fiyatlarıyla, milyar TL)									
Genel	72,4	68,3	72,5	76,3	83,5	90,5	96,7	101,3	102,3
Tarım	8,8	8,1	8,9	8,7	8,9	9,6	9,7	9	9,4
Tarımın Payı	12,2	11,9	12,2	11,4	10,7	10,6	10	8,9	9,2
Büyüme Hızı (1998 sabit fiyatlarına göre, %)									
Genel	6,8	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	1,1
Tarım	7,1	-7,9	8,8	-2	2,8	7,2	1,4	-6,7	4,1

Kaynak: 2009, DPT verilerinden derlenmiştir.

www.dpt.gov.tr

Yukarıdaki tablonun tetkik edilmesinden de görüleceği üzere 2000 yılında 72,4 milyar TL olan GSYİH 2008 yılına gelindiğinde 102,3 milyar TL'ye yükselmiştir. Aynı yıllarda tarım sektörünün GSYİH'sı da 8,8 milyar TL'den 9,4 milyar TL'ye yükselmiştir. Tarım sektörünün toplam GSYİH'daki oranı ise 2000-2008 dönemleri arasında %12,2'den %9,2 seviyelerine düşmüştür. Bu gerilemenin nedeni diğer sektörlerdeki GSYİH artışının tarım sektöründekinden daha fazla olmasıdır.

1.2.2. Tarımın Dış Ticaretteki Payı

Dünya ekonomilerinde tarım sektörü, üstlendiği rol ve işlevlerle önemini her zaman koruma ihtiyacı duymuştur. Bunun için ülkeler piyasa koşullarına göre farklı stratejiler uygulayarak kendilerini ispatlama yolunda özel girişimlerde bulunurlar.

Gerek ülkemiz gerekse diğer ülkeler tarım sektörünün karşılaşılabileceği olumsuzlukları da göz önüne alarak gümrük vergileri, kotalar vs. uygulamalarla sektörü hep koruma altına almışlardır.

Türkiye'nin 1963 tarihinde Ankara Anlaşması ile başlayan Gümrük Birliği sürecinin 1 Ocak 1996 yılında tamamlanması ile Türkiye'nin tarım ve sanayi ürünleri dış ticareti yeniden şekillenmiştir.

Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile Türkiye, AB'nin 1971'den bu yana tek taraflı olarak uyguladığı biçimde, AB'den gelen sanayi ürünlerine yönelik tüm gümrük vergilerini ve eş etkili tedbirlerini ortadan kaldırmış, uygulanan miktar kısıtlamalarına da son vermiştir. Üçüncü ülkelere ithal edilen ürünler için ise, Türkiye, AB'nin Ortak Dış Tarife sistemini uygulamaya başlamakla birlikte, hassas olarak nitelendirilen ürünler konusunda 5 yıllık bir geçiş dönemi öngörmüştür⁸. Bu geçiş sürecinin 2001 yılı itibarıyla sona ermesi ile Türkiye ilgili gümrük vergilerini kademeli olarak AB ile uyumlaştırmıştır. AB ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşmasında tarım sektörü dışarıda bırakılmış, ancak işlenmiş tarım ürünlerinin Birlikçe sanayi ürünü olarak kabul edilmesi tarım sektörünün etkilenmesi sonucunu doğurmuştur⁹. Gümrük Birliği ile Türkiye AB ülkelerinden ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini yüzde 0'a, benzer ürünler için üçüncü ülkelere uyguladığı oran ise yüzde 4,2'ye düşürmüştür¹⁰.

Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'nin AB ile dış ticaretine baktığımızda; Türkiye'nin toplam ithalatı içinde AB'nin payı 1995'te %47,2'den 2004'te %46,7'ye düşmüş olup diğer yandan toplam ihracat içinde AB'nin payı 1995'te %51,2 iken 2004'te %54,6'ya yükselmiştir¹¹.

⁸ "Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisine Etkileri", Antalya AB Bilgi Merkezi, Ocak 2010, s. 3

⁹ Güneş Turan, Gümrük Birliği ve Türkiye, Verimlilik Dergisi, İstanbul, 1999, s.155-157

¹⁰ www.gumruk.gov.tr, erişim tarihi:12.10.2010

¹¹ Emine Bilgili, Gümrük Birliği sonrası Türkiye'nin Batı Avrupa'ya Olan İhracatının Sektörel Analizi, Ege Akademik Bakış, 2007, s.239-250

Gelişmiş ülkelerin tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki paylarına bakıldığında ise; ABD’de %14, AB’de %8.9 iken Türkiye’de %7’dir. Türkiye’nin toplam ithalat içindeki payı ise %5 olan tarım sektöründe, izlenmekte olan liberal politikalarla sektör gelişme trendini yitirmektedir¹².

Tablo3: Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Milyon Dolar)

YILLAR		Gıda Maddeleri	Tarımsal Hammaddeler	Tarımsal Ürünler Toplamı
2008	İhracat	10.705	769	11.474
	İthalat	8.503	4.535	13.038
	Denge	2.202	-3.766	-1.564
	İhracatın ithalatı karşılama oranı %	125,9	17,0	88,0
2009	İhracat	10.581	608	11.189
	İthalat	6.107	3.523	9.630
	Denge	4.474	-2.915	1.559
	İhracatın ithalatı karşılama oranı %	173,3	17,3	116,2
2009*	İhracat	4.050	226	4.276
	İthalat	2.618	1.123	3.741
	Denge	1.432	-897	535
	İhracatın ithalatı karşılama oranı %	154,7	20,1	114,3
2010*	İhracat	4.579	308	4.887
	İthalat	2.932	2.160	5.092
	Denge	1.647	-1.852	-205
	İhracatın ithalatı karşılama oranı %	156,2	14,3	96,0

* Ocak-Mayıs

Kaynak: “Uluslararası Standart Ticaret Sınıflamasına (SITC, Rev.3) göre TÜİK verilerinden derlenmiştir”, **TKB**, http://www.tarim.gov.tr/Duyurular_haber_Detayli_Gosterim.html?NewsID=1098, (Erişim Tarihi:01.07.10)

Uluslararası Standart Ticaret Sınıflamasına göre; 2010 yılı Ocak-Mayıs döneminde gıda maddeleri ihracatımız ‘4 Milyar 579 Milyon Dolar’ , tarımsal hammadde ihracatımız ise ‘308 Milyon Dolar’ civarında olup tarım ürünleri toplam ihracatımız ise ‘4 Milyar 887 Milyon Dolar’ olarak kayıtlara geçmiştir. 2010 yılı Ocak-

¹²Havva Tunç, **a.g.m.**, s.54-59

Mayıs dönemi tarım ürünleri toplam ithalatımız ise ‘5 Milyar 92 Milyon Dolar’ olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemizde tarım ürünleri ihracatımızın önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Türkiye, ihracat ve ithalatta ürün kapsamında değerlendirildiğinde ise; birçok ülkeye fındık, kuru incir, kuru üzüm, Antep fıstığı, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, pamuk, baklagil, yaş meyve-sebze ihracatı yapan önde gelen ülkeler arasında yer alırken; mısır, pirinç, yağlı tohumlar ve pamuk gibi tarımsal ürünleri de ithal etmektedir.

Türkiye ihracatının dünyadaki konumu Serbest ticaret politikalarının benimsenmesi ile 1980 öncesi 2.3 milyar dolar olan ihracatımız 23 senelik süreç içinde 17 kat artarak 2002 yılı sonunda 35.8 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 2003 yılında, 47.3 milyar dolar olan ihracatımız geçen yıl %32.8 oranında artarak 62.8 milyar dolara ulaşmıştır. 2002 yılında toplam 6.3 trilyon dolar olan dünya ticaret hacminden sadece %0.57 düzeyinde pay alabilmemiz, 2003 yılında ise bu oranın ancak %0.64 olabilmesi, henüz ihracat performansımızın istenen düzeye ulaşamadığını göstermektedir¹³. İlerleyen yıllara baktığımızda ise sanayi ürünleri ihracatında son yıllarda artış görülürken, tarım sektörü ihracatının toplam ihracatta payı düşüş göstermektedir. Bu eğilimin gelecekte de devam etmesi beklenmektedir.

¹³ Mehmet Aktaş, “Türkiye’nin Tarımsal İhracat Potansiyeli,
http://www.turktrade.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=55 , (25.06.10)

Tablo 4: Türkiye'nin toplam ve tarım ürünleri dış ticaret hacmi (milyon \$)

	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Hacmi	
	Genel	Tarım	Genel	Tarım	Genel	Tarım
2004	63.167	6.501	97.540	6.059	160.707	12.560
2005	73.476	8.309	116.774	6.480	190.251	14.789
2006	85.535	8.633	139.576	7.286	225.111	15.919
2007	107.272	9.769	170.063	9.813	277.334	19.582
2008	131.966	11.466	201.960	13.037	333.926	24.504

Kaynak: TÜİK, 2009 Tarımsal Veriler

www.tuik.gov.tr

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 2004'ten bu yana tarım ürünleri dış ticaret hacmi yaklaşık olarak iki kat artarak 25 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. Dış ticaret hacmi de aynı oranda artarak 334 milyar \$ yükselmiştir. Tarım sektörünün yıllar itibarıyla toplam ihracat içindeki payının giderek azalması diğer sektörlerdeki gelişimin hızlı olmasını göz önüne koymaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerine de değinmek gerekirse; Türkiye'nin geleneksel pazarlarını oluşturan ülkelerin başında Almanya, İngiltere, Fransa gibi AB ülkeleri oluşturmaktadır.

Tablo 5: Türkiye'nin Tarım Ürünleri İhracat Değerleri ve Payı

İhracat	Değer				Pay(%)		
	2006	2007	2008	2009	2007	2008	2009
AB Ülkeleri	47.934,7	60.398,5	63.390,4	46.977,1	56,3	48,0	46,0
Afrika Ülkeleri	4.565,8	5.976,3	9.062,6	10.180,1	5,6	6,9	10,0
Amerika Ülkeleri	6.328,4	5.603,2	6.531,6	4.835,8	5,2	4,9	4,7
Asya Ülkeleri	15.257,3	20.308,6	32.504,5	25.912,4	18,9	24,6	25,4

Kaynak: 2009, DPT (www.dpt.gov.tr)

(milyon \$)

Tablodan görüleceği üzere Türkiye'nin toplam tarım ürünleri ihracatında yaklaşık % 45 orana sahip olan AB ülkeleri başta gelmektedir. Türkiye'nin AB ile dış ticaret ilişkilerine ayrıca değinmek gerekirse; bilindiği gibi genel dış ticaret içinde AB hem ihracat hem ithalatta yaklaşık %50'lik bir paya sahiptir. Tarım ürünleri ticaretinde ise Türkiye ihracatının %40-50'sini AB ülkelerine yapmakta iken ithalatının ise yaklaşık %20-25'ini bu ülkelere yapmaktadır.

Tablo 6: Türkiye – AB Tarım Ürünleri Dış Ticareti (2003) (Milyon Euro)

Ürün	İthalat	İhracat	Denge
Canlı hayvanlar	2,4	5,6	3,2
Et ve yenilebilir sakatat	1,2	0,6	-0,6
Süt ürünleri; yumurtalar; doğal bal	33,3	28,8	-4,5
Hayvansal kaynaklı diğer ürünler	42,3	2,1	-40,2
Canlı bitkiler ve çiçekçilik ürünleri	23,6	11,6	-12
Yenilebilir sebzeler, bitkiler, kökler ve yumru bitkiler	188,7	6,3	-182,4
Yenilebilir meyve ve kabuklu yemişler; narenciye ve bostan	790,1	5,7	-784,4
Kahve, çay ve baharatlar	16,6	3,7	-12,9
Tahıllar	22,6	70	47,4
Değirmencilik ürünleri; malt ve nişastalar	8,5	4,7	-3,8
Yağlı tohumlar ve yağ veren meyveler	40	34,1	-5,9
Lak, damla sakızlar, reçineler, diğer bitki salgıları ve özleri	0,4	17,6	17,2
Bitkisel örgü materyalleri, bitkisel kökenli diğer ürünler	6,6	0,2	-6,4
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar	92,8	55	-37,8
Et ile hazırlanmış□ ürünler	0	2,6	2,6
şeker ve şekerli ürünler	28,4	12,1	-16,3
Kakao ve kakao ürünleri	21,3	45,8	24,5
Tahıl, un veya nişastalı ürünler	27	31,8	4,8
Sebze, meyve veya kabuklu yemiş içeren ürünler	412	9,3	-402,7
Çeşitli yenilebilir karışımlar	28,8	51,2	22,4
içecekler, gazozlar ve sirke	34,8	58,1	23,3
Gıda endüstrisi artık ve atıklar	1,9	29,7	27,8
Tütün ve işlenmiş tütün muadili ürünler	115,6	81,1	-34,5
TOPLAM	1.938,9	567,7	-1.371,2

Kaynak: EC (European Commission) (2005), **Agriculture in The European Union, Statistical and Economic Information 2004**, February 2005, Belgium.

AB ülkelerine yaptığımız tarım ürünleri ihracatı ile ithalatının mal bileşimlerine baktığımızda ise; AB'nin Türkiye'den yaptığı yaklaşık 2 milyar Euro'luk tarım ürünleri ithalatında en önemli payı 790 milyon Euro ile yenilebilir meyve ve kabuklu yemişler, narenciye bostan almaktadır. AB'nin Türkiye'ye yaptığı yaklaşık 570 milyon Euro'luk ihracatında ise ilk sırayı 81.1 milyon Euro ile tütün ve işlenmiş tütün muadili ürünler almaktadır.

Türkiye'nin tarımsal ürünler ihracatındaki durumu, Dünya tarım ticaretinde ise Türkiye'nin payı uzun yıllardır %1 seviyelerinde seyretmektedir. İlerleyen yıllarda ise

bu seviyede kalmaması, ülkemizdeki tarım sektörünün dış ticaret içindeki payının giderek düşüş göstermesi ve bu potansiyelin rasyonel bir şekilde gıda sanayisine aktarılamaması üretim, pazarlama ve organizasyon sorunlarının çözümüne yönelik ciddi bir eksikliğin göstergesidir¹⁴. İşte bu eksiklik ihracatımızın sağlıklı gelişimi için kaliteli girişimlerde bulunamadığımızdan ileri gelmektedir. En basitinden örneklendirmek gerekirse; bilindiği üzere fındık, kuru incir, üzüm vb. ülkemizde ihracat ürünlerimizin başında gelmektedir. Ancak ihraç ettiğimiz ürünler hiçbir işlem görmeden piyasaya sunulmaktadır. Oysaki ihraç ettiğimiz ülke bu ürünleri hazırladığı değişik yöntemlerle farklı olarak piyasaya değerinden yüksek şekilde sunmaktadır. Bu durumda ihraç kalekimizi kendimiz daha iyi şekillerde değerlendirmeden, elimizdeki fırsat diğer piyasalara bırakılmaktadır.

Buradan anlaşılacağı üzere; ihracat için kaynağın önemi kadar, kaynağı piyasaya sunuş şeklide büyük önem arz etmektedir. Bunun için standartlar, piyasaya sürüm şekli, gıda güvenliği, gıda çeşitliliği ve gıda kalitesi gibi konular ihracatta önemlidir. Aslında bu ayrıntılar üzerinde daha çok durularak tarım sektörünün, ülke ekonomisinde önemli bileşenler arasında yer almasını sağlamak mümkündür.

1.2.3. Tarımın İstihdam İçindeki Payı

Bir ekonomide mevcut olan iş gücü ve sermaye stokunun tamamı, her zaman için fiili olarak üretime katılmıyor olabilir. Üretim faktörlerinin fiili olarak üretime katılmasına 'İstihdam' denir¹⁵. Tarım sektörünün de işsiz nüfusa istihdam olanağı sağlaması nedeniyle ülkeler için önem arz etmektedir.

Bir ülke ekonomisinin gelişme ve kalkınma düzeyi, o ülkenin istihdam yapısına ve işsizlik oranına bakılarak görülebilmektedir. Türkiye gibi yetmiş milyonu aşan nüfus ve iş gücü potansiyelinin de büyük bir kısmını genç nüfusun oluşturduğu ülke konumunda olması hasebiyle tarım sektörü önemli bir yere sahip olmuştur.

¹⁴ Deniz Altınev, **Türktarım**, Eylül-Ekim, 2005, sayı:165, s.42

¹⁵ Kemal Yıldırım, Doğan Karaman, Makroekonomi, Eskişehir, 2003, s.19

Tablo 7 : Tarım Sektörünün İstihdam içindeki Payı (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Sivil İş Gücü	23,1	23,5	23,8	23,6	24,3	24,6	23,2	23,1	23,8
Sivil İstihdam	21,6	21,5	21,4	21,1	21,8	22	21	20,7	21,12
Tarım	7,8	8,1	7,5	7,2	7,4	6,5	5,7	4,9	5
Artış (%)		4,1	-7,8	-3,9	3,3	-12,3	-12	-14,8	3,1
Pay (%)	36	37,6	34,9	33,9	34	29,5	27,3	23,5	23,7
İşsizlik Oranı	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9	10,3	11

Kaynak: DPT, 2009 (www.dpt.gov.tr)

(15+yaş, milyon kişi)

Tablodan da görüleceği üzere; 2000 yılında 21,6 milyon olan toplam istihdam 2005 yılında 22,0 milyona yükseldiği, 2008 yılında ise 21.2 milyona düştüğü gözükmektedir. İşsizlik oranı ise aynı yıllar itibariyle sırasıyla % 6,5 , % 10,3 ve % 11 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise % 13,6 seviyelerine ulaşmıştır. Bu rakamlardan yola çıkarak istihdam alanında çok yüksek oranda dalgalanmalar olmamasına karşın işsizlik oranında göze çarpan artışlar olmuştur. Her yıl artan işgücüne katılım oranına karşın istihdam olanaklarının sınırlı kalmasının yanı sıra mevcut istihdamda da global ve ulusal piyasalardaki ekonomik kriz veya dalgalanmalara bağlı olarak yükselen faktör fiyatları gibi etkenlerle artan maliyetler vb. nedenler işsizlik oranındaki artışı hızlandırmıştır¹⁶.

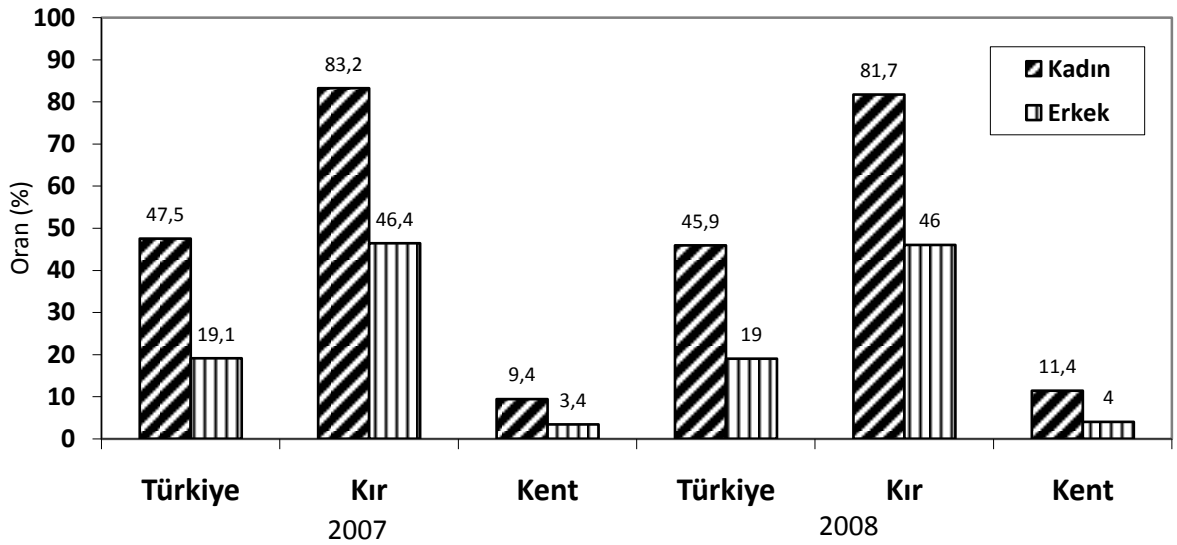
Yine, tarım sektöründe de yukarıdaki hususlara benzer bir değişim görülmektedir. 2000 yılında 7.8 milyon olan istihdam rakamı 2005'te 6.5 milyona, 2008'de de 5.0 milyona gerilemiştir. Bu gerilemede ekonomik durumların yanı sıra yıllar itibariyle meydana gelen iklim değişiklikleri, tarımda makineleşmenin artması, köyden kente göç süreci, tarımsal üretim desenindeki değişim vb. hususların etkisi bulunmaktadır.

¹⁶ "Ekonomik Göstergelerle Türkiye'de Tarım", TEAE Başvuru Kitabı, yayın no:176, Ağustos-2009, s.14

Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelerin tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru geçiş sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, tarım alanında istihdam edilen kesimin yıllar itibariyle azalan bir seyir izlediği gözlenmektedir. Yukarıdaki tablomuzdan da görüleceği üzere 2000-2008 dönemlerinde %36' dan %23.7' ye gerilemiştir.

Tarımsal istihdamın önemli bir özelliği de tarım kesiminde çalışan nüfusun cinsiyet olarak farklılık göstermesidir. Kadınların iş gücüne katılım oranları erkeklerden fazladır. Türkiye geneline bakıldığında kadınların toplam istihdam içinde, %45'nin tarım sektöründe çalıştığı aynı zamanda bu oranın kırsal ve kentlerde farklılık gösterdiği gözükmektedir.

Şekil 1: Tarım Sektöründe İstihdam Edilenlerin Toplam İstihdam İçerisindeki Payı ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK, 2009, (www.tuik.gov.tr)

Yukarıdaki tablodan özetle, kırsal kesimde istihdam edilen kadınların %80'den fazlası tarım sektöründe iken kentlerde bu oran %11 düzeylerindedir. Erkek nüfusun ise

%20'ye yakını tarım sektöründe istihdam edilirken bu oranın %46'sı kırsal kesimde, %4 ise kentsel kesimdedir.

1.3. Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Özellikleri

Türkiye tarımı, istihdam içindeki payı, GSMH içindeki payı, toplam ihracattaki tarım ürünlerinin payı, tarımsal nüfusun payı ile tarımsal köylü ülke görünümündedir. Ancak bu ülke görünümünü, her zaman aynı dengede tutabilmek mümkün olmamıştır. Bilindiği üzere, Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar devam eden sanayileşme çabalarıyla birlikte tarıma dayalı nüfus ve ekonomiye sahip olan Türkiye, olumsuzluklarla da karşı karşıya kalmıştır. Türkiye bu olumsuzlukların önüne geçebilmek için ise tarım alanında önemli yapılar, kriterler ve hızla büyüyen ülke ekonomilerini de dikkate alarak zaman içinde farklı tarımsal yöntemler ve politikalar benimsemiştir.

Türkiye'nin arazi yapısını, arazi kullanımı ve iklim koşullarını ele almak tarımsal yapı hakkında daha ayrıntılı bilgi verecektir.

Türkiye'de üç ana iklim tipi görülmektedir. Bunlar, Karadeniz ve Akdeniz iklimleri ile karasal iklimdir. Genel olarak Türkiye'de Akdeniz iklimi hakim olup, genelinde yazlar kurak, kışlar yağışlı geçer. Türkiye'de sıcaklık, iç kesimlerde yükselti, denizden uzaklığa göre, yer şekillerinde ise; kıyılarda enlem farkı gibi faktörlere bağlı olarak değişir. Türkiye'de, yıllık ortalama yağışına bakıldığında bölgeler arasında belirgin olarak farklılıklar görülür. Bazı bölgelerde ortalama yağış 2500 mm'yi bulurken, bazı bölgelerde 250 mm'nin altına kadar düşmektedir. Yağışın mevsimlere dağılımı bakımından da bölgeler arasında önemli farklılıklar görülür. Sayılan bu farklılıklar itibariyle bölgeler arası tarım çeşitliliği oldukça fazla görülmektedir.

Türkiye'nin arazi yapısını ve genel arazi kullanım durumu ele alırsak; öncelikle Türkiye dağlık bir arazi yapısına sahiptir. Türkiye'de toplam arazinin %24.5'i I., II., ve III., sınıf topraklardan oluşmaktadır. Bunun içinde tarım topraklarının payı, %90'dır. Türkiye'nin 77.9 milyon hektar olan toprak varlığının 26.3 milyon hektarını tarım arazileri oluşturmaktadır. Toplam ekili ve dikili alanların %17'sinde sulu tarım, %83'ünde ise kuru tarım yapılmaktadır. Bitkisel üretim alanının %69'u tarla ürünleri,

%19'u nadas alanları, %3'ü sebze üretim alanları, %5'i meyve alanları, %2'si zeytin alanları ve %2'si bağ alanları olarak değerlendirilmektedir¹⁷ .

Ekim yapılan tarla alanının %75'ini tahıllar, %8'ini baklagiller, %7'sini eşit oranda endüstri bitkileri ve yağlı tohumlar, %2'sini yumru bitkiler ve %2'sini yem bitkileri oluşturmaktadır¹⁸.

Tahıllarda en büyük pay buğdayın, baklagillerde nohutun, endüstri bitkilerinde pamuğun, yağlı tohumlarda ayçiçeğinin, yumru bitkilerinde ise patatesindir. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere; 2007 yılında 57 milyar TL olan bitkisel üretim değeri 2008 yılına gelindiğinde 66 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bitkisel üretim dalları arasında en önemli paya sahip olan tahıllar grubu 2008 yılında 15,4 milyar TL seviyesine ulaşarak toplam bitkisel üretim değerinin % 36 'sını oluşturmaktadır. Yurt içi üretim ve tüketiminin yüksek olduğu, ihracatta önemli bir yere sahip olan meyve, sebze grubu da toplam bitkisel üretim değerinin sırasıyla % 36, % 27' lik kısımlarını oluşturmaktadır.

¹⁷ Fahri YAVUZ, a.g.e., s.12

¹⁸ Celal Yenginol, "Tarımda Küresel Rekabet Ve Türkiye Tarımının Geleceği", **Türktarım**, sayı:175, Mayıs-Haziran, 2007

Tablo 8: Ana ve Alt Gruplar İtibariyle Bitkisel Üretim Değeri

Ana ve Alt Gruplar	Değer (milyon TL)				Değişim %
	2007	Pay(%)	2008	Pay(%)	
Tahıllar ve diğer bitkisel ürünler	19.559,10	34,4	24.058,90	36,5	23
Tahıllar	11.740,40	60	15.447,00	64,2	31,6
Baklagiller, yenilebilir kök ve yumrular	3.456,60	17,7	3.510,90	14,6	1,6
Yağlı Tohumlar	926,9	4,7	1.342,40	5,6	44,8
Diğer	3.435,20	17,6	3.758,70	15,6	9,4
Sebzeler	17.061,00	30	18.063,30	27,4	5,9
Yumru ve kök sebzeler	2.080,50	12,2	2.163,80	12	4
Meyvesi için yetiştirilen sebzeler	13.571,30	79,5	14.291,00	79,1	5,3
Diğer	1.409,20	8,3	1.608,50	8,9	14,1
Meyveler	20.179,90	35,5	23.842,90	36,1	18,2
Üzüm (Toplam)	2.939,20	14,6	3.183,30	13,4	8,3
Turunçgiller ve diğer meyveler	16.218,00	80,4	19.541,60	82	20,5
Baharat bitkileri	289,6	1,4	307,1	1,3	6,1
Çay	733	3,6	810,9	3,4	10,6
Toplam	56.799,90	100	65.965,20	100	16,1

Kaynak: TÜİK, 2009 Tarımsal Veriler www.tuik.gov.tr

(cari fiyatlarla)

Türk tarım sektöründe, bitkisel üretimin yanında canlı hayvan ve hayvansal ürünler ülke ekonomisi için büyük bir önem arz etmektedir. Aşağıda bulunan tabloyu incelediğimizde; canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin değeri 2008 yılına gelindiğinde 2007'ye göre %4'e yakın oranda artmış ve toplamda 49.3 milyar TL'ye ulaşmıştır. Canlı hayvan değerinin % 69'u büyükbaş hayvanlardan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de hayvancılığın genel seyrinin büyükbaş hayvancılığına dayandığı bununda ülke topraklarının dağlık fiziki yapısından kaynaklandığını göstermektedir. Hayvansal ürün değerinde ise en büyük paya sahip olan % 42 oranla inek sütünden oluşan süt başta gelmek üzere sırasıyla; kırmızı et (%23), beyaz et (%18) oranlarıyla takip etmektedir.

Tablo 9: Canlı hayvan ve hayvansal ürün değerleri

Ana ve Alt Gruplar	Değer (milyon TL)				Değişim(%)
	2007	Pay(%)	2008	Pay(%)	
Canlı Hayvanlar					
Küçükbaş Hayvanlar	5.521,00	22,4	5.644,00	22,1	2,2
Büyükbaş Hayvanlar	16.916,00	68,6	17.685,00	69,3	4,5
Kümes hayvanları	1.935,00	7,8	1.865,00	7,3	-3,6
Diğer	294	1,2	327,00	1,3	11,3
TOPLAM	24.666,00	100	25.521,00	100	3,5
Hayvansal Ürünler					
Süt	9.066,00	39,5	10.035,00	42,2	10,7
Kırmızı et	6.299,00	27,5	5.574,00	23,4	-11,5
Deri	144,00	0,6	101,00	0,4	-30,3
Yapağı	132,00	0,6	115,00	0,5	-13,1
Kıl	4,00	0	4,00	0	-9,3
Tiftik	1,00	0	1,00	0	48
Beyaz et	4.035	17,6	4.200	17,6	4,1
Yumurta	2.252	9,8	2.509	10,5	11,4
Bal	953,00	4,2	1.234,00	5,2	29,5
Balmumu	35	0,2	43,00	0,2	23,9
İpek kozası	1	0	1,00	0	40,1
TOPLAM	22.922	100	23.817	100	3,9

Kaynak: TÜİK, 2009 Tarımsal veriler www.tuik.gov.tr

(cari fiyatlarla)

Türkiye’de özel mülkiyete dayalı küçük ve çok parçalı aile işletmelerinin olduğu bir tarımsal yapı vardır. TÜİK tarafından on yılda bir yapılan “Tarım Sayımı” na göre; 1991 yılında 4.1 milyon olan tarım işletme sayısı 2001 yılında 3.1 milyona gerilemiştir. Yine, 1991 sayımında tarım işletmelerinin tasarrufunda bulunan tarım arazisi 23.5 milyon ha iken 2001 yılına gelindiğinde bu rakam 18.4 milyon ha düşmüştür. Tabii zaman içinde işlenen arazilerdeki genişlemeyle birlikte, işletme sayısı artış göstermektedir. Ancak küçük ve parçalı işletme sayısının artması durumunda, optimal işletme büyüklüklerinden uzaklaşma görülür. Bu tür işletmelerin ortak özelliği, düşük

üretim, yüksek gizli işsizlik ve düşük rekabet gücüdür. Bunlara rağmen bu tür işletmelerin Türkiye içinde kırsal nüfusun temel geçim kaynağı olduğu yadsınamaz¹⁹.

Tarımsal üretimde verimliliğin ve etkinliğin artırılması için alet/makine kullanımının artırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye’ de tarımsal alet/makine sayılarının, 2001-2008 yılları arasında ki son sayım verilerine baktığımızda; tarım alet ve makinelerinin sayısı bahsi geçen yıllar itibariyle % 16 oranında arttığı, traktör sayısının 1.1 milyona ulaştığı, makineli hasat dolayısıyla da biçerdöver sayısının 13 bin düzeyinde artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 10: Tarım alet ve makinelerin sayısı ve payı

	2001		2008		Değişim 2001-2008
	bin adet	%	bin adet	%	
Traktör	948,4	11,8	1.070,70	11,5	12,9
Tarım arabası (Römork)	926,5	11,5	1.036,60	11,1	11,9
Kulaklı traktör pulluğu	902,5	11,2	996	10,7	10,4
Sırt pulverizatörü	577,1	7,2	590,6	6,3	2,3
Kültivatör	405	5	457,7	4,9	13
Biçerdöver	12,1	0,1	13,1	0,1	8,6
Diğer	4.270,70	53,1	5.140,70	55,2	20,4
Toplam	8.042,30	100	9.305,50	100	15,7

Kaynak: TÜİK, 2009 Tarımsal veriler, www.tuik.gov.tr

¹⁹Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV),
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/Ob08abbf.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2010)

1.4. Türk Tarım Politikası

Tarıma dayalı nüfus ve ekonomiye sahip olan Türkiye, tarım alanında bir dizi olumsuzluklarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye bu olumsuzlukların önüne geçebilmek için Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar tarım alanında önemli yapılar, kriterler ve hızla büyüyen ülke ekonomilerini de dikkate alarak zaman içinde farklı tarımsal yöntemler ve politikalar benimsemiştir.

1.4.1. 1923-1960 Dönemi Tarım Politikaları

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümleri gereğince genç Türkiye Cumhuriyeti, 85 milyon altın lira tutarındaki Osmanlı borçlarından toprak esasına göre Türkiye'ye devredilen 2/3'ünü ödeyecek, bununla birlikte beş yıl süre ile gümrüklerindeki düşük koruma oranlarını da değiştiremeyecektir. Dönemin siyasi ve ekonomik açıdan çetin koşulları altında, bağımsızlığını koruyup Cumhuriyet'i geliştirebilmek ise, ekonomik alanda sağlanabilecek atılımlar ile olanaklı idi²⁰. Bu şartlar altında dönemin Türk tarım politikası uygulamaları, içerde destekleyici ve müdahaleci, gümrüklerde ise koruyucu, milli bir ekonomi oluşturmaya yöneliktir.

Cumhuriyet döneminde "Yurtta barış, dünyada barış" ve "Köylü milletin efendisidir" ilkeleri ile belirlenen siyaset anlayışı ile tarımsal ve endüstriyel gelişmeyi sağlayacak atılımların yapılması öngörülmüştür. Bu anlayışla birlikte gelen ilk önemli adım, Türkiye Ekonomisinin güçlenmesi için yapılması gerekenleri tartışmak üzere toplanılan 1923 İzmir İktisat Kongresi'dir.

Kongrede alınan kararlar ise şöyledir²¹;

Koruyucu gümrük vergileri yoluyla sanayinin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara muafiyet tanınması, sanayinin ve sanayicinin teşvik edilmesi, tekelciliğe karşı mücadele edilmesi, ipotek karşılığında tüccara kredi verilmesinin temini, ticaret bankasının kurulması, himayeci gümrük sisteminin kurulması, aşar

²⁰ Gökhan Günaydın, "Türkiye Tarım Sektörü", **Tarım ve Mühendislik**, 2006, sayı:76-77, s.13

²¹ Ceyhan KOÇ, "İzmir İktisat Kongresinin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri", <http://www.e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/article/download/1009/1008>, (Erişim tarihi: 03.05.2011)

vergisinin kaldırılması, tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması, tarımsal kredilerin düzene sokulması, orman köyleri ile ilgilenilmesi, hayvan hastalıkları ile mücadelenin hızlandırılması, tarım alet ve makinelerinde standartlaşmaya gidilmesi, pratik tarım derslerinin okul programlarına konulması şeklindedir.

Kongrede alınan bu kararlar ile ekonomik politikanın temelleri oluşturulmuş, ekonomik politikanın gereği ve önemi ortaya konulmuştur.

İzmir İktisat kongresinde, gelişmeden kastedilen şey sanayileşmeydi ancak o yıllarda nüfusun %80'ni tarım kesiminden oluşmaktaydı. Sanayinin gelişmesi için gerekli sermaye, döviz ve işgücünü sağlayacak tek sektörün tarım olduğu da biliniyordu.²² Bu yüzden kongrede tarımı destekleyici, düzenleyici kararların alınması zorunluluk oluşturuyordu.

Cumhuriyet döneminde tarım, kalkınmayı sağlayacak sektör olarak ön plana çıkartılmış ve uygulanacak politikalar genel olarak belirlenmiştir. Belirlenen politikalar kapsamında tarım sektöründe yapılan ilk değişimler şunlardır²³: 1924'te Ziraat Vekâleti kurularak tarım ve hayvancılık alanında düzenlemeler yapıldı, 1925'te Aşar Vergisi ve Reji idaresi kaldırıldı, TEKEL kuruldu, topraksız ve küçük köylünün güçlendirilmesi için 1927-1929 yılları arasında 711.000 hektar hazine arazisi köylülere dağıtıldı, üreticiye kredi ve girdi desteği verme uygulaması başlatıldı.

Cumhuriyet döneminde yapılan en önemli değişiklik tarımsal üretimi artırmak ve üreticiyi korumak için 17 Şubat 1925'te Aşar Vergisinin kaldırılması olmuştur. Gayrisafi tarımsal hâsıllardan alınan bir vergi olan Aşar Vergisinin uygulamadan kaldırılması ve tarımsal ürünlere dünya fiyatlarının bile üzerinde verilen yüksek fiyatlar, konuyla ilgili olarak atılan adımların en çarpıcı örnekleridir²⁴. Aşar Vergisinin kaldırılmasının ardından gelen değişiklik ise 1926 yılında Medeni Kanunun kabulü ile çiftçilerin toprak mülkiyeti hakkının resmen gerçekleştirilmesi olmuştur.

²² Nadir Eroğlu, "Atatürk dönemi iktisat politikaları", Marmara üniv. İİBF der., yıl:2007, sayı:2, s.65

²³ 60 Soru 60 Cevap Türkiye Tarımı, Sorunları ve Çözüm Önerileri, ATO Yayınları, Ankara, 2002, s. 4-5

²⁴ U.Selçuk Akalın, Türkiye'de Devlet-Sermaye İşbirliğinin Ekonomi Politikası, İstanbul, Önsöz Basım Yayıncılık, 2006, s.29

Yine kongrede alınan kararlar doğrultusunda, her türlü ticari, sınai işleri yürütmek, bu alanda çalışan kesime kredi temin etmek gibi görevlere haiz olan İş Bankası kurulmuştur. Ardından, devlete ait olan sanayi kuruluşlarını özel sektöre devrine kadar işletmek, sanayi ve madencilik alanında yeni kurulan işletmelere kredi temini sağlamak amacıyla Sanayi ve Maden Bankası kurulmuştur.

1923 - 1929 yılları aralığında yaşanan gelişmelerin ardından 1929 yılında meydana gelen ve bütün dünyayı etkileyen Dünya ekonomik buhranı, Türkiye ekonomisini oldukça derinden etkilemiştir. Bu yılda 12.8 kuruş olan buğday fiyatı 1933 yılında 4.3 kuruşa düşmüştür. Bu durum karşısında hükümet, zor durumda kalan çiftçileri korumak için, 1932 yılında 2056 sayılı Buğday Koruma Kanununu çıkarmıştır. Bu Kanunla, Toprak Mahsulleri Ofisine; buğday fiyatlarının üreticiler bakımından normalin altına düşmesinin ve tüketici halk aleyhine yükselmesinin engellenmesi, buğday piyasasının korunması ve düzenlenmesi, gerektiğinde buğday ithalatı ve ihracatı yapması, dünya buğday üretimi ve hareketlerini takip etmesi, gerekli görülecek yerlerde un ve ekmek fabrikaları kurması, uyuşturucu maddelerle ilgili devlet tekeli yürütmesi ve benzeri görevler verilmiştir²⁵.

1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi sonrası 1933-1945 yılları arasında 'Devletçilik' politikası belirlenmiştir. İktisadi bağımsızlığın ve kalkınmanın, özel teşebbüsün sınırsız desteklenmesiyle gerçekleşmeyeceği ortaya çıkmaktaydı. Modern sanayi alt yapısının oluşturulamaması, halkın sorunlarının giderilememesi ve ulusal bağımsızlığa saygı göstermek şartıyla yabancı sermaye girişiminin de beklentileri karşılayamaması, devletçilik anlayışını zorunlu kılıyordu. Bunun üzerine; Türk Parasının Kıymetini koruma kanunu, Merkez Bankasının kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programında açıkça devletçiliğin yer alması, bu politikanın uygulama alanı bulduğunun göstergesidir. 'Devletçilik' adı altında gerçekleşen uygulamaların tarım ile ilgili olanları ise şöyledir²⁶;

²⁵"Dünden bugüne TMO", <http://www.tmo.gov.tr/Main.aspx?ID=13> (Erişim tarihi:24.12.2010)

²⁶ Özgür Üniversite Forumu Dergisi, "Küreselleşme Çağında Tarım Sorunu" Dosyası, 2004, Sayı:28, s.136-138

Tarımsal kredi hacminin belirli oranlarda artırılması, demiryolları inşa edilerek tarımsal alanların pazara açılmasının kolaylaştırılması, 1935’de Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSK) ve Tarım Kredi Kooperatifleri Birliklerinin (TKK) kurulması, 1937’de Ziraat Bankası Kanunu çıkartılarak tarıma güçlü bir finansal yapının kazandırılması, 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisinin (TMO) kurulması, Devlet Üretme Çiftliklerinin kurulmaya başlanması, 1945’ te Toprak İşleri Genel Müdürlüğünün kurulması, savaş yıllarında toprak reformuna yönelik olan “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” çıkarılması, çiftçi Mallarını Koruma Kanunu, Tütün Kanunu, Çeltik Kanunu, Orman Kanunu sırasıyla çıkarılmıştır.

Türkiye ekonomisi, korumacı ve devletçi iktisat politikalarıyla dünya ekonomisinde ağır bir bunalımın yaşandığı o dönemde toparlanarak, büyüme ve sanayileşme sürecini yakalamıştır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere; devletçilik politikası özel sektör aleyhine durum sergilememiş olup tam tersine özel sektörün gelişimine katkı sağlamıştır. Yine tablodan görüleceği üzere yıllar itibariyle işletme sayısında artışların yaşandığı, sanayi girişimlerinin tarım sektörüne nazaran artış gösterdiği gözükmektedir.

Tablo 11: Kuruluş yıllarına göre özel sektör işletmelerinin sektörel dağılımı

YILLAR	TOPLAM İŞLETME SAYISI	TARIM (%)	SANAYİ (%)	MALİ HİZMET (%)
1911-1920	26	92,3	7,7	
1921-1930	37	16,2	64,9	18,7
1931-1940	62	4,8	91,9	3,2

Kaynak: Erdoğan Soral, Özel kesimde Türk müteşebbisleri, Ankara İTİA yayını, yıl:1974, s.30

1950’li yıllarda enflasyon sonucu dünya fiyatlarının ülke içindeki fiyatların altına düşmesinin ardından ihracatta teşvik uygulamaları başlamıştır. Fiyat artışlarının hızlandığı bu dönemde tüketiciyi korumak amacıyla hayvansal ürünler, pirinç, ekmek ve yağ gibi tarımsal ürün ve mamulleri fiyatlarına müdahale edilmiştir. Planlı dönemin başlangıcı olan 1963 yılına gelinceye kadar, bazı özel amaçlarla bir dizi tarımsal

politikalar takip edilmiştir; Şekerpancarı ve çay gibi ürünlerin üretiminin ülkede yaygınlaştırılması ve bu ürünlere ait sanayinin kurulması yoluyla ekonomiye katkılarının olması amacıyla, tarımsal destekleme ve fiyat politikaları takip edilmiştir. Gerek yatırıma yönelik teknoloji ve gerekse zorunlu tüketim ürünlerini ithal etmek amacıyla gerekli olan yabancı parayı temin etmek için, fındık, kuru üzüm, kuru incir ve zeytinyağı gibi ürünler desteklenmeye başlanmıştır. Ayrıca haşhaş ve tütün gibi kendine has özelliği olan ürünlerin üretiminin sınırlandırılması ve planlanması yönünde politikalar takip edilmiştir. Hayvancılık sektörüne yönelik olarak Et ve Balık Kurumu (EBK), Yem Sanayi (YEMSAN) ve TSEK sırasıyla 1952, 1956 ve 1963 yıllarında faaliyete geçmiş ve bu sektörün gelişmesinde önemli bir fonksiyon yüklenmişlerdir²⁷.

1.4.2. 1960-1980 Dönemi Tarım Politikaları

Türkiye’de plan dönemi, 1960 yılında gerçekleşen ihtilal sonrasında ortaya çıkan yasal düzenlemeler ile başlamış olup bunun için kurulan DPT’nin, 5’er yıllık kalkınma planlarının oluşturulduğu görülmektedir. 1960-1980 dönemi tarım politikaları DPT’nin I., II. ve III. beş yıllık plan dönemlerini kapsamakta olup ayrıntılı bir şekilde aşağıda ele alınmıştır.

İlk 5 yıllık plan dönemi 1963-1967 yılları arası dönem olup, plana uygun yatırım programları ile bölgeler arası denge sağlanması ve verimliliği artırıcı entansif tarım için yatırımların yapılması hedeflenmiştir²⁸.

Birinci beş yıllık kalkınma planında fiyatlara müdahale yerine üretim girdilerinin desteklenmesi ön plana çıkmıştır. Özellikle tarımsal destekleme için tarım satış kooperatiflerinin geliştirileceği, destekleme kapsamına sadece kooperatif üyelerinin alınacağı ve bu desteklemelerin ancak acil durumlarda bütçeden sübvansiyon verilmesi şartıyla yapılacağı ifade edilmiştir²⁹

²⁷Fahri Yavuz, **a.g.e.**, s.46,47

²⁸ Zeynep Dernek, “ Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze tarımsal gelişmeler”, S.D.Ü. Ziraat Fak.Der. yıl:2006, s.5

²⁹Fahri Yavuz, **a.g.e.**, s.47

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında tarım politikası için belirlenen amaçlar şöyledir³⁰:

(1) Enflasyon yaratmadan, millî gelirden % 7 gelişme hızını sürdürmek, aynı zamanda, tarım üretimini artırmak, sanayileşmeyi gerçekleştirmek için ihracatı geliştirmek ve sanayinin artan ham madde ihtiyacını karşılamak.

(2) Beslenme seviyesini düzeltmek için diyetle, proteinli, özellikle hayvani proteinli besinleri artırmak.

(3) Plânın sosyal amaçlarını gerçekleştirmek; Tüketimdeki artışı, gelir farklılığının giderilmesi amacıyla hizmet edecek şekilde düzenlemek; işsizliğin giderilmesine yardım etmek; tarım dışı kesimlerin iş yaratma imkânlarının üstünde, köyden şehre işçi akınının yarattığı düzensiz şehirleşmeye engel olmak, genel olarak tarım ve toplum kalkınması hamlelerini geliştirmek,

(4) Arazi kullanımında uzun süreli dengeyi sağlayarak plânın uzun süreli amaçlarını gerçekleştirmek. Bu husus yalnız kaynakların saklanması değil, aynı zamanda kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmayı hedef tutmaktadır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; tarım sektörüne büyük önem verilmiş, tarım sektörünün geliştirilmesi, sanayileşme yoluyla kalkınmanın bir aracı olarak kabul edilmiştir.

İkinci beş yıllık kalkınma planını kapsayan 1968-1967 dönemi tarım politikasının temel ilkeleri ise, hedef ve araçları ilk plandaki genel ilkelere farklı olmamakla beraber, kendi kendine yeterliliğin önemli bir hedef olarak kabul edilmesi önemli bir farklılığa işaret etmektedir³¹.

³⁰ DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:1963 – 1967, s.145, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, (Erişim Tarihi:08.08.10)

³¹ Karahan Uysal, Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi, Ankara 2001, s. 46

İkinci beş yıllık kalkınma planının tarım sektörü ile ilgili belirlenen temel ilkeleri şunlardır³²:

- Tarımsal gelişme programları, bu sektörün üretiminin hava şartlarına bağlılık derecesini azaltma amacına yöneltilecektir.
- Tarımsal üretimin artış hızı, ekonomide enflasyon baskısı yaratmayacak ve planın genel kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesine destek olacak bir seviyede tutulması amaç olacaktır.
- Tarımsal gıda maddeleri talebi ithalât ihtiyacı yaratmayacak şekilde iç üretimle karşılanacaktır.
- Tarımsal bünye uzun vadede hızlı ve dengeli gelişmeyi mümkün kılacak şekilde düzenlenecektir.
- Yeterli bir besleme dengesine ulaşmak için, toplam besin birleşimindeki hayvansal proteinler artırılacaktır.
- Plânın sosyal amaçlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak için tarım içi istihdam yaratma imkânları üzerinde durulacak ve sektör içi ve diğer sektörlerle tarım arasındaki gelir farklılıklarının azaltılması esas alınacaktır.
- Tarımı modernleştirmek, modern girdi ve araç kullanımında daha iyi bileşim gerçekleştirmek için üretim teknolojisinin seviyesi yükseltilecek ve verimlilik artırılacaktır.
- Tarımsal kaynakların uzun sürede dengeli kullanımını temin ederek muhafaza ilkesi yanında uygun işletmeyi de göz önünde tutmak ana ilkeler olacaktır.
- Tarım reformu tarımsal bünyenin temelindeki aksaklıkları gidermeye yönelmiş tedbirler dizisi olarak kabul edilecektir.

³²DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:1968 – 1972, s.302, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, (Erişim Tarihi:08.08.10)

Tarım reformu konusunda alınacak tedbirlerden istenilen sonucun elde edilmesi ve bu çalışmaların çiftçilerimizce benimsenip desteklenmesi her şeyden önce toprağın mülkiyet durumunun hukuki yönden kesin ve açık bir şekilde tespitini mecburi kılar. Bunu sağlamak için İkinci Beş Yıllık Plan döneminde kadastro ve tapulama işlerinin daha hızlı bir tempoda yürütülmesine önem verilecektir.

İkinci beş yıllık kalkınma planında, tarımın desteklenmesine ve tarımsal fiyat politikalarına daha az önem verildiği görülmektedir. Bu planda, tarım sektörünün fiyat politikalarıyla sürekli desteklenmesinin, fiyatların yükselmesine, yapısal bozuklukların meydana gelmesine ve kaynakların tahsisinde israflara neden olduğu belirtilmiştir. Bu önlemler, iç ve dış piyasada yeterli talebi olan ürünlerin, gereksiz stoklara neden olmadan artırılması, tarımsal desteği zamanla azaltacak yapısal değişimin sağlanması, fiyat dışı teşviklerin öne çıkarılması ve buna göre örgütlenmenin yapılması olarak sıralanmıştır³³.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki gibi sanayi yatırımlarının öncelik kazandığı bir dönem olmuştur. Ekonomide yapısal değişim hedeflenmiştir. Ancak istenen hedeflere tam anlamıyla ulaşılamamıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında belirtilen hedefler kısaca şöyle özetlenebilir³⁴:

- Daha ileri teknolojinin ve yeni üretim yöntemlerinin uygulanmasını ve toprakların verim kabiliyetlerine göre kullanılmasını sağlamak.
- Eğitime ve teknik formasyona önem vererek daha kaliteli elemanlar yetiştirmek.
- Pazarlamayı kolaylaştırmak amacı ile alt yapı yatırımlarını hızlandırmak ve daha da arttırmak.
- Daha etkili tarım-kredi politikaları uygulamak.

³³ Fahri Yavuz, **a.g.e.**, s.47

³⁴ Ali Özgüven, **Tarım Ekonomisi ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1997, s.35-36

- Sermaye oranı düşük olan ve olgunlaşmada kısa süreyi gerektiren ürün projelerini öncelikli ele almak.
- Fiyatları istikrarda tutmak
- Üreticilere adil ve istikrarlı gelir sağlamak için, iç ve dış piyasa durumlarını takip etmek.
- Dağınık emek ve sermayeyi, iktisadi kalkınmanın hızlandırılmasına yöneltmek için Kooperatifçiliği geliştirmektir.

Üçüncü beş yıllık kalkınma planında, tarımsal destekleme kapsamına alınan ürünlerde yüksek fiyat politikasının uygulanması, iç fiyatlarla dünya fiyatları arasında büyük bir fark oluşmasına neden olmuş ve bunun kapatılması için fon kurulması önerilmiştir. Bu dönem içinde, Toprak ve Tarım Reformu Kanunu 1973 tarih ve 1757 sayılı kanunla çıkarılmış olup, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'ndan farklı olarak kamulaştırılacak topraklar ilk sırada yer alırken, bunu kullanılmayan hazine arazileri, mera, yaylak ve kışlaklar takip etmiştir. Fakat reform Anayasa Mahkemesinin kamulaştırmada emlak değerlerinin piyasa bedeli üzerinden ödenmesi esasını getirmesi bu faaliyetleri önemli ölçüde sekteye uğramıştır³⁵.

1.4.3. 1980-2000 Dönemi Tarım Politikaları

Bu dönemde Kıbrıs Savaşı, sosyal ve siyasal istikrarsızlık, ortaya çıkan petrol krizi ile döviz darboğazının yaşanması sonucu ekonomide durgunluk yaşanmıştır. Tarihte önemli izler bırakan kararların alındığı ve ekonomide büyük zararların yaşandığı bir dönem olmuştur.

Yaşanan döviz darboğazı, sanayi kesiminin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin faiz fiyatlarla ülke içine girmesine neden olmuştur. Yurt içindeki yüksek fiyatlar maliyet artışını beraberinde getirmiş olup fiyatların artmasına neden olmuştur. Fiyat artışları dış ödemeleri sekteye uğrattığından ödemeler dengesinin bozulmasına, ülke içinde enflasyon oranının aşırı artmasına ve bir dizi sorunu beraberinde getirmiştir. Bu

³⁵ Fahri Yavuz, **a.g.e.**, s.47

gelişmeler doğrultusunda hükümet önlemler almaya başlamış ve 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasına kadar uzanmıştır. Bu kararlarda tarım sektörünü doğrudan ilgilendiren maddeler şunlardır³⁶;

- Gübre ve gübre üreticileri tarafından kullanılan gübre hammaddesi, tarımsal ilaç ve bunun hammaddelerinin dış alımı için döviz kurunda katlı kur sistemi uygulanmış, bu alımlar için döviz kuru daha düşük seviyede uygulanmıştır.
- Belirli tarımsal ürünler için uygulanan taban fiyatta artışları ihtiyatlı yapılması ve destekleme alımlarında kısıtlamalar yapılması, ödemelerin çeşitli dönemlere dağıtılması karara bağlanmıştır.
- Desteklenen ürünlerin karar tarihinden sonra yapılan dış satımlarında kilo ve değer üzerinden alınan paralarla, Merkez Bankası'nda "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu" oluşturulmuş. Bu fon tarımsal girdilerin sübvansiyonunda, ihracatın geliştirilmesinde ve finansmanında ve de üreticiyi fiyat hareketlerinden korumada kullanılmıştır.

Birçok sorunun yaşandığı bu dönemde IV., V., VI. ve VII. plan dönemi tarım politikaları uygulanmıştır. Sırasıyla;

Dördüncü beş yıllık kalkınma planında, tarımsal üretim hedeflerine ulaşmak için dar ve orta gelirli üreticilerin destekleneceği, destekleme fiyatlarının ürünün özelliğine göre ekimden ve hasattan önce açıklanacağı, fiyat ve müdahale alımları yanında tarımsal eğitim, örgütlenme ve ucuz girdi teminine de önem verileceği belirtilmiştir.

Beşinci beş yıllık kalkınma planında, tarımsal fiyat ve gelirlerde istikrarı sağlamak, tarım üretimini artırmak, pazarlamayı kolaylaştırmak, tarımsal ürünlerin ihracatını artırmak ve tarıma ait sanayilerin gelişmesini sağlamak, iç ve dış talebe uygun olarak verimliliği artırmaya yardımcı olmak esas olarak kabul edilmiştir.

Tarımdaki gelir istikrarsızlıklarına karşı ürün sigortası çalışmalarının yapılacağı vurgulanmıştır. Bu dönem içerisinde, 22.11.1984 tarih ve 3083 sayılı Sulama

³⁶" Cumhuriyet döneminde tarım", http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html (erişim tarihi:27.12.2010)

Alanlarındaki Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu çıkarılmıştır. 3083 sayılı yasada adından da anlaşılacağı gibi sulama alanları ve Bakanlar kurulunca gerekli görülen alanlarda tarım reformu önlemlerinin alınması öngörerek; tarımda verimliliğin artırılması, devletin mülkiyetinde bulunan toprakların yeterli toprağı bulunmayan ve topraksız çiftçilere dağıtılması, toplulaştırmanın yapılması, kırsal yerleşimlerin kurulması ve geliştirilmesi, tarım topraklarının amaç dışı kullanımının düzenlenmesi, dağıtılmayan tarım topraklarının değerlendirilmesi, gerekli görülen bölgelerde gayrimenkullerin milli güvenlik nedeniyle mülkiyet ve tasarruf biçimlerinin ve yerleşim yerlerinin düzenlenmesi yasanın amaçlarını oluşturmaktadır³⁷.

Beşinci beş yıllık kalkınma planında yer alan hedefler özetlenirse³⁸;

- Tarımsal üretimin yılda ortalama % 3,6 oranında artacaktır. Bu seviyede bir gelişmenin sağlanması için 16 ilde uygulanmak üzere dış kredi sağlanan «Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi» çiftçilere teknoloji transferi yönünde yayım sistemine yeni bir yapı ve işleyiş kazandıracaktır.
- Tarımsal ürünler ihracatının yılda ortalama %9,1 oranında artırılması hedef alınmıştır. Bu hedefe ulaşılabilmesi, uygulanmakta olan ihracatı teşvik ve esnek kur politikalarının sürekliliği ile özellikle Orta Doğu Ülkelerine yönelen ihracatın artırılmasına bağlıdır.
- Toplam talebi karşılayabilmek için bitkisel üretimin yılda ortalama yüzde 3,0 oranında artması hedef alınmıştır.
- Sürekli gelişme içinde olan yaş meyve ve sebze üretim ve ihracatında mevcut olan altyapı eksikliklerinin tamamlanması ve buna paralel olarak, Bölgesel ve Merkezi Planlama Organizasyonlarının kurulmasını gerçekleştirmek üzere, Dünya Bankası ile İkinci Meyve ve Sebze Projesi anlaşması yapılmıştır.
- Kamu tarım yatırımlarında ağırlığı altyapı yatırımları oluşturacaktır.

³⁷ http://www.agri.ankara.edu.tr/economy/1189_1205433983.pdf (erişim tarihi: 10.12.2010)

³⁸ DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:1985 – 1989, s.52, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>, (Erişim Tarihi:10.08.10)

- Hayvancılık alt sektöründe hayvan yemi üretiminin artırılması, hayvan ırklarının ıslahı, hayvan hastalıkları ile mücadele öngörülmüştür.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında tarım sektörü için belirlenen hedeflere ulaşabilmek için, ortaya atılan başlıca ilke ve politikalar şunlardır³⁹:

- Araştırma konularının seçiminde, bu araştırmaların bulgularının uygulamaya aktarılabilir, üretimi sürekli artırıcı ve yörelerin sorunlarına yönelik nitelikte olması, alınacak sonuçlar hakkında üreticilere sürekli bilgi akımını sağlamak için araştırma yayını, çiftçi ilişkisi etkili olarak kurulacaktır.
- Toprak sorunlarının Anayasa kuralları çerçevesinde çözümlenmesine yönelik tedbirler alınacak, tarım reformu tarımsal bünyenin temelindeki aksaklıkları gidermeye yönelmiş, tarımda teknolojik gelişme ve iktisadî verimliliği dikkate alan çiftçi gelirinin ortalama millî gelir seviyesine yükseltilmesini öngören bir tedbirler dizisi olarak düzenlenecektir.
- Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması gibi konulara yönelik kooperatifçilik desteklenecektir. Tarım kredilerinin başlıca ürünlerin durumu dikkate alınacak önceliklere göre dağılımı her yıl programlarla belirlenecek, aynı kredilerin, kontrollü kredilerin ve belirli proje uygulamalarına yönelen kredilerin miktarı artırılabilecektir.
- Güneydoğu Anadolu Projesini entegre bir proje anlayışı içinde geliştirmek amacıyla ilgili kuruluşlar arasında etkin bir işbirliği sağlanacaktır. Bunun için bir koordinasyon ünitesi kurulacaktır.
- Tarımda geliş dalgalanmalarının olumsuz etkilerini giderici ve üretimi yönlendirici tarzda bir destekleme fiyat politikası uygulanacaktır. Bu aracın kullanılmasında ekonominin genel dengesi, üretici maliyetleri ve yurt dışı fiyatlar dikkate alınacaktır. Destekleme kapsamına giren ürünlerin önceliklerin tespitinde talepteki gelişmeler dikkate alınacaktır.

³⁹ DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:1985 – 1989, s.53-54, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>, (Erişim Tarihi:10.08.10)

1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Kalkınma Planında ise amaç; Tarım sektöründe, üretim metotlarını modernleştirerek üretimin hava şartlarına bağımlılığını azaltmak, artan nüfusun gıda maddeleri ihtiyacını karşılamak ve tarımsal ürünlerin ihracatını geliştirmektir. Bu amaçla toprak ve su kaynaklarının en iyi şekilde kullanımını sağlamak, yüksek vasıflı tohumluk ve damızlık ile diğer üretim girdilerini etkin kullanarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak, orman ve su ürünleri kaynaklarını geliştirmek esas olacaktır⁴⁰. Tarım ürünlerinde kalitenin yükseltilmesi, iç ve dış talebe uygun bir üretim yapısının oluşturulması, Araştırma, yayım ve eğitim hizmetleri güçlendirilerek daha etkin bir hale getirilmesi ve tarım reformu uygulamaları üzerinde temel politikalar izlenmiştir.

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Kalkınma Planında “Tarımsal Politikalar ile İlgili Yapısal Değişim Projesi” başlığı altında tarım sektörü ile ilgili ilkeler ve politikalar belirlenmiştir. Bu ilkeler ve politikalarda AB’ye uyum ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım antlaşmalarının getirdiği yükümlülükler vurgulanarak 2000 sonrası tarım reformunun işaretleri verilmiştir. Rekabetçi bir tarım sektörü meydana getirme, çiftçi kayıt ve tarım bilgi sistemlerinin oluşturulması, Tarım Sigortası Kanununun çıkarılması, kırsal kalkınma, tarım sanayi entegrasyonu, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin özerkleştirilmesi, Tarım Çerçeve Kanununun çıkarılması ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının ve ilgili Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması hedeflere dahil edilmiştir.

1.4.4. 2000 Sonrası Dönemi Tarım Politikaları

Son dönem tarım politikaları; ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler ışığında OTP’ye yönelik hedefler dikkate alınarak hazırlanmış olup DPT’nin VIII. ve IX. plan dönemi tarım politikalarını kapsamaktadır.

2001-2005 yıllarını kapsayan sekizinci beş yıllık kalkınma planındaki amaç; Kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve

⁴⁰ DPT, Altıncı Kalkınma Planı:1990 – 1994, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>, (Erişim Tarihi:10.08.10)

uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında esas alınan ilke ve politikalar özetlenirse⁴¹;

- Gıda güvenliği ilkesi çerçevesinde artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesi sağlanacaktır.
- Piyasa fiyat oluşumu üzerinde olumsuz etkileri olan ürün fiyatlarına devlet müdahaleleri yerine, üretimin piyasa koşullarında talebe uygun olarak yönlendirilmesini sağlayacak politika araçları devreye sokularak, üretici gelir düzeyinin yükseltilmesi ve istikrar esas alınacaktır.
- Tarım politikalarının esasları; Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasının öngördüğü yükümlülükler ile AB'ye tam üyelik sürecine girerken AT Ortak Tarım Politikasında ve uluslararası ticaretteki gelişmeler çerçevesinde belirlenecektir.
- Çiftçi Kayıt Sistemi, Tapu-Kadastro Sistemi, Coğrafi Bilgi Sistemi ve Çiftlik Muhasebe Veri Ağının geliştirilmesi sağlanacaktır. Tarımsal veri tabanını kullanan Tarım Bilgi Sistemi kurulacaktır.
- Üreticiyi ve üretim düzeyini risklere karşı korumak amacıyla Risk Yönetimi Araçları geliştirilecektir.
- Tarımsal gelişmede bölgesel nitelikli programların önemi nedeniyle Tarımda Sorunlu ve Öncelikli Üretim Alanlarının tespit çalışmaları çerçevesinde bölgesel özel programlar geliştirilecektir.
- Tarım sektörü ile ilgili her türlü konuda, her aşamada ve düzeyde katılımcı proje planlaması ve yönetimi esas alınacaktır.
- Üreticilerin katılımını ve sorumluluğunu esas alan ve doğrudan üreticilere finansman sağlayan kırsal kalkınma projelerinin oluşturulmasına ve uygulanmasına başlanacaktır.

⁴¹ DPT, Sekizinci Kalkınma Planı:2001 – 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.pdf>, (Erişim Tarihi:10.08.10)

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında ise, değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. Tarım politikalarının esasları; DTÖ Anlaşmasının öngördüğü yükümlülükler ile AB'ye tam üyelik sürecine girerken AT Ortak Tarım Politikası'nda ve uluslararası ticaretteki gelişmeler çerçevesinde belirlenecektir.

Tarımsal yapının etkinleştirilmesine yönelik alınan önlemler özetlenirse⁴²;

- Gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulacaktır.
- Üretimin talebe uygun olarak yönlendirilmesini sağlayacak politika araçları uygulanırken, ülkemizin AB'ye üyeliği sonrasında Birlik içinde rekabet edebilmesi için tarımsal yapıda gerekli dönüşüme öncelik verilecektir.
- Yüksek verimli tarım alanlarının tarımsal üretim amacıyla kullanılması, tarım topraklarından, tahlillerle belirlenecek kabiliyetleri doğrultusunda ve doğru tarım teknikleri ile faydalanılması; ayrıca, arazi kullanım planlaması ve yaygın erozyonun önlenmesi suretiyle toprak kaynaklarının etkin kullanımı esas alınacaktır.
- Tarım Kanunuyla çerçevesi belirlenen tarım destekleme politikaları, üretimde verimliliği artırmaya yönelik yeni uygulama unsurlarıyla zenginleştirilecektir.
- Tarım ürünleri ihracatında rekabet gücünün artırılması amacıyla, ihracat destekleri dış ticarete konu ve markalı ürünlere yönlendirilecektir.
- AB Katılım Öncesi Yardımlardan da yararlanılarak, tarımsal işletmelerde ölçek büyüklüğünün artırılması yanında, başta üretim teknikleri ve üretim koşullarının iyileştirilmesi olmak üzere, tarım ve gıda işletmelerinin modernizasyon çabaları, belirlenecek öncelikler çerçevesinde desteklenecek ve tarım-sanayi entegrasyonu özendirilecektir.

⁴² DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı:2007 – 2013, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, (Erişim Tarihi:10.08.10)

- Tarımsal kredi sübvansiyonları ile destekleme ödemelerinin üreticilere çeşitli kanallardan ulaştırılması sağlanarak tarım sektörüne yönelik finansal hizmetler çeşitlendirilecektir.

Bu dönemde uygulanan tarım politikaları; AB'ye üyelik süreci ile ilgili OTP mevzuatına uygunluk aranmıştır. Fakat AB'de uygulama alanı bulan tarım politikaları Türkiye'de aynı seviyede uygulama alanı bulamayıp, hedefleri tutturma konusunda pek başarı sağlayamamıştır.

1.4.5. Türk Tarım Politikalarının Sonuçları

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Türk tarımı, farklı dönemlerde ihtiyaçlar doğrultusunda farklı politika ve uygulamalarla desteklenmiştir. Bu uygulamalar değişik hükümet dönemlerinde parti programlarını uygulama hedefinde yer almaktan öteye gidememiştir.

Türkiye'de Avrupa Birliği'nde olduğu gibi yasa gücünde belirlenmiş bir tarım politikası 2006 yılına kadar bulunmamaktaydı. Bu tarihte kabul edilen Tarım Kanunu ile ilk defa tarım politikaları ortak bir çerçevede yürütülmüştür.

Türkiye'de uygulanan tarım politikalarının seyrine baktığımızda; Osmanlı toprak sisteminden kalan bozuk bir tarımsal yapı üzerine şekillenmiş olup Cumhuriyet dönemi tarım politikaları içerde destekleyici ve müdahaleci, dışarıda ise koruyucu gümrük vergileri ile sektör koruma altına alınmıştır. 1929 yılında yaşanan büyük ekonomi bunalımı da mevcut olumsuzlukları daha da artırmakta olup tarımsal ürün fiyatlarında düşüşe yol açmıştır. Bu dönemde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle korumacı politikalar önem kazanmıştır. Tarım politikalarında 1980 öncesi dönemde çoğunlukla kullanılan araçlar; taban fiyat ve destekleme alımları ile birlikte girdi sübvansiyonları ve ucuz kredi desteklemeleri olmuştur⁴³.

Planlı kalkınma döneminin başlamasıyla birlikte 1963 yılında, tarım politikaları kalkınma planları çerçevesinde ele alınmaya başlanmış, tarım sektörüne yönelik amaç

⁴³ Emin Işıklı, Canan Abay (1992); "Destekleme Uygulamalarının Tarımsal Yapıya Etkisi", Ankara, s.216

ve stratejiler kalkınma planları ve yıllık programlarla belirlenmeye çalışılmıştır⁴⁴. Plan dönem tarım politikaları AB Ortak Tarım Politikası hedeflerine paralellik arz etmekle beraber Türkiye'nin politika tercihlerinin; artan nüfusla paralel sürekli genişleme eğiliminde olan iç pazar talebinin karşılanması ve çoğu kez bölgesel olarak yoğunlaşmış bir takım üretim motifleri için daha ziyade siyasi saiklerle yüksek destekleme fiyatı ilanın bir karışımı olduğu görülmektedir⁴⁵. DPT'nin kalkınma planlarında belirlenen hedefler her beş yıllık kalkınma planlarında tekrarlanmakta olup bu hedefleri gerçekleştirme noktasında kullanılacak yöntem, araç ve uygulamalara yer verilmemiştir. Bu durum da tarım politikalarının etkin bir şekilde uygulanmasını engellemiştir.

Türkiye' de uygulanan tarım politikalarındaki esas değişim 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı ile başlamıştır. Bu tarih itibariyle Türkiye ekonomisi serbest piyasa koşullarına geçiş kararları almış olup tarım sektöründe uygulanan politikalarda da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde, Türkiye'de tarım sektörü, daha çok yapısal önlemleri içermeyen, kısa vadeli politik konjonktüre endeksli fiyat ağırlıklı destekleme politikası araçları ile yönlendirilmeye çalışılmıştır⁴⁶. Fakat bu destekleme politikalarıyla arzu edilmeyen bir takım olumsuz sonuçlar meydana gelmiştir. Bu olumsuzluklara bakacak olursak üretici gelirlerinde adaletsizlik yaşanması, üreticilerin fiyat yoluyla desteklenmesine rağmen destekleme alımlarının yol açtığı fiyat artışları nedeniyle tüketicilerin olumsuz etkilenmesi, destekleme alımların bütçede yarattığı olumsuz etki ve istenilen düzeyde üretkenliğin sağlanamamasıdır. Bu olumsuzluklara rağmen Türk tarımın bazı tarımsal ürünlerde net ihracatçı konuma gelmesi, gıda güvenliği, diğer sektörlere girdi sağlaması gibi birçok olumlu katkısı da olmuştur.

⁴⁴ Tayfun Özkaya, (2001); Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikalarının Dünü – Bugünü – Geleceği, Türkiye Ziraat Odalar Birliği Yayını, Ankara,s.5

⁴⁵ A., Sadi Ulusoy, “AB'ne Adaylık Sürecinde AB ve Türkiye Tarım Politikaları: Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler”, www.zmo.org.tr/resimler/ekler/fa299a4d1d8c52e_ek.pdf?tipi=14&sube, (Erişim tarihi:10.07.2011) , s.9

⁴⁶ Canan Abay, (2005);“Türkiye'de Tarım Politikalarında Değişim”, **VI. Teknik Kongre**, 3–7 Ocak 2005,TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, s.2

Türkiye 1990'lı yıllara geldiğinde ise tarım alanında uluslararası anlaşmalara bağlı olarak tarım politikalarının yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. Türkiye'nin IMF'ye (Uluslararası Para Fonu) sunduğu 9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubunda ortaya koyduğu tarım politikaları, Dünya Ticaret Örgütü, Uruguay Nihai Senedine bağlı olarak verdiği taahhütler ve AB Katılım Ortaklığı Belgesine yanıt olma özelliği taşıyan Ulusal Programda tarım başlığında yapılmasını öngördüğü değişiklikler, tarım politikalarını yeniden biçimlendirmiştir⁴⁷. Ekonomik reform programının bir parçası olarak IMF'e sunulan niyet mektubunda Türkiye'de uygulanmakta olan destekleme politikalarının tamamen uygulama dışı bırakılarak, üretimden ve girdi kullanımından bağımsız, doğrudan çiftçi gelirini arttırmaya dönük Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Sistemi uygulanması taahhüt edilmiştir⁴⁸. Fakat DGD sistemi tarımsal üretkenlik ve verim problemi olmayan ülkelerde uygun bir destek aracı olup Türkiye gibi üretimde verimliliği ve etkinliği sağlayamayan ülkelerde ise öngörülen başarıyı gösterememiştir.

⁴⁷ Emine Tahsin, (2001); "Tarım reformu ve Uluslararası Antlaşmalar", **iktisat Dergisi**,(Nisan 2001), sayı, 412, s. 75.

⁴⁸ A., Sadi Ulusoy, "AB'ne Adaylık Sürecinde AB ve Türkiye Tarım Politikaları: Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler ", www.zmo.org.tr/resimler/ekler/fa299a4d1d8c52e_ek.pdf?tipi=14&sube, (Erişim tarihi:10.07.2011) , s.12

II. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI (OTP)

2.1. Ortak Tarım Politikasının Oluşum Süreci

Avrupa Birliği'nin en eski ve en karmaşık politikası olan Ortak Tarım Politikası (OTP), AB üyesi ülkelerin tarım politikalarını ekonomik ve siyasal alanda bütünleştiren, kurumsal anlamda birbirine bağlayan kapsamlı bir politikadır.

AB'nin ilk ortak politikası olması nedeniyle ayrı öneme sahip olan OTP, diğer ortak politikaların aksine gümrük birliğine dayalı bir ekonomik bütünleşme modeline değil, üye devletlerin ortak çerçevede yönetilme esasına dayanır. İlk yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) üyesi altı ülkenin tarım politikaları ve pazarlarını bütünleştiren ancak zaman içerisinde gerek mekanizmalar gerek kapsadığı alanlar açısından oldukça gelişen OTP'nin, Topluluğun oluşturduğu diğer ortak politikalar için bir anlamda örnek teşkil ettiği söylenebilir. Buna rağmen OTP, yalnızca işleyiş mekanizmaları açısından değil, kapsamı ve önemi bakımından da oldukça farklıdır⁴⁹.

Tarım sektöründe ulusal destek politikaları arasında koordinasyon sağlamak yerine, ortak bir politika oluşturularak, tarım ürünlerinde tüm Topluluk pazarı için geçerli olacak fiyatların belirlenmesi tercih edilmiştir. Bu tercihin ise farklı nedenleri vardır. Bu nedenlerin başında ise İkinci Dünya Savaşı'yla tarım sektöründe yaşanan tecrübeler, gıda yetersizlikleri gelmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan gıda yetersizliği karşısında gıda arzının güvence altına alınması; Topluluğun kurulduğu yıllarda aktif nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörü çalışanlarının gelir düzeyinin fiyat dalgalanmaları karşısında korunması; ulusal tarım politikaları ve piyasa mekanizmaları arasındaki büyük farklılıkların giderilmesi; güçlü bir sanayi sektörüne sahip Almanya ile toplam nüfusun dörtte biri tarım sektöründe çalışan Fransa arasındaki

⁴⁹ Ebru Ekeman, '21. Yüzyılın Eşiğinde Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası', **İKV**, no:158, Eylül, 1999, s.3

çıkar ayrılığının çözümlenmesi gerekliliği Avrupa Topluluğu'nu bir Ortak Tarım Politikası oluşturmaya yönelten nedenler olmuştur⁵⁰.

Açıklanan nedenler arasında sanayi sektörü güçlü olan Almanya ve Fransa arasındaki çıkar ayrılığı, ülkelerin tarım politikalarındaki farklılıklar ülkeler arasında koordinasyonun yeterli olmayacağını ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında Fransa ve Almanya karşılıklı taviz sonucu, sanayi mallarını kapsayan gümrük birliği oluşturulmasını hedeflemiştir. Böylece Fransa ve Almanya arasındaki çıkar ilişkisinin yansımaları olan ortak bir politikanın gündeme gelmesi daha da hızlanmıştır.

Yukarıda belirtilen etmenlerin bir araya gelmesiyle 1950 yılından itibaren Avrupa Konseyi Danışma Meclisi'nin öncülüğünde Avrupa'da ortak bir tarım politikası oluşturmak için çalışmalar başlamıştır. Oluşturulacak ortak piyasanın statüsü, hangi kuruma bağlı olacağı ya da bağımsız mı olacağı konularında 1952-1954 çeşitli görüşmeler yapılmış, ortaya birtakım öneriler atılmış fakat bir anlaşmaya varılamamıştır.

Temmuz 1955'te, üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşan bir komite Belçika Dışişleri Bakanı Paul-Henri Spaak başkanlığında AET'nin kuruluş anlaşmasını hazırlamak üzere toplanmıştır. Komite, tarım sektörünü de kapsayan ve Spaak Raporu olarak bilinen bir anlaşma taslağını Nisan 1956 tarihinde tamamlamıştır. Bu rapor, Aralık 1955 tarihli AET ile EURATOM'u kuran antlaşmaların temelini oluşturmuştur. Spaak Raporunda içinde tarımın yer almadığı bir ortak pazarın kurulamayacağı önemle vurgulanmıştır⁵¹.

Spaak Raporu'nda yer alan bu görüşler, Roma Antlaşması'ndaki tarımla ilgili hükümlerin de esasını oluşturmuştur. 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe giren Roma

⁵⁰ E. Seda Ülkü, "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformları", **İKV Yayınları**, no:193, İstanbul, Nisan, 2006, s.9

⁵¹ Gülcan Eraktan ve Necat Ören, " AB Ortak Tarım Politikası, Reform Süreci Ve Türkiye'ye etkileri", www.zmo.org.tr/resimler/ekler/9beeb1e831faf6aa_ek.pdf?tipi=14, (Erişim Tarihi:2.06.10)

Anlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluş niteliğinde olup, OTP'nin oluşturulması yönünde önemli adımların atılmasını sağlamıştır.

1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'nın "Topluluk faaliyetleri tarım ve balıkçılık alanında ortak bir politikayı... içerecektir" (Madde 3(1)(e)) maddesi ile OTP'nin yasal temeli oluşturulmuştur. 1958 yılı Temmuz ayında Stresa Konferansı'nda OTP'nin dayanacağı 3 temel ilke ortaya konulmuştur. İlk ortak piyasa düzeni ise, 1962 yılında tahıl sektöründe yürürlüğe girmiştir⁵².

2.2. Ortak Tarım Politikasının Amaçları

1950'li yıllarında Topluluk üyelerinin tarım politikalarının günümüzdeki politikalardan oldukça farklı amaçları bulunmaktaydı. OTP öncesinde ülkelerin uyguladıkları tarım politika hedefleri farklı olup, her ülke kendi rejimi doğrultusunda hareket ediyordu. Ülkeler arası kullanılan müdahale mekanizmaları arasındaki farklılıklar da ülkeler arasında tarımda koordinasyonun oluşmasına engeldi.

1950'li yıllara gelindiğinde ortak bir piyasanın oluşturulması yönünde çalışmalar başlamış, ülkeler arasında komisyon üyeleri oluşturulmuş, OTP yolunda ilk ilerlemeler kaydedilmiş ve ortak amaçlar zamanla belirlenmiştir.

İlk tarım politikaları tabloda gösterildiğinde farklılıklar belki daha net olarak görülebilir. Tablo'da 6 ülkenin farklı politika amaçlarının olduğunu ve hedefe ulaşmak için farklı rejimler benimsedikleri ortadadır.

⁵² Ebru Ekeman, "21. Yüzyılın Eşiğinde Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası", İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Mayıs 2000, s. 6

Tablo 12: OTP Öncesi Üye Ülkelerdeki Tarım Politikasının Durumu

Ülke	Politika Amaçları	Politika Rejimleri
Belçika	Tarımsal işgücünün göçmesiyle öncelikli olarak tarımsal arazilerin gelirlerinin güvenliğinin sağlanması	(Yüksek) Fiyat politikası ve İthalat kontrolleri ve ihracat destekleri ile birlikte piyasa düzenlemeleri aracılığıyla (yüksek) fiyat politikası
Fransa	Tarımsal arazilerin gelirlerini ve ödemeler dengesinin Sağlanması için üretimin artırılması	Yüksek İthalat kontrolleri ve İhracat desteklemeleri ile birlikte piyasa organizasyonu vasıtasıyla fiyat politikası (yüksek)
Almanya	Tarımsal arazilerin gelirlerinin korunması ve tüketiciler için adil gıda fiyatlarının sağlanması için daha yüksek etkinlikle beraber tarımsal üretimin artırılması. Kırsal altyapıyı geliştirmek	(Yüksek) Yapısal Politika ile birleştirilmiş fiyat politikası
İtalya	Tarımsal üretimi arttırmak, verimliliği yükseltmek ve tarımsal arazilerin gelirlerini korumak için arazi reformunu desteklemek	Yurtiçi ve uluslar arası ticaretin her ikisinde devletin yer alması. Tüm tarımsal arazileri fakat özellikle güney bölgeler için kredi faaliyetlerini içeren geniş çaplı yapısal politikalar
Lüksemburg	Tarımsal arazilerin gelirlerinin korunması için verimliliği ve üretimi arttırmak	(Yüksek) İthalat kontrolleri ile piyasa organizasyonu boyunca fiyat politikası (Belirli fiyat düzeylerini aşamazdı)
Hollanda	Ulusal refaha en geniş biçimde katkı sağlamak için tarıma imkan veren şartların sağlanması	Fiyat politikası, ithalat kontrolleri ve ihracat desteklemeleri ve Geniş ölçüde yapısal politikalar.

Kaynak: Zobbe, H. (2001), The Economic and Historical Foundation of The Common Agricultural Policy In Europe, The Royal Veterinary and Agricultural University Food and Resource Economic Institute, Units of Economics Working Papers 2001/12, Denmark

Tarım sektörünün temel belirleyicisi konumunda olan OTP, tarım alanında üye ülkelerin ekonomilerini bütünleştirmek amacıyla oluşturulmuş ve İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki dönemin ihtiyaçları doğrultusunda hedeflerini belirlemiştir.

OTP'nin, çiftçilere makul yaşam standartları sağlamak, tüketicilere adil fiyat üzerinden kaliteli besin sunmak gibi amaçları başı çekerken, bu amaçlar zamanla

değişikliğe uğramıştır. Bugün için öne çıkan değerler arasında gıda güvenliği ve kırsal çevrenin korunması ve üretim standartları gibi amaçlar gündemde yerini almaktadır⁵³.

Önceden 38-47. maddelerde düzenlenen, şimdi ise Amsterdam Antlaşması ile 32-38. maddelerle düzenlenmeye başlanan OTP'nin genel amaçlarının yanında bu amaçların gerçekleştirilmesine yönelik araçlar ve karar alma mekanizmaları da belirlenmiştir.

Roma Antlaşması'nın 39. maddesinde OTP' nin amaçları şu şekilde belirtilmiştir⁵⁴:

- Üretim faktörlerinin verimliliğini ve üretimini artırmak,
- Tarımsal üretimde kendi kendine yeterli hale gelmek,
- Üreticilerin gelir ve yaşam düzeylerini yükseltirken tüketicilerinde uygun fiyatlarla tarım ürünlerini alabilmelerini sağlamak,
- Arzda ve üretimde sürekliliği sağlamak,
- Fiyat istikrarı sağlayarak, piyasalarda kararlılığı temin etmek

Roma Antlaşması, OTP'nin beş temel amacının yanı sıra, politikanın ana hatlarını da belirlemiştir. Örneğin 39.maddede yer alan amaçlara ulaşabilmek için ortak piyasa organizasyonunun oluşturulacağı, ortak politikanın belirli bir geçiş dönemi sonrasında uygulanacağı gibi temel unsurlar, Roma Antlaşması'yla saptanmıştır⁵⁵.

Roma Antlaşması'yla OTP'nin temel yapısı belirlenmiş, uygulamaya yönelik belirgin hedefler ortaya konulmuştur. Ancak OTP ile ilgili kararlar, somut önlemler, ilkeler ise uzun yıllar devam eden müzakerelerde alınmıştır.

⁵³ " Tarım Politikası", **İzmir Ticaret Borsası Dergisi**, KİŞ, 2007, S.37

⁵⁴ Akın Olgun, Türk Tarım Politikasının AB OTP'ye Uyumu, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Yayın no:134, Ankara, Haziran, 2005, s.19

⁵⁵ Ebru Ekeman, '21. Yüzyılın Eşiğinde Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası', **İKV**, no:158, Eylül, 1999, s.6

OTP'nin Genel olarak ulaşmak istediği hedefler ise şöyle özetlenebilir⁵⁶:

Avrupa'daki tarımsal üretimin verimliliğini artırmak, Üretim standartlarını ve tarım teknolojilerini geliştirmek, Tarımsal üretim araçlarının etkili kullanımını sağlamak, Piyasalarda istikrarı sağlamak, Tarımdaki en önemli faktörlerden biri olan işgücünün optimum kullanımını sağlamak, Ürün arzının güvenliğini sağlamak, Geçimini tarım sektöründen sağlayan kesimin gelirini artırmak, Tüketicilere daha gerçekçi ve uygun fiyatlar sunmak, Tarım ürünleri fiyatlarını bütün üye ülkelerde eşitleyerek, fiyatların üye ülkeler arasında haksız rekabete yol açmasının önüne geçmek.

2.3. Ortak Tarım Politikasının Temel İlkeleri

Üye ülkeler tarafından sıralanan amaçlara ulaşmak için OTP'nin belirli ilkeler çerçevesinde yürütülmesi kararı alınmıştır. Bu ilkeler; Tek Pazar İlkesi, Topluluk Tercih İlkesi, Mali Dayanışma İlkesidir.

2.3.1. Tek Pazar İlkesi

Bu ilke ile OTP kapsamında üye ülkelerde tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlayan ortak bir pazarın oluşturulması amaçlanmıştır.

Üye ülkelerin birbirleri ile gerçekleştirdikleri ticaretin gümrük vergileri, kotalar ve benzeri engellerle kısıtlanamayacağını anlatan bu ilke, söz konusu engellerin ortadan kaldırılmasıyla tarım ürünlerinde bir tek pazar oluşturulmasını hedeflemektedir⁵⁷.

Bu hedefin tam olarak gerçekleştirilmesi için ortak fiyat, tarım sektöründe döviz kuru dengesi, ortak rekabet kuralları, üçüncü ülkelere karşı ortak koruma mekanizmaları ve kamu sağlığı gibi tarımı doğrudan etkileyen alanlarda ortak kurallar ve idare

⁵⁶ Armağan Candan, "Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası ", **İKV Yayınları**, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:2, 3.baskı, s.7-8

⁵⁷ **İ.K.V.**, "Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası", <http://www.ikv.org.tr/pdfs/Ob08abbf.pdf>, (Erişim tarihi:05.06.10)

mekanizmaları belirlenmesi gerekmektedir⁵⁸. Kısacası ortak bir pazarın oluşturulması için ülkelerin kural ve mekanizmalarının aynı olması şarttır.

Tek Pazar uygulamasının doğal koşullarda Tek fiyat sonucunu doğurması beklendiği halde, ortak fiyat oluşumlarının piyasa mekanizmaları yerine idari kararlarla belirlenmesi nedeniyle bu gerçekleşmemiştir. Örneğin; tahıl, şeker, şeker pancarı gibi ürünlerde en yüksek ve en düşük fiyatın ortalaması belirlenirken, süt ürünlerinde en yüksek fiyat, ortak fiyat kabul edilmiştir. Topluluk içinde tarım ürünleri fiyatlarının eşitlenememesinin bir diğer nedeni ise özellikle 1970'li yıllarda dünya para piyasalarında yaşanan döviz kuru dalgalanmaları olmuştur. Yeşil Kur isimli özel bir para sistemi ile bazı araçlar devreye sokularak, olası istikrarsızlıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu araçlar en önemlisi piyasa kurları arasındaki farkı karşılamak için kullanılan Telafi Edici Tutarlar uygulaması olmuştur⁵⁹.

İlk yıllarda tarım ürünlerinin ülkeler arası serbest dolaşımı sağlanmış olsa da, tek pazarın oluşturulması için gereken başarı elde edilememiştir. Fakat Euro'nun 1999 yılından itibaren kullanılmaya başlanması ve Tek Pazarın birimi olarak ülkeler arasında döviz kuru dalgalanmalarını sona erdirmesi, Tek Pazar için büyük avantaj olmuştur.

2.3.2. Topluluk Tercih İlkesi

Bu ilke ile Topluluk içi piyasalarda, üye ülkeler tarafından üretilen tarım ürünlerine öncelik tanınması, topluluk içi ürünlerin tercih edilmesi hedeflenmiştir. Böylece Topluluk tarım sektörünün üçüncü ülkelere karşı korunması, dış piyasadaki fiyat dalgalanmalarından Topluluk içi ürünlerin etkilenmemesi ve üye ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesi sağlanmıştır.

Bu hedeflere ulaşabilmek için bir taraftan üçüncü ülkelere gelen ürünlerden gümrük vergisi alınmakta diğer taraftan ise ihracat ürünleri fiyatlarının dünya fiyatlarından

⁵⁸ Ebru Ekeman, **a.g.e.**, s.6

⁵⁹ Armağan Candan, **a.g.e.**, s.8

yüksek olması durumunda ihracat iadesi verilmektedir⁶⁰. Yani Topluluk üreticilerinin dış rekabete karşı korunması için iki temel koruma mekanizması oluşturulmuştur.

Bunlardan birincisi bugün yerini Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması ile gümrük tarifelerine bırakmış olan prelevman adlı değişken vergidir. Bu vergi ithal ürünlerinden alınmakta ve bu ürünlerin fiyatını Topluluk fiyatına yükseltmek amacını taşımaktaydı. İkinci temel koruma aracı ise ihracat iadesi uygulamasıdır. Topluluk ürünlerinin, fiyatların daha düşük olduğu dış pazarlara ihraç edilebilmesi için kullanılan bu araç, Topluluk ürünlerine rekabet gücü kazandırmayı hedeflemekte ve daha çok iç tüketimin yetersiz olduğu ya da önemli miktarda üretim fazlası bulunan ürünler için kullanılmaktadır⁶¹. Ancak günümüzde prelevman yerini, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) Uruguay Raund Müzakerelerinde kabul edilen DTÖ Tarım Anlaşmasıyla alınan karar gereği gümrük vergilerine bırakmıştır⁶².

2.3.3. Mali Dayanışma İlkesi

Bu ilke ile OTP kapsamında yapılacak olan harcamaların ortak bir bütçeyle karşılanması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda AB üyesi ülkelerin tamamının katılımı sağlanıp, ülkeler arası ortak finansal kaynak ve dayanışma oluşturulacaktır.

Bu ilke çift yönlü işlemekte ve bir yandan OTP'ye ilişkin harcamalar Topluluk üyeleri tarafından ortaklaşa üstlenilirken, diğer yandan OTP çerçevesinde alınan vergilerden sağlanan gelirler, Topluluğun ortak geliri olarak kabul edilmektedir. Topluluk bütçesi içinde 1962 yılında oluşturulan özel bir fon ile mali sorumluluğun ortak paylaşımı sağlanmıştır. Oluşturulan Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) ile OTP giderleri karşılanmaktadır. FEOGA, 1964 yılında, Yönlendirme ve Garanti olmak üzere iki ayrı bölüm haline getirilmiştir. Garanti Bölümü fiyat ve Pazar

⁶⁰ "AB Ortak Tarım Politikası", Ankara AB Bilgi Merkezi, Şubat, 2009, www.avrupa.info.tr/Files//File/PressPacks/AgricultureFair/otp.pdf, (Erişim tarihi:01.06.10)

⁶¹ İ.K.V., "Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası", <http://www.ikv.org.tr/pdfs/0b08abbf.pdf>, (Erişim tarihi:05.06.10)

⁶² Metin Saraçoğlu ve Erol Bulut, Tarımın Kalkınmadaki Rolü ve Türkiye'de Tarımsal Teşvikler, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, 2004, s. 57

politikasının isleyebilmesi için gerekli olan harcamaları finanse etmekte ve Birlik bütçesinin %45'ini oluşturmaktadır. Yönlendirme Bölümü ise tarımsal yapıların iyileştirilmesine yönelik yapılandırma çalışmaları ile kırsal bölgelerin kalkındırılmasında kullanılmakta ve AB bütçesinin %3'ünü oluşturmaktadır⁶³.

AB'deki bazı tarım uzmanları, Roma Antlaşması ile belirlenen ve yukarıda belirtilen bu ilkelerin, ortak bir tarım politikasının hayata geçirilmesindeki etkenleri en iyi şekilde yansıtan ve OTP'nin temel işleyişini içeren bir çerçeve çizdiğini belirtmektedirler. Bu görüşe göre tarımda verimliliğin artırılması yoluyla bir yandan ürün arzı güvence altına alınmış, diğer yandan da çiftçi gelirleri tatmin edici seviyeye ulaştırılabilmektedir. OTP'nin bu yönüyle, tarım sektöründe korumacı modernizasyon yöntemin benimseyen bir refah devleti politikası olduğu vurgulanmaktadır. Bu bakış açısının, OTP'nin ekonomik kaygılar kadar, hatta daha çok, toplumsal ve siyasi kaygılarla uygulanmasında, şekillendirilmesinde ve yönetilmesinde etkili olduğu ortadadır⁶⁴.

2.4. Ortak Tarım Politikasının Temel İşleyiş Mekanizmaları

2.4.1. Karar Mekanizması

Birlik, OTP karar alma sürecinde üye ülke yetkilileri üzerinde diğer alanlarda olmadığı kadar yetki sahibidir. OTP'nin fiyat ve Pazar mekanizmalarının belirlenme yetkisi Birliğe aittir.

Kararların yasa taslaklarının hazırlanması, piyasaların denetlenmesi, gerektiğinde değişiklik yapılmasından sorumlu Avrupa Komisyonu'dur. Avrupa Konseyi, Komisyon'un kendisine ilettiği yasa tasarıları üzerine karar almadan önce Parlamento'ya danışmakta, sonra karar almaktadır. OTP'ye ilişkin zorunlu harcamaların miktar ve içeriğinin belirlenmesinde ise son söz Konsey'e aittir⁶⁵.

⁶³ Armağan Candan, **a.g.e.**, s.9

⁶⁴ **İ.K.V.**, "Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası", <http://www.ikv.org.tr/pdfs/0b08abbf.pdf>, (Erişim tarihi:06.06.10)

⁶⁵ "Roma Antlaşması ve Ortak Tarım Politikası", <http://web.deu.edu.tr/ab/abpltk/01/01.htm>, (Erişim Tarihi:08.06.10)

OTP' nin işleyişinde Komisyon alanlarına göre dört komiteden yardım almaktadır. Bu komiteler;

- İdari Komite,
- Tarımsal Yapılar ve Kırsal Gelişme Komitesi (STAR),
- Düzenleyici Komite,
- Danışma Komitesi'dir.

Yani Karar Mekanizmasıyla; OTP kapsamındaki politikalar Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu arasında danışma prosedürü ile belirlenmektedir.

2.4.2. Ortak Piyasa Düzenleri

Ortak Piyasa Düzeni (OPD); tarım ürünlerinin tüm AB ülkelerindeki üretim ve ticaret koşullarını OTP temel ilkelerine (Tek Pazar, Topluluk Tercihi ve Mali Dayanışma) uygun olarak düzenleyen kurallar bütünüdür. Tarım ürünlerinin tümünün ayrı üretim ve pazarlama şartlarına tabi olmaması nedeniyle birden fazla OPD oluşturulmuştur. İlki hububat sektöründe (1962) olmak üzere yavaş yavaş ulusal piyasa düzenlerinin yerini almaya başlayan OPD' ler günümüzde AB'deki nihai tarım ürünlerinin yaklaşık %90'ını kapsamaktadır⁶⁶.

Ortak Piyasa Düzenleri'nin Amaçları⁶⁷;

- Üye ülkelerde farklı şekillerde piyasa düzenlemeleri yerine birlikte ortak tarım politikası oluşturmak,
- Üye ülkeler arasında ticari ilişkileri geliştirmeye yönelik koşulları oluşturmak ve bu şekilde ticaretin serbestçe yapılmasını sağlamak,
- Birlik içinde tarımsal bir ortak Pazar oluşturmak ve iç Pazar ile Birlik üretimini üçüncü ülkelere karşı korumak şeklinde belirlenmiştir.

⁶⁶ E. Seda Ülkü ,a.g.e., s.10

⁶⁷ Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum, İzmir Ticaret Odası, Yayın: 83, İzmir, 2000, s.9

Üretim düzeyleri, istihdam oranı ve AB bütçesindeki payları incelendiğinde en önemli Ortak Piyasa Düzenleri'nin tahıllar, pirinç, sığır-dana eti ile süt ve süt ürünlerine dair ortak düzenler olduğu görülmektedir⁶⁸. Tahıllar, proteinli bitkiler ve pirinç ortak düzenlerinin 1999 yılı bütçesinden aldığı pay %47, sığır-dana eti ortak düzeninin aldığı pay ise %17 seviyesindedir. Diğer bir ifadeyle bütçenin %64 gibi önemli bir payı adı geçen ortak düzenlere ayrılmış durumdadır. Süt ve süt ürünleri, zeytinyağı ve şeker ortak düzenlerinin payı ise sırasıyla %7 , %6 ve %5'tir⁶⁹.

OTP'nin en kapsamlı ve karmaşık mekanizması olan OPD; her bir ürün bazında ortak fiyatların belirlenmesinden sonra oluşturulmaktadır. Zaten genel olarak tüm Ortak Piyasa Düzenleri; ortak bir fiyat sistemini esas almaktadır.

OTP'nin ilkeleri çerçevesinde her bir ürün bazında için ortak fiyatlar belirlendikten sonra oluşturulan Ortak Piyasa Düzenleri'ni üç kategoride incelenmektedir.

Ortak Piyasa Düzenleri şu başlıklar altında incelenir⁷⁰.

1. “İç piyasada müdahale, dış kaynaklı rekabete karşı koruma düzenlemeleri: Fiyatların belirli bir düzeyin altına inmesini engellemek amacıyla topluluğun müdahale kurumları tarafından yapılan müdahale alımları ve düşük fiyatlı yabancı ürünlere karşı uygulanan ithalat vergileri ya da ihracat iadelerini kapsamaktadır.
2. Dış rekabete karşı koruma düzenlemeleri: Düşük fiyatlı yabancı ürünlere karşı oluşturulan bu mekanizmada esasen gümrük verileri, fiyatların belli bir düzeyin altına inmesi durumunda ise ek vergiler tahsil edilmektedir.
3. Ürünlere doğrudan destek sağlayan düzenlemeler: GATT gereğince dış rekabete karşı korunamayan ürünler ile üretimi uzmanlık gerektiren ve bazı bölgelerin

⁶⁸ Armağan Candan, **a.g.e.**, s.11

⁶⁹ Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum, İzmir Ticaret Odası, Yayın: 83, İzmir, 2000, s.10

⁷⁰ Fatma Can, “Avrupa Topluluğu'nda Tarımsal Ürünlere Yönelik Destekler ve Çiftçilere Yapılan Yardımlar” **TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, Mayıs 2005, Ankara, s. 2

tek geçim kaynağını oluşturan ürünler için üreticilere yapılan doğrudan yardımları kapsamaktadır”.

2.4.3. Pazar ve Fiyat Mekanizmaları

1962 yılında “Tahıllar Ortak Piyasa Düzeni”nin kurulmasıyla ilk kez uygulanmaya başlanan pazar ve fiyat mekanizmaları, tarım ürünleri fiyatlarını düşürerek, üreticilerin gelir düzeyinin azalmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple, üreticinin gelir düzeyini koruyacak biçimde ortak fiyatlar belirlenmekte fiyatların belirli bir seviyenin altına düşmesi durumunda ise, pazara müdahale edilerek, aradaki fark destekleme yoluyla Topluluk bütçesinden karşılanmaktadır⁷¹.

AB içerisinde iki temel fiyat sistemi uygulanmaktadır. Bunlar; İç Piyasada Ortak Fiyat Politikası ve Dış Piyasaya Yönelik Fiyat Politikaları’dır.

İç piyasada ortak fiyat politikası ise iki ayrı fiyat sistemini temel almaktadır.

Hedef Fiyat: Topluluk tarafından üreticilerin eline geçmesi istenilen fiyat olup, tavan fiyat niteliğindedir⁷². Hedef fiyat ile aynı zamanda tüketicilerin aşırı fiyat artışlarından korunması sağlanmaktadır.

Hedef fiyat, her yıl pazarlama dönemi öncesi Konsey tarafından belirlenen, üreticilere ürünlerinin ortalama fiyatları konusunda fikir vererek pazarın daha belirgin olmasını sağlamaktadır⁷³.

Müdahale Fiyatı: Ürünler için belirlenen garanti edilmiş fiyattır. Piyasa fiyatı müdahale fiyatının altına düştüğünde ürün arzı fazlası müdahale kuruluşları tarafından üreticilerden satın alınmakta ve depolanmaktadır. Depolardaki ürünler üçüncü ülkelere ihraç edilmekte veya piyasaların dengelenmesinden sonra tekrar iç piyasaya sürülmektedir. Müdahale alımları ile piyasa talebinden bağımsız olarak üreticilerin

⁷¹ Ebru Ekeman, **a.g.e.**, s.12

⁷² Osman Tekinel, Onur Deniz, “Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikalarının Geleceği,” **Fen ve Mühendislik Dergisi 2000**, C.III, Sayı:2, s. 185

⁷³ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Avrupa Birliği ve Türkiye, Ankara, 2002, s.72

ürünlerini satmalarına olanak sağlanarak istikrarlı bir gelir düzeyine sahip olmaları hedeflenmektedir⁷⁴. Yani üreticilere destek sağlanması ve piyasa fiyatlarındaki düşüşün engellenmesi sağlanmaktadır.

Dış piyasaya yönelik fiyat politikaları: Dış piyasaya yönelik fiyat politikalarını belirleyen etmenler ithalat ve ihracat düzeyidir. İthalat politikası çerçevesinde, DTÖ Tarım Anlaşması'yla belirlenen tarife üst sınırları çerçevesinde gümrük vergileri alınmaktadır. İhracat politikasında ise, yüksek fiyatlı tarım ürünlerinde ihracatın teşvik edilmesi amacıyla, dünya fiyatları ile dünya fiyatlarından yüksek olan müdahale fiyatları arasındaki fark ihracat iadesi adlı prim ile ihracatçılara ödenmektedir⁷⁵.

2.4.4. Yapısal Politikalar

AB üye ülkeleri arasında ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyinden kaynaklanan farklılıklar bulunmaktadır. Bölgeler arası bu farklılıkların giderilmesi yönünde AB, tedbirler almaya başlamış ve yapısal politikalar oluşturmada hızlı adımlar atmıştır.

Bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkların önüne geçilmesi için yapısal fonlar oluşturulmuştur. 1958'de Avrupa Sosyal Fonu, 1962'de Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu - EAGGF (The European Agriculture Guidance and Guarantee Fund) veya Fransızca adıyla, FEOGA (Fonds European d'Orienteation et de Garanti Agricoles) kurulmuştur. 1975 yılında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, 1993 yılında ise çevre koruma ve Trans-Avrupa ulaştırma ağına ilişkin projelere mali destek sağlamak amacıyla Uyum Fonu kurulmuştur⁷⁶. ÖTP harcamaları 1962'de oluşturulan FEOGA vasıtasıyla finanse edilmektedir. Aynı zamanda FEOGA tarımsal altyapının ve fiyat politikalarının kaynağını oluşturmaktadır.

⁷⁴ E. Seda Ülkü ,a.g.e., s.11

⁷⁵ Emel Yurt, S.Çakmak Şahin, Müge Akad, "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Uluslararası Ticarete Etkisi", www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf, (Erişim Tarihi:10.06.10)

⁷⁶ Sibel Tan ve İlkay Dellal, "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası", **Tarımsal Ekonomi ve Araştırma Enstitüsü**, Sayı 2, 2003, s. 21

2.4.5. Finansman Mekanizması

OTP finansmanını, 1962 yılında kurulan ve AB bütçesinin önemli bir kısmında yer alan Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'ndan (FEOGA) sağlamaktadır⁷⁷. Fon, Birliğin yüksek fiyatlı destekleme politikasının finansmanını sağlamaktadır.

Fonun gelirleri ise; prelevmanlar, ortak piyasa düzeni kapsamına giren tarım ürünlerinin üçüncü ülkelerden ithalatından ortak piyasa düzeni içindeki seker vergileri, ortak gümrükten alınan vergiler, tarifesine göre, üçüncü ülkelerden yapılan ithalattan alınan gümrük vergileri, katma değer vergisinin bir kısmından oluşmaktadır⁷⁸. 2010 mali yıl bütçe gelirlerinin; GSMH kaynaklı gelir %76, KDV geliri %11, gümrük vergileri, tarımsal vergiler ve şeker vergileri %12 ve diğer gelirler %1 oluşturmaktadır⁷⁹.

OTP Fonu FEOGA, 1964 yılında ikiye ayrılmıştır ve yönlendirme ve garanti bölümlerinden oluşmaktadır.

Garanti Bölümü, Ortak Piyasa Düzenleri çerçevesinde fiyat ve pazar mekanizmalarının uygulanmasıyla ilgili tüm zorunlu harcamaların finansmanında kullanılmaktadır. Garanti Bölümü 1992 yılına dek büyük çoğunluğu müdahale alımları, stoklama giderleri ve ihracat iadeleri gibi yollarla ürünlere fiyat desteği sağlanmasında kullanılıyordu. Ancak 1992 yılında gerçekleştirilen MacSharry reformları ile fiyat desteği sağlamaya yönelik önlemlerin payı azaltılarak bunun yerine üreticilere yapılan doğrudan ödemelerin Garanti Bölümü içindeki oranı artırılmıştır⁸⁰.

Yönlendirme Bölümü; FEOGA'nın 'Yönlendirme' bölümü kapsamında üye ülkelere, tarımsal yapıların iyileştirilmesi için yatırım, altyapı, eğitim v.b alanlarda proje

⁷⁷ Muhsin Kar ve Harun Arıkan, Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye Ekonomik Sosyal ve Siyasal Politikaların Uyumlaştırılması, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s.226

⁷⁸ "Roma Antlaşması ve Ortak Tarım Politikası", <http://web.deu.edu.tr/ab/abpltk/01/01.htm>, (Erişim Tarihi:08.06.10)

⁷⁹ European Commission, EU budget 2010, http://ec.europa.eu/budget/index_en.htm, s.3

⁸⁰ Armağan Candan, **a.g.e.**, s.14

bazında destek sağlar. Tarım alanında yapısal politikalara ilişkin tüm önlemler ve kırsal kalkınma tedbirlerinin bir kısmı, Yönlendirme Bölümüyle finanse edilmektedir. Yönlendirme bölümü, FEOGA'nın yaklaşık %10'unu, Topluluk bütçesinin ise yalnızca %4'ünü oluşturur. Yasal temeli Roma Antlaşması'yla oluşturulmasına rağmen; ilk kez Yapısal Politikaların oluşturulmaya başlandığı 1970 yılında işlerlik kazanmıştır⁸¹.

Tablo 13: AB'de Bütçe ve Tarımsal Harcamaların Gelişimi

Yıllar	Bütçe (Milyon Euro)	Tarımsal Harcamalar (Milyon Euro)	%
1965	766	287	37,47
1970	3385	3167	93,56
1975	5817	4404	75,71
1980	15857	11607	73,2
1985	27867	20413	73,25
1990	44063	28919	65,63
1995	75438	40272	53,38
2000	93762	41738	44,5
2001	97189	44530	45,82
2002	100672	46587	46,28
2003	102145	47378	46,38
2004	115454	49305	42,71
2005	117526	50431	42,91

Kaynak: "European Commission, Directorate- General For Agriculture, 2005" Olgun, a.g.e., s.19

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, AB bütçesinin harcamalarına baktığımızda tarımsal harcamaların en fazla pay aldığı görülmektedir. Toplam harcamaların 2005 yılında 1965 yılına göre yaklaşık %17472 arttığı ve 50.4 milyar euroya ulaştığı gözükmemektedir. Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu AB'nin OTP uygulamalarının desteklenmesinde temel finansman olup birlik bütçesinin önemli bir kısmına karşılık gelmektedir.

AB bütçesinin harcama kalemlerine ayrıntılı olarak baktığımızda ise; AB' nin 2010 yılı mali bütçesinin 141,5 milyar Euro olduğunu, bu bütçenin; %45'i sürdürülebilir büyümeye ve %42'sinin doğal kaynaklara ayrıldığını görüyoruz. AB'nin ilk kurulduğu

⁸¹ E. Seda Ülkü, a.g.e., s.31

yıllarda tarımsal harcamaların oranı %94 'ü bulurken, günümüz rakamlarına baktığımızda bu oranın azalmasına rağmen AB bütçesinde yine önemli bir kaleme sahiptir. AB bütçesinden 64,3 milyar euro ekonomiyi geliştirmek için sürdürülebilir büyüme kalemine ayırmıştır. Sürdürülebilir büyüme, AB'nin gelişmemiş bölgelerine yeni yatırımlar yapmak, ekonomik alt yapılarını geliştirmek gibi amaçları üstlenmektedir. Doğal kaynaklar bölümü; Kırsal toplumun sürdürülebilir gelişimini desteklemek, sağlıklı bir çevre oluşturmak, çiftçilerin yaşam standartlarını sağlamak, organik tarımı cesaretlendirmek gibi amaçları gerçekleştirmek için oluşturulmuştur⁸². Bu amaçları gerçekleştirmek içinde bütçeden 59,5 milyar euro kaynak ayrılmıştır.

⁸² Sevda Akar," Lizbon Antlaşmasının Avrupa Birliği bütçe sürecine getirdiği yenilikler ve 2010 AB bütçesi", Marmara Üniversitesi iibf Der., 2010, sayı:1, s.166

Tablo 14: Avrupa Birliği 2010 Bütçesi

	Bütçe 2010	2009 Değişim %
Sürdürülebilir Büyüme	64,3	3,3
Rekabet Gücü;	14,9	7,9
Eğitim ve Öğretim	1,1	4,4
Araştırma	7,5	11,7
Rekabet Gücü ve Yenilik	0,5	3,4
Ulaşım ve Enerji Ağı	2	10,2
Sosyal Politika Gündemi	0,2	22,7
Enerji Projeleri	2	-1
Uyum;	49,4	2
Yakınsama	40,4	3,7
Bölg.Rekabet gücü ve istihdam	7,6	-6,2
Bölgesel İşbirliği	1,2	3,7
Doğal Kaynaklar	59,5	5,4
Çevresel	0,3	-3,2
Tarımsal Harcamalar	43,8	6,4
Kırsal Gelişme	14,4	2,6
Balıkçılık	0,9	2,6
Vatandaşlık, Özgürlük, Güvenlik ve Adalet	1,7	10,5
Özgürlük,Güvenlik,Adalet ve temel hak.	1	16,2
Vatandaşlık, Kültür,kamu sağlığı	0,7	2,8
Küresel Aktör Olarak AB	8,1	0,5
Katılım öncesi	1,6	4,5
Avrupa ile komşuluk	1,7	3,4
Gelişim İşbirliği	2,5	3,9
İnsani Yardımlar	0,8	3
Demokrasi ve İnsan Hakları	0,2	4,3
Güvenlik Politikaları	0,3	15,9
İstikrar Araçları	0,2	16,7
İdari	7,9	3,8
Avrupa Komisyonu	3,6	2,6
Diğer Kurumlar	2,9	4,7
TOPLAM	141,5	3,6

Kaynak: European Commission, EU budget 2010, http://ec.europa.eu/budget/index_en.htm, 2009,s.

2.5. Ortak Tarım Politikası Sürecindeki Reform Düzenlemeleri

OTP, ortaya koyduğu hedeflerini gerçekleştirme yolunda başlangıçta büyük ölçüde başarılarla imza atmış olsa da, ilerleyen dönemlerde bu başarılarla birlikte gelen olumsuz sonuçlarda ortaya çıkmıştır. Amaçların genel değerlendirilmesi yapıldığında reformun nedenleri hakkında ipuçları karşımıza çıkmaktadır. İlk hedefler ele alındığında; tarımsal üretimin verimliliğini artırma, pazarlardaki istikrarı sağlama ve ürün arzının güvenliliğini sağlama konularında önemli başarılar elde edilmiştir. Fakat başarıların yanı sıra istenmeyen yan etkiler ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Diğer hedeflere bakıldığında; geçimini tarımdan sağlayan kesimin gelir düzeyini artırma ve tüketicilere daha gerçekçi fiyatlar sunma konularında ise ortaya konulan hedefe tam anlamıyla ulaşamamıştır. Bu değerlendirme çerçevesinden sonra reformun nedenlerini ele almak daha aydınlatıcı olacaktır.

OTP Reformunu gerekli kılan nedenler şöyle sıralanabilir⁸³:

- Verimliliğin artırılmasıyla OTP'nin işleyiş mekanizması derinden etkilenmiştir. Pazar mekanizması ile üreticilere garantili satış imkânı sunulmuş bu da kendi kendine yeterliliğin sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Ancak kendi kendine yeterliliğin sağlanmasına takiben üretim artışı, sorunları beraberinde getirmiştir.
- Aynı dönemde diğer tarım üreticisi ülkelerde verimlilik artışına paralel bir üretim arışı gözlemlenmiştir. Bu durum, yüksek fiyatlı Topluluk tarım ürünlerinin dış piyasalarda pazarlanma şansını azaltmıştır.
- Piyasalardaki ürün fazlalıklarını satmakta güçlük çekilmesi ise stokların oluşmasına sebep olmuştur. Bu ürün stokları 1980'lere doğru önemli bir sorun haline gelmiştir.
- Üretim potansiyelleri aynı olmayan küçük ölçekli ile büyük ölçekli üreticiler sınırsız miktardaki ürünlere konulan fiyat farklılıklarıyla, Topluluk içindeki bölgeler arasında gelir farklılıklarına yol açmıştır.

⁸³ Ebru Ekeman, a.g.e., s.36-37-38

- İlerleyen zamanlarda FEOGA harcamalarındaki artış ve dev ürün stoklarının kamuoyu üzerinde yarattığı etki, OTP mekanizmalarının işlevselliğinin Topluluk çapında sorgulanmasına yol açmıştır.
- Topluluğun tarım ürünleri ihracatının artması nedeniyle, OTP ilk kez Topluluk dışı eleştirilere de hedef olmuştur. Bu eleştirilerin odak noktasını ise ihracat sübvansiyonları oluşturmuştur.
- Topluluk bütçesinde tarım harcamaları için alınan miktar giderek artmış ve OTP'nin finansmanını giderek zorlaştırmıştır.

Bütün bu etkenlerin bir araya gelmesi OTP mekanizmalarının reformuna zemin hazırlamıştır ve reform girişimleri başlamıştır.

OTP'de ilk reform girişimi, 1968 yılında hazırlanan ve Mansholt Planı olarak bilinen Tarımın Yeniden Yapılandırılması ile ilgili bir memorandumdur. Daha sonra 1992 yılında gerçekleştirilen OTP'nin Pazar ve fiyat mekanizmalarına önemli değişiklikler getiren MacSharry düzenlemeleridir. 21.yy gelindiğinde ise geniş kapsamlı bir reform girişimi olan Gündem 2000 ve OTP reformları, 2003 reformları, İkinci Dalga OTP reformları çerçevesinde yapılan düzenlemeler vardır.

2.5.1. İlk Ortak Tarım Politikası Reform Girişimi: Mansholt Planı

OTP'nin ilk reform girişimi olan Mansholt Planının hedefi; Topluluğun tarım sektörünün temel sorunlarının ele alınması yani, tarımsal alt yapının değişimini ve tarım işletme yapılarında gerekli olan iyileştirmeleri sağlamaktır.

Bu hedefler çerçevesinde üç yapısal reform önerilmiştir. Bunlar⁸⁴;

-Tarım ürünlerinde arz-talep dengesinin sağlanması amacıyla 5 Milyon hektar arazinin boş bırakılması

-Küçük işletmelerinin yerini büyük ve modern işletmelerin alması

⁸⁴ E. Seda Ülkü, a.g.e., s.16

-Üretim faktörlerinin optimal kullanımı için 5 Milyon çiftçinin üretimden çekilmesidir.

Tarım sektöründeki bu değişiklikleri hedef alan reform girişimi bazı üye ülkelerin tepkisiyle kabul edilmemiştir. Fakat yukarıda verilen öneriler zamanla değiştirilerek başka reform hareketlerine zemin olmuştur.

Mansholt planı ile başlayan diğer reform hareketleri, 1980 yıllarına gelindiğinde verimlilik artışına paralel ortaya çıkan ürün fazlalığının Topluluk tarım sektörünü olumsuz yönde etkilemesiyle gündeme gelmiştir. Bu olumsuzlukların önüne geçilmesi için 1985 yılına gelindiğinde OTP' ye ilişkin politikalar belirlenmiş ve bunlar “Yeşil Kitap” adı altında rapor hazırlanmıştır.

Yeşil Kitap adında hazırlanan raporu ile 1985 yılında Komisyon Reform yoluna gidilmesi konusunda isteğini belirterek raporunu Konseye sunmuştur.

Yeşil Kitap' tan sonra ortaya çıkan ilkeler şöyledir⁸⁵:

Piyasa taleplerini yansıtan fiyat politikası ile fazlalık veren sektörlerdeki üretimin zamanla azaltılması, Kırsal kalkınma, sosyal dengenin sürdürülmesi ve çevrenin korunması gibi konularda tarımın desteklenmesini, Küçük çiftçi ailelerinin gelir sorunlarının daha dinamik ve düzenli şekilde çözüme kavuşturulması, Çiftçilerin çevre bilincinin artırılmasıdır.

Yeşil Kitap raporunda üzerinde durulan konunun daha çok üretim fazlalığının zamanla azaltılması ve harcamaların kısılıp istikrara kavuşturulmasına yönelik çalışılmalar olduğu söylenebilir. Fakat bu çalışmalar bu döneme kadar yapılanlar arasında en önemli girişimler arasında olmasına rağmen istenilen başarıya ulaşılamamıştır. İlerleyen zamanla birlikte benzer sorunların devam etmesi OTP kapsamında yapılması gereken köklü düzenlemeleri zorunlu kılmıştır.

⁸⁵ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, 3. Baskı, Eskişehir, 1995, s.124

2.5.2. MacSharry Reformları

OTP'nin Pazar ve fiyat mekanizmalarındaki değişikleri hedef alan MacSharry Reformu ile tarım ürünleri üretimine yönelik önemli kararlar alınmıştır. Özellikle bütçede önemli yer tutan tahıl ve sığır etine destek fiyatları önemli oranda indirilmiştir. Ayrıca çiftçilerin gelirlerinde oluşan kayıplar ise telafi edici vergiler ile karşılanmıştır. Bu yapılanlarla birlikte kırsal kesimin kalkınması için teşvikler artırılmış, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin hızlandırılması yönünde ek tedbirler alınmıştır.

Reform üç unsurdan oluşmaktadır⁸⁶;

- Müdahale fiyatlarının indirilmesi: Hububat ve sığır eti müdahale fiyatının indirilmesi öngörülerek, bütçe üzerindeki yükün hafifletilmesi ve dünya fiyatlarına yakınlaştırılıp böylece rekabet güçlerinin artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca tütün sektöründe müdahale alımları ve ihracat iadesi kaldırılmıştır.
- Telafi Edici Ödemeler: Yüksek oranlı fiyat indiriminden doğacak gelir kaybının telafi edilmesi için üreticilere doğrudan ödeme yapılması öngörülmüştür. Hububat, yağlı tohum ve protein bitkileri için çiftçilere ödenecek yardımlar hektar başına hesaplanmış, böylece fiziki üretimden bağımsız hale getirilmiştir.
- Eşlik Edici Tedbirler: Toprağın daha rasyonel kullanımı ve kırsal alanların dengeli bir şekilde kalkındırılmasına ilişkin düzenlemeler öngörülmüştür.

MacSharry Reformunun önemli unsurlarından biri olan“eşlik edici tedbirler” yoluyla topluluk içindeki çevresel ve yapısal sorunlar için çözüm arayışına girilmiş olmasıdır. Bu tedbirler⁸⁷;

- Tarımsal Çerçeve: Çiftçilerinin sadece gıda üreten kişiler olmaktan ziyade AB yurttaşlarının ortak mirası olan doğal çevrenin koruyucusu olarak da görmelerini teşvik etmeyi amaçlamıştır.

⁸⁶ Ebru Ekeman, **a.g.e.**, s.55-58

⁸⁷ “AB Ortak Tarım Politikası”, Ankara AB Bilgi Merkezi, Şubat, 2009, www.avrupa.info.tr/Files//File/PressPacks/AgricultureFair/otp.pdf, (Erişim tarihi:01.07.10)

- Ağaçlandırma: Tarımsal kullanım arazilerin alternatif kullanımını ve ormancılığın gelişimine katkı sağlamayı hedeflemiştir.
- Erken Emeklilik Tedbirleri: Emekliliğe hak kazanmamış 55 yaşın üzerinde çiftçilerin üretimi bırakmaları teşvik edilmiştir.

1992 yılında uygulamaya geçen MacSharry Reformu ile OTP'nin işleyişinden kaynaklanan sorunlara yönelik, özellikle Pazar ve fiyat mekanizmalarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Reform ile iç piyasadaki fiyat destekleri olabildiğince aşağılara çekilmeye çalışılmıştır ve üreticilere doğrudan gelir destekleri sağlanmıştır. Yalnız bu yardımlar yapılırken üretim miktarları yerine -ekimin yapıldığı alan ve hayvan sayısı- kriter olarak alınmıştır. Bu kapsamda yapılan yardımlar ile fazla üretimin önüne geçilmiş böylece yeni ürün stoklarının oluşumu engellenmiştir.

MacSharry Reformu sonrası genel olarak değerlendirildiğinde, OTP'nin yapısında olan önemli değişimler olmuş, 1994'de Uruguay Turu sona ermiş ve GATT yerini DTÖ'ye bırakmıştır.

GATT'tan çok daha kapsamlı bir yapıya sahip olan DTÖ, Uruguay Turu çerçevesindeki Tarım Antlaşması'nı da içermektedir. 1995 yılında yürürlüğe giren DTÖ Tarım Antlaşması ile ticaret üzerinde olumsuz etki yapan iç piyasada kullanılan tarımsal desteklerin ve tarife dışı engellerin indirilmesine, ihracat sübvansiyonların ise sınırlandırılmasına kara verilmiştir. İç piyasalardaki desteklerin azaltılması konusundaki karar ile bu desteklerin MacSharry Reformuyla da azaltılmış olması nedeniyle Birliği çok az etkilemiştir⁸⁸. Fakat indirimden muaf tutulan 1999 sonunda başlayan diğer iç destekler konusunda yetersiz kalan MacSharry Reformları çerçevesinde gerçekleştirilen düzenlemeler yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Yapılan önemli reformların ardından genişleme ışığında olan 21.yy'da yeni OTP reform girişimleri tekrar gündeme gelmiştir.

⁸⁸ E. Seda Ülkü, a.g.e., s.20,21

2.5.3. Gündem 2000 ve Ortak Tarım Politikası Reformu

1990'lı yılların sonlarına gelindiğinde AB içerisinde ve uluslararası alanda gerçekleşen birçok gelişme OTP' nin yeniden yapılandırılmasına yönelik tartışmaları ve reform girişimlerini beraberinde getirmiştir.

OTP Reformunu zorunlu kılan unsurlar şu şekilde sıralanabilir⁸⁹:

- Genişleme Perspektifi: 15 üyesi olan AB, ülke sayısını 2004 yılından itibaren 25 üyeye çıkarmış olması, OTP' nin daha basit bir hale getirilmesini öngörmüştür.
- Dünya Ticaret Örgütü: AB'nin uyguladığı sübvansiyonları azaltması ve yeniden yapılandırması yönünde, gelişmekte olan ülkelerin baskısı altında bulunmaktadır.
- Avrupa Kamuoyunda Oluşan Huzursuzluklar: Deli Dana ve Şap hastalıklarının ortaya çıkması tarımın yöneltişi şekline karşı güvensizlik oluşmuştur.
- Doğrudan Gelir Desteğinin Daha Adil Dağıtımı: Doğrudan gelir desteğinin çiftçilere daha adil bir şekilde dağıtılabilemesinin ve tüketiciler ile vergi mükelleflerinin beklentilerine daha iyi cevap verilebilmesinin sağlanması da yeni tarım reformunun gündeme gelmesine yol açmıştır.
- Şehirleşme: Tarım işgücünü oluşturan insan sayısı şehirleşmenin etkisiyle 13 milyonda 7 milyona düşmüştür. Bu şartlarda AB bütçesinin yarısını tarım sektörüne "harcamanın artık haklı gerekçeleri kalmamıştır.

Bütün bu sıralanan sebepler tarım kesiminin siyasi öneminin artık eskisi kadar fazla olmadığını hatta giderek azaldığını ve AB'deki tarım alanındaki politikalara yönelik yeniliklerin getirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda OTP'nin gücünü kullanması ve yeniden yapılandırılması açısından reform çalışmaları başlamıştır.

Bu çerçevede 21. yüzyılda AB'nin karşılaşılabileceği genel sorunlar kapsamında, çözüm önerileri içeren bir dizi reforma yer veren Gündem 2000 metni konseye sunulmuştur.

⁸⁹ Armağan Candan, **A.g.e.**, s.27,28

Gündem 2000 ile hedeflenenler ise ⁹⁰; Birlik üreticilerinin iç ve dış alanda rekabet gücünün artırılması, ürün güvenliğinin sağlanması, tarım toplumunun yaşam kalitesi ve gelir düzeyinin artırılması, çevre korumanın OTP ile bütünleştirilmesi, tarım üreticilerine alternatif iş imkânları yaratılması, tarım alanındaki AB mevzuatının sadeleştirilmesi yönünde amaçlar belirlenmiştir.

Gündem 2000 ile OTP Reform süreci daha derinleştirilmiş rekabetçi ve kalite odaklı bir tarım sektörüne ulaşmayı hedefleyen yenilikler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Gündem 2000 Belgesi 24-25 Mart 1999 Berlin zirvesinde OTP Reform paketi üzerinde uzlaşa sağlanarak; tarla bitkileri, sığır eti, süt ve şarap sektörlerinde kapsamlı değişiklikler gerçekleştirilmiştir; üreticilere doğrudan gelir desteği sağlayan tüm OPD'ler ve kırsal kalkınma mevzuat metinlerinin sayısı azaltılmıştır. Yine Gündem 2000 Reformları çerçevesinde, Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin katılım öncesi süreçte kırsal ve tarımsal kalkınmalarına yardımcı olmak amacıyla "Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programları (SAPARD)" adı altında özel bir mali destek programı oluşturulmuştur⁹¹.

Reform sonucunda genel olarak kırsal kalkınma politikası güçlendirilmiş, OTP harcamaları büyük oranda sabitlenmiştir. Pazarlardaki dengelerin sağlanmasında önemli yol alınmış, ürün güvenliği sağlanmış ve tahılda üretim kontrol altına alınmıştır. Aynı zamanda Gündem 2000 Reformunun yeniliklerinden birisi de, üreticilere doğrudan gelir desteği sağlayan bütün OPD'leri kapsayan yeni bir tüzük belirlemesinin olmasıdır. Belirlenen 'Yatay Tüzük' ile üye ülkelere bazı yükümlülükler verilmiştir. Çevre koruma tedbirleri, çiftçilere eşit muamele gibi uygulanması öngörülen kararlar yer almıştır.

⁹⁰ "Roma Antlaşması ve Ortak Tarım Politikası", <http://web.deu.edu.tr/ab/abpltk/01/01.htm>, (Erişim Tarihi:10.07.10)

⁹¹E. Seda Ülkü, a.g.e., s.24

2.5.4. 2003 Reformları

2003 OTP Reformu ile AB tarım ürünlerinin piyasa odaklı olması ve rekabet gücünün artırılması, OTP'nin basitleştirilmesi, OTP harcamalarının kontrol altında tutulması, genişleme sürecinin kolaylaştırılması ve DTÖ Doha Kalkınma Turu müzakerelerinde OTP'nin en iyi şekilde savunulması hedeflenmiştir. Bunların yanında, bir yandan AB çiftçilerinin gelirlerine istikrar garantisi sağlanarak üretim tercihlerini yapabilmelerine imkan verilirken, diğer yandan da tüketiciler ve vergi mükelleflerinin çıkarlarının gözetilmesi amaçlanmıştır. AB'nin tarım sektörünü destekleme şeklini tamamen değiştiren 2003 Reformları bazı istisnalar dışında 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe girmiş; bazı sektörlerde aşamalı geçişler öngörülmüştür⁹². Reformlar AB üyesi olan 25 ülkenin hepsinde uygulanmaktadır.

Bu Reform paketinde yer alan hususlar aşağıda belirtilmiştir⁹³;

Tek Ödeme Planı: AB çiftçileri için üretimden bağımsız, tek bir çiftlik ödemesinin getirilmesi

Çapraz Uyum: Bu ödeme, çevre, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı ile hayvan refahı standartlarının yanı sıra, bütün çiftlik arazilerinin iyi durumda muhafaza edilmesi koşuluna bağlanması.

Modülasyon: Yeni kırsal kalkınma politikasını finanse etmek için, büyük çiftliklere yapılan doğrudan ödemelerde indirim

Kırsal Kalkınma Politikaları: Kalite Teşvikleri, Çiftlik Danışma Sistemi, Standartları Karşılama, Hayvan Refahı adı altındaki politikalardan oluşmaktadır.

⁹² E. Seda Ülkü, **a.g.e.**, s.30

⁹³ Akın Olgun, Türk Tarım Politikasının AB OTP'ye Uyumu, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Yayın no:134, Ankara, Haziran, 2005, s.21

2.5.5. Ortak Piyasa Düzeni Açısından Yapılan Düzenlemeler

OTP'ye yönelik olan saydığımız reform paketi kapsamında yapılan düzenlemeler şunlardır⁹⁴:

- 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren üretimden bağımsız olarak, tarım alanı üzerinden tek ödeme yapılmasına başlanmış olup, bu uygulama ile aşırı üretimin önüne geçilmesi hedeflenmektedir.
- Tek ödeme uygulaması, çevre, gıda güvenliği, hayvan refahı, iş sağlığı ve güvencesi standartlarına uyulması ve tarım arazilerinin çevre ve agronomik koşullarına uygun biçimde korunmasına bağlı olacaktır.
- Gıda kalitesi ve hayvan refahı güçlendirilecektir. Bu çerçevede 5 yıl boyunca yükümlülük altına girecek olan gıda üreticilerine yıllık 3000 Euro, hayvan yetiştiricilerine ise hayvan başına 500 Euro yardım yapılması öngörülmüştür.
- 2005 yılından itibaren, çiftçilere yeni önlemler ve artırılmış mali imkânlar sağlanması, güçlendirilmiş bir kırsal kalkınma politikası oluşturulması sağlanmıştır.
- Büyük tarım arazilerine yapılan doğrudan ödemelerin, kırsal kalkınmaya ek fon yaratılması amacıyla azaltılmıştır.
- 2007 yılından başlamak üzere 2013 yılına kadar olan dönemde tarımsal bütçeye uyulmasını garanti edecek bir mali disiplin mekanizması geliştirilmiştir.
- 2007 yılından itibaren üye ülkeler tarafından zorunlu olarak çiftçi danışma sistemlerini oluşturacaktır.

2003 Reformları ile Ortak Tarım Politikası piyasa düzenine yönelik; süt, sığır eti, pirinç, tahıl sektöründe düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler, rekabetin ve pazar koşullarının iyileştirilmesi, bilinçli üretimin yapılması, sağlıklı bir çevrenin oluşturulması, kaliteli ürün elde edilmesi, çiftçiye istikrarlı gelir sağlanması, kırsal kalkınmaya yönelik yapılmıştır.

⁹⁴ Armağan Candan, **A.g.e.**, s.29,30

2.5.6. İkinci Dalga Ortak Tarım Politikası Reformları

2003 OTP Reform paketi dışında kalan zeytinyağı, tütün ve pamuk sektörlerinin reformuna ilişkin Avrupa Komisyonu'nun 2003 sonbaharında bir bildiri sunması kararlaştırılmıştır. AB Tarım Bakanları Konseyi, 22 Nisan 2004'te 2003 Reformlarının devamı niteliğindeki yeni reform paketi üzerinde anlaşma sağlamıştır. Bu kapsamda, 2003 OTP Reformunun temel unsurlarının uygulama alanı tütün, zeytinyağı, pamuk ve şerbetçiotunu da içine alacak şekilde genişletilmiştir. Reform çerçevesinde, bu dört sektörün tümü için geçerli olan temel düzenlemelerle birlikte her bir sektörün üretim ve pazarlama koşullarını, karşılaştığı sorunları ve uzun vadedeki öncelikleri göz önünde tutan farklılaştırılmış düzenlemeler de yer almıştır. Bu düzenlemelerin büyük bölümü 2006'dan itibaren yürürlüğe girmiştir⁹⁵.

2.5.7. Diğer Gelişmeler: 2007-2013 Kırsal Kalkınma Politikası

Avrupa Konseyi, Eylül 2005'te yeni bir kırsal kalkınma tüzüğü kabul etmiştir. 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla 1257/1999 sayılı ve 17 Mayıs 1999 tarihli Konsey Tüzüğü'nün yerine geçecek yeni Tüzük, 2007-2013 yılları için AB Kırsal Kalkınma Politikasının hedeflerini ve Kırsal Kalkınma Fonu tarafından desteklenecek tedbirlerin kapsamını ortaya koymaktadır. Böylece uzun yıllardır OTP çatısı altında değinilen kırsal kalkınma kavramı artık kendine özgü bir bütçesi olan kalem haline gelmiştir.

Konsey tüzüğü çerçevesinde AB aday ve potansiyel aday ülkelere destek amacıyla Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA)'nı oluşturdu. Bu kapsam IPA yardımları beş grupta yer almaktadır; I- Geçiş dönemi desteği ve kurumsal yapılanma, II- Sınır ötesi işbirliği, III- Bölgesel kalkınma, IV- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi, V- Kırsal kalkınma olmak üzere beş bileşeni içermektedir. IPA'nın Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance for Rural Development-IPARD) olarak

⁹⁵E. Seda Ülkü, a.g.e., s.55

adlandırdığı kırsal kalkınma fonları, Türkiye de dahil olmak üzere, aday ülkelerin kullanımına açılacaktır⁹⁶.

Yeni Kırsal Kalkınma Tüzüğü ve yönlendirici ilkeler çerçevesinde belirlenen yeni kırsal kalkınma politikasının temel unsurları ise şu şekildedir⁹⁷;

- Mevcut tüm tedbirler tek bir finansman aracı olan Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu ‘EAFRD’; programlama sistemi ile mali yönetim/kontrol sistemi altında bir araya getirilmiştir. Böylece kırsal kalkınma politikasının uygulanması ve denetiminin kolaylaştırılması ve üye ülkeler ile bölgelerin programları uygularken daha özgür hareket etmeleri hedeflenmiştir.
- AB önceliklerine (büyüme, istihdam, ve sürdürülebilirlik) daha iyi odaklanmış; piyasa desteği reformunu tamamlayıcı; ulusal strateji ve programlara temel teşkil edecek yeni bir kırsal kalkınma stratejisi oluşturulmuştur.
- Kırsal alanlar arasındaki iletişim ve işbirliği olanakları artırılmıştır. Böylece iyi uygulamaların paylaşılması ve kırsal politikalara Avrupa boyutunun kazandırılması planlanmıştır.
- Aşağıdan yukarı yaklaşımı (LEADER Yaklaşımı) güçlendirilmiş; böylece, kırsal alanların farklı ihtiyaçlarına daha iyi cevap veren yerel kalkınma stratejilerinin desteklenmesine önem verilmiştir.
- Üye devletler ve Avrupa Komisyonu arasındaki görev paylaşımı daha net bir şekilde tanımlanmıştır.

Geçmişten bugüne her alanda olduğu gibi tarım sektöründe de zamanla çeşitli ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçlar ise yenilik tartışmalarını başlatmış ve OTP’nin oluşumundan günümüze kadar bir çok reformu beraberinde getirmiş ve farklı zaman aralıklarıyla düzenlemelere gidilmiştir. Her dönemde olduğu gibi önümüzdeki yıllarda

⁹⁶ EUROPEAN COMMISSION (EC) , IPA Council Regulation (EC) No 1085/2006 adopted on 17 July 2006, OJ L 210 of 31 July 2006.

⁹⁷E. Seda Ülkü, **a.g.e.**, s.58-59

ortaya çıkacak yeni ihtiyaçlar doğrultusunda AB içerisinde ve uluslararası alanda OTP Reformlarının devam etmesi mümkündür.

2.6. Ortak Tarım Politikası Harcamalarının AB Bütçesindeki Payı ve Önemi

OTP harcamaları 1962’de oluşturulan FEOGA tarafından finanse edilmektedir. FEOGA mali anlamda ayrı özel bir fon değildir fakat Topluluk bütçesi içerisinde önemli bir paya sahip olup, genel bütçenin önemli bir bölümüdür.

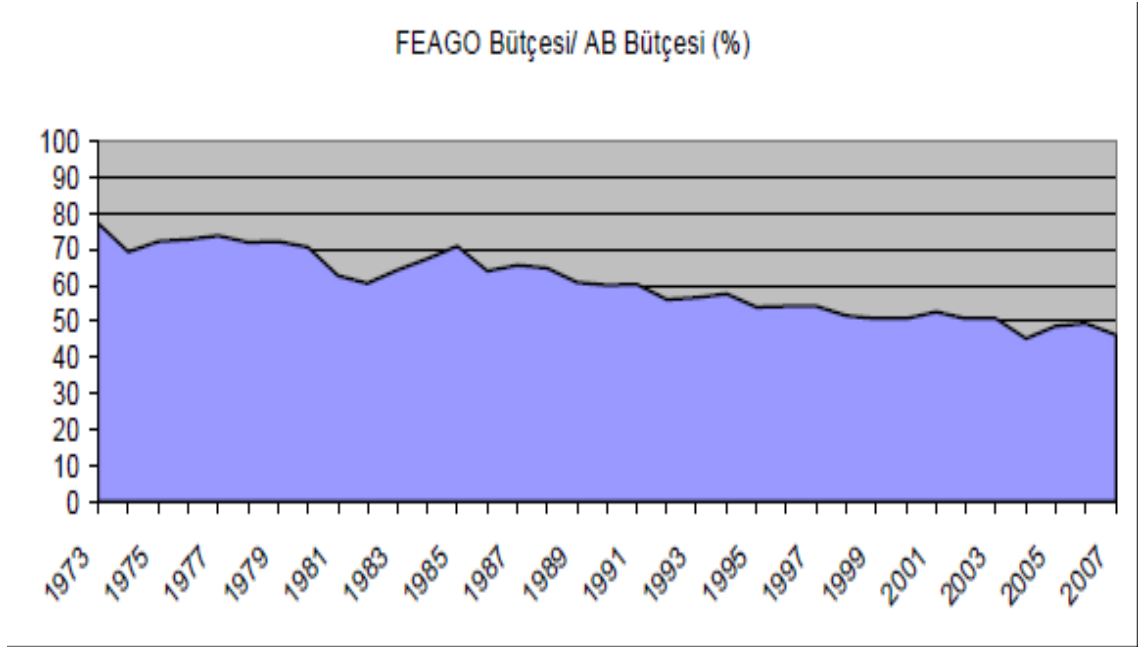
Topluluğun genel bütçe prosedürü, bu fonun finansmanında geçerlidir. Topluluğun kurulmasından 1970 yılına kadar Topluluk bütçesi, uluslararası örgütlerde olduğu gibi, üyelerin mali katkılarından oluşmaktaydı. 1970 yılında oluşturulan öz kaynaklar sistemi ile Topluluk, mali özerkliğe kavuşturulmuştur. Topluluk bütçesinin tamamının öz kaynaklardan karşılanması ise 1978 yılından itibaren mümkün olabilmıştır⁹⁸.

FEOGA kurulduğu yıllarda Topluluk bütçesinin %90’ ını oluşturmaktayken, sonraki dönemlerde Topluluk içerisinde sanayi, ticaret ve çevre gibi farklı alanlarda da ortak politikaların belirlenmesi sonucunda AB bütçesinden FEOGA’ya ayrılan pay yıllar içerisinde önemli ölçüde azalmış, ancak %50’lerdeki düzeyini korumuştur⁹⁹. FEOGA’nın bütçe içerisinde pay ayırması gereken çeşitli alanların ortaya çıkması, bu alanları sayısının gitgide artması ve OTP’ye yönelik reform çalışmalarının hız kazanması gibi çeşitli etkenler FEOGA’nın payının azalmasında rol oynamıştır.

⁹⁸Armağan Candan, **a.g.e.**, s.14

⁹⁹ Emel Yurt, S.Çakmak Şahin, Müge Akad, "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Uluslar arası Ticarete Etkisi", www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf, (Erişim Tarihi:10.06.10)

Şekil 2: FEOGA'NIN TOPLAM AB BÜTÇESİNDEKİ PAYI

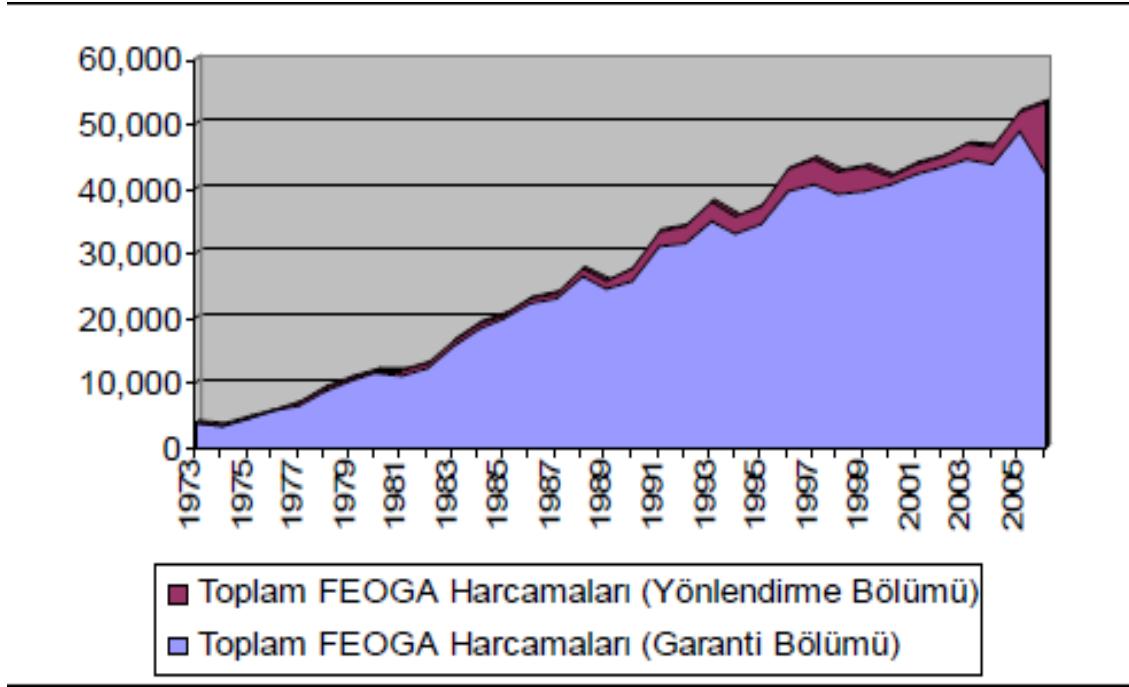
■ Toplam FEOGA Harcamaları

Kaynak: The Department of Agriculture Fisheries and Food (2008), Compendium of Irish Agricultural Statistics, Ireland

Yukarıdaki şekilde de görüleceği üzere, FEAGO harcamalarının 1973 yılı toplam AB bütçesindeki payı %80 civarındayken, bu oran yıllar itibariyle azalan seyir izlemiş olmakla beraber 2007 yılında yarı yarıya düşerek %40 seviyelerine gerilemiştir.

FEOGA, Tarımsal Garanti Bölümü ve Yönlendirme Bölümü olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Aşağıda verilen şekilde, yıllar itibariyle FEOGA'nın iki bölümüne ayrılan pay ve bu değerlerin toplam bütçe içindeki oranları verilmiştir.

Şekil 3: FEOGA BÜTÇESİNİN DAĞILIMI (Milyon Euro)

Kaynak: The Department of Agriculture Fisheries and Food (2004), Compendium of Irish Agricultural Statistics, Ireland

Yukarıdaki şekle baktığımızda, garanti bölümünün FEOGA harcamaları içerisinde göze çarpan bir büyüklüğü gözükmektedir. FEOGA Garanti Bölümü'ne 2003 yılı bütçesinden ayrılan miktar ise 44,780 milyon Euro düzeyindedir. Bu rakam, AB ülkelerinin toplam GSYH' sinin %0.5'i gibi bir oranı ifade etmektedir¹⁰⁰. FEOGA'nın çok büyük bir bölümünü oluşturan Garanti Bölümü, Ortak Piyasa Düzenleri çerçevesinde fiyat ve pazar mekanizmalarının uygulanmasıyla ilgili tüm zorunlu harcamaların finansmanında kullanılmaktadır. Garanti Bölümü 1992 yılına kadar büyük çoğunluğu müdahale alımları, stoklama giderleri ve ihracat iadeleri gibi yollarla ürünlere fiyat desteği sağlanmasında kullanılıyordu. Ancak 1992 yılında gerçekleştirilen MacSharry reformları ile fiyat desteği sağlamaya yönelik önlemlerin payı azaltılarak

¹⁰⁰ European Commission Directorate General for the Budget, "General Budget of the European Union for the Financial Year 2003: The Figures", January 2003, s. 8

bunun yerine üreticilere yapılan doğrudan ödemelerin Garanti Bölümü içindeki oranı artırılmıştır¹⁰¹.

2003 yılında Garanti Bölümü harcamalarının %58.5'lik kısmı bitkisel ürünlere, %29.3'ü hayvansal ürünlere, %10.5'i de kırsal kalkınmanın teşvik edilmesine ayrılmıştır¹⁰². Sektör alanında bakıldığında ise en fazla harcamanın tahıl ürünleri ile sığır ve dana eti için ayrıldığı görülmektedir.

FEOGA bütçesinin küçük bir kısmını oluşturan Yönlendirme Bölümü için bütçeden ayrılan miktar ise 3,122 milyon Euro'dur. Yönlendirme Bölümü, orta ve uzun dönemde tarımsal yapının iyileştirilmesine yönelik alanlarda, istihdamın teşviki, çevrenin korunması, yeni enerji kaynakları, alt yapının geliştirilmesi ve eğitim, balıkçılık vb. sektörlerin uyumunu sağlamaya yönelik, birlik içinde yürütülen projeleri finanse eden yapısal fonlar kapsamını içermektedir. Ayrıca, verimliliği artırmaya yönelik çalışmaları mali yönden desteklemektedir¹⁰³. Garanti bölümünden geriye kalan daha az bir paya sahip olan bu fon; genel olarak kırsal kalkınma tedbirlerinin ve tarımsal önlemlerin alınmasında kullanılmaktadır. Yönlendirme bölümünün toplam FEOGA harcamaları içerisindeki payı yıllar itibarıyla artış göstermiş olup 2005 yılına gelindiğinde yaklaşık 10 milyon Euro ulaşmıştır.

FEOGA'nın yapısal hedeflerinde yer alıp, OTP'nin finansmanında kullanılan bazı mekanizmalar, fonlar oluşturulmuştur. Bu fonlar ise; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu(FEDER), Avrupa Sosyal Fonu(FSE), LEADER Programıdır.

FEDER bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarını gidermek, FSE, AB çapında mesleki eğitim, istihdam ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, LEADER ise kırsal kalkınmayı destekleyen faaliyetleri bütünleştirmek amacıyla kurulmuş fonlardır. Ayrıca FEOGA'nın yerini almak üzere, 1290/2005 sayılı Tüzük kapsamında oluşturulan Avrupa Tarımsal Garanti Fonu (the European Agricultural Guarantee Fund - EAGF) ve

¹⁰¹ Armağan Candan, **A.g.e.**, s.14,15

¹⁰² European Commission, **a.g.e.**, s.13

¹⁰³ Mehtap Atakan, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye'nin Uyum, T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı AT ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Uzmanlık Tezi**, Ankara, Eylül 1998, s.71

Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu (the European Agricultural Fund for Rural Development - EAFRD) 2007 itibariyle yürürlüğe konmuştur¹⁰⁴. Bu fonlar AB'nin yapısal hedeflerini temel alan politikalar kapsamında oluşturulmuştur. EAGF piyasa önlemlerinin finansmanından sorumlu iken, EAFRD ise kırsal kalkınma programlarının finansmanından sorumlu olacaktır. 2007-2013 dönemlerinde bu fonlara ayrılan kaynak 88.3 milyar € civarındadır.

2.7. Ortak Tarım Politikasının Dünya Tarım Ticaretine Etkileri

AB Ortak Tarım Politikasının tarım sektörüne uyguladığı destekleyici ve koruyucu önlemleri, (ithalatta uyguladığı prelevman oranları, ihracat teşvikleri vb.) AB'nin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü artırmış, tarım ürünleri ticaretinde ithalatçı konumdan ihracatçı duruma getirmiştir. AB'nin dünya tarım ticaretinde söz sahibi olmasıyla birlikte; uluslararası piyasalarda fiyatların düşmesine, birçok ülkenin pazar payını kaybetmesi veya başka alanlara yönelmesi gibi nedenlere yol açarken Dünya tarım ticareti yeniden şekillenmeye başlamıştır.

2.7.1. Ortak Tarım Politikasının Üye Ülkelerin Tarım Sektörüne Etkisi

AB üyesi ülkeler arasında tarım bütçesine net katkısı olan ülkelerin başında Almanya gelmektedir¹⁰⁵. Daha sonra Almanya'yı Hollanda ve Belçika takip etmektedir. Fransa, İspanya, Portekiz, Yunanistan, İrlanda ve Danimarka bütçeden net katkı alan ülkeler arasındadır. Almanya, Hollanda ve Belçika ise OTP bütçesine kişi başına en fazla katkı sağlayan ülkelerdir. İrlanda, Yunanistan ve İspanya OTP bütçesinden kişi başına en fazla katkıyı alan ülkeler konumundadır.

Üye ülkeler tek tek incelendiğinde, OTP'den dolayı gelir ve giderlerinin nasıl etkilendiği şu şekilde ortaya çıkmaktadır¹⁰⁶:

¹⁰⁴ Emel Yurt, S.Çakmak Şahin, Müge Akad, "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Uluslar arası Ticarete Etkisi", www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf, (Erişim Tarihi:10.06.10)

¹⁰⁵ Gisela Hendriks, Germany and the European Integration, The Common Agricultural Policy: an Area of Conflict, Oxford, Berg, 1991, s.107.

¹⁰⁶ İ.K.V., "Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası", <http://www.ikv.org.tr/pdfs/0b08abbf.pdf>, (Erişim tarihi:06.06.10)

Yunanistan: Doğrudan ödemelerden aldığı katkıların çok, bütçeye yaptığı katkının ise az olmasından dolayı avantaj sağlamaktadır. AB içi tarım ticaretinde net ithalatçı konumda olduğu için bu alandaki giderleri artmaktadır.

İrlanda: Bu ülke, tarıma dayalı ticaretinin AB üyeliği ile birlikte artması ve bütçeye yaptığı katkının azlığından dolayı OTP'den kazançlı çıkmaktadır. Özellikle sığır ve dana eti sektöründe aldığı doğrudan ödemeler, İrlanda için oldukça önemlidir.

İspanya: aldığı yüksek miktarlardaki doğrudan ödemelerden dolayı kazançlı çıkmakta, ticari etkilerden ise kısmen zarar görmektedir.

Portekiz: OTP bütçesine fazla katkı yapmamaktadır. Ancak Portekiz'in, 'çok korunan' statüsünde bulunan herhangi bir tarımsal ürün üretmemesi, düşük doğrudan ödeme desteği almasına neden olmakta ve avantajını yitirmesine yol açmaktadır.

Danimarka, Fransa: Bu iki ülke tarımsal ticaretin artmasından ve doğrudan ödemelerden dolayı kazançlı çıkmaktadır.

Hollanda: Artan ticaretten olumlu etkilenmesine rağmen, düşük doğrudan ödemeler nedeniyle OTP uygulamalarından diğer ülkelere kıyasla daha az yararlanmaktadır. Daha çok, hayvansal üretim yapan Hollanda, bitkisel üretime avantajlar sağlayan 1992 reformlarından olumsuz yönde etkilenmiştir.

Belçika, Lüksemburg, İtalya, Almanya ve İngiltere: Tarımsal ürünlerde diğer ülkelere göre dışarıya daha bağımlı olan bu ülkeler, tarımsal ticaretin artmasından diğer ülkeler kadar fayda sağlamamıştır. Bütçeye yaptıkları katkının yüksekliği de OTP bağlamında diğer ülkelere göre kayba uğramalarına neden olmaktadır.

Avusturya, Finlandiya ve İsveç: Bütçeye yüksek katkılarından dolayı OTP çerçevesinde mali kayba uğramaktadırlar. Bu üç ülkenin Birliğe 1995 yılında katılması diğer ülkelerin tarım alanındaki gelirlerinde önemli bir değişikliğe sebep olmamıştır.

2.7.2. Ortak Tarım Politikasının Dünya Tarım Ürünleri Ticaretine Etkisi

Ortak Tarım Politikası'nın uygulanmasıyla birlikte Topluluk üye ülkeleri, tarım ürünlerinde net ithalatçı bir konumdan net ihracatçı bir konuma geçmiştir. Bu gelişme,

dünya tarım pazarını kökten değiştirmiş ve dünyadaki diğer tarım ihracatçısı ülkelerde önemli miktarda maliyet artışına neden olmuştur. OTP'nin, yıllarca üreticileri desteklemesiyle Avrupa'da tarımsal üretim artmış ve AB'nin tarımsal ürün ithalatı önemli ölçüde azalmıştır. Bu da uluslararası pazarlardaki fiyatların düşmesine neden olmuştur. OTP çerçevesinde dünya piyasalarından tecrit edilerek sabit tutulan iç fiyatlar sayesinde, AB, dünya pazar koşullarına tepki veremez konuma gelmiş ve böylece dünya tarım üretiminde bir dengesizlik olmuştur. Bunun sonucunda da dünya fiyatlarındaki istikrar bozulmuřtur¹⁰⁷.

AB içinde tarım sektörünün bütçedeki payının büyüklüğü ve bunun bütçe üzerinde yarattığı baskı ile uluslararası topluluğun özellikle Dünya Ticaret Örgütü yoluyla giderek artan dış baskısı gibi nedenlerle OTP'nin dünya ticaretini daha az tahrip etmesi yönünde birtakım önlemler tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 1947-1993 yılları arasında sekiz adet çok taraflı ticaret müzakeresi yapılmıştır. GATT çerçevesinde yapılan son tur, Uruguay'ın Punto del Este şehrinde 15-20 Eylül 1986 tarihlerinde toplanan üye ülke ticaret bakanlarının yayınladıkları bir bildiri ile başlamış ve GATT Uruguay Turu 15 Aralık 1993'te bir uzlaşmaya varılarak sonuçlanmıştır. Böylece hem DTÖ kurulmuş, hem de ilk kez dünya tarım ticaretinin düzenlenmesine ilişkin bir Tarım Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile;

- Tüm tarife dışı engellerin gümrük tarifesine dönüştürülmesi,
- Ülkeler arasında haksız rekabet yaratan tarım ürünleri sübvansiyonlarının kullanımının sınırlandırılması,
- İthalat ve ihracatı düzenleyen bu iki önlemi desteklemek amacıyla iç piyasada tarım sektörüne yönelik desteklerin azaltılması öngörülmüřtür¹⁰⁸.

Uruguay Turu'nda belirlenen gümrük tarifeleri üst sınırının OTP kapsamında uygulanan gümrük tarifelerinin üzerinde olması nedeniyle Birlik, bu önlemden etkilenmemiştir. Ancak tarifelerin aşamalı olarak indirilmesi ile izin verilen tarife üst

¹⁰⁷Armaęan Candan, **a.g.e.**, s.37

¹⁰⁸ **i.k.v.**, "Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası", <http://www.ikv.org.tr/pdfs/Ob08abbf.pdf>, (Erişim tarihi:06.06.10)

sınırına yaklaşmıştır. AB, başlangıçtan bu yana sorun yaratan ihracat sübvansiyonlarının indirilmesi yönündeki taahhüdüne rağmen, gelecekte iç piyasanın doygunluğa ulaşacak olması nedeniyle ihracatı teşvik etmeye devam etmiştir. 1999 yılı sonunda gerçekleşen DTÖ Tarım Anlaşması yeni tur müzakereleri, OTP’de reform tartışmalarının yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bunda, Uruguay Turu ile başlatılan sürecin geliştirilmesi ve serbest ticareti engelleyecek destek ve korumaların kapsamlı bir biçimde azaltılmasını amaçlayan yeni tur müzakerelerde AB’nin, özellikle ABD ve diğer önemli tarım ihracatçısı ülkelere karşı müzakere şansını koruyabilmeyi istemesi etkili olmuştur¹⁰⁹. Bu durumda OTP’nin dünya tarım ürünleri ticareti üzerindeki görülen olumsuz etkileri ve bu olumsuzluklardan kaynaklanan sorunlarda, OTP’nin yeniden yapılandırılmasında etkili olmuştur.

AB’nin, Eylül 2003’te Meksika’nın Cancun kentinde düzenlenen DTÖ Bakanlar Konferansı’ndaki tarım müzakerelerinde sunduğu teklif, AB’nin dönemin, Tarım, Kırsal Kalkınma ve Balıkçılıktan sorumlu Komisyon Üyesi Franz Fischler tarafından şu şekilde açıklanmıştır¹¹⁰:

- Tarım ürünlerindeki gümrük vergilerinin, toplam, ortalama %36 indirilmesi;
- Tüm tarım ürünleri ihracat sübvansiyonlarının %45 indirilmesi;
- İç tarımsal desteklerin son tarım görüşmelerinde belirlenen yükümlülükler çerçevesinde %55 düzeyinde düşürülmesi, bu konuda hızlı bir ilerleme için Uruguay’da tanımlanan iç destek ve indirim yöntemlerine sadık kalınması;
- Gelişmekte olan ülkelerin durumunu düzeltmek için özel bir rejimin uygulanması: Bu konuda söz konusu ülkelere, pazara girişlerine ilişkin olarak; hassas tarımsal ürünleri için özel bir gıda güvenliği garanti sisteminin oluşturulması, böylece bu alandaki yükümlülüklerini daha kolay gerçekleştirmeleri, gelişmiş ülkelere yapacakları ihracatta tarımsal ürünlerinin %50’sine sıfır gümrük vergisi uygulanması, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yapılacak tarımsal ürün ihracatında tam

¹⁰⁹Armağan Candan, **a.g.e.**, s.38

¹¹⁰ TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, çevrimci:
<http://www.dtm.gov.tr/ani/DTO/2004/TARIMMUZAKERE-0408.htm>, erişim tarihi: 20.12.2010

serbestlik sağlanması, gelişmekte olan ÷lkeler için özel önem taşıyan ürünlerde gümrük vergilerinin indirilmesi, iç yardımlara ilişkin olarak; tarım sektörlerini, rekabeti önlemeyecek şekilde geliştirmelerine yardım edilmesi,

Özel rejimlere ilişkin olarak;

- Gelişmiş ÷lkeler, yeni yükümlölüklerini altı yıl içinde yerine getirirken gelişmekte olan ÷lkelerin 2006 yılından itibaren 10 yıl içinde yükümlölüklerini yerine getirmeleri,
- Gelişmiş ÷kelere eşit bir biçimde davranılması için mevcut boşlukların kaldırılması, bu çerçevede %5 de minimum tarımsal destek oranı uygulamasının kaldırılması, dış ticarete engel teşkil eden ihracat kredilerinin doğru bir biçimde tanımlanması, gıda yardımlarının sadece ihtiyaç durumunda kullanılması, ürün fazlasının gıda yardımı olarak dağıtılmaması, ticari muafiyetlerin yarattığı haksız uygulamaların önüne geçilmesi;
- Tüketicilerin beklentilerinin dikkate alınması.

III. BÖLÜM

TÜRK TARIM POLİTİKASININ AB ORTAK TARIM POLİTİKASINA UYUMU

Türkiye'nin tarım potansiyeli yüksek bir ülke olması nedeniyle tarım sektörü ekonomi açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak, Türkiye'nin mevcut tarımsal yapısı AB üyelik sürecinde önemli bir sorun teşkil etmektedir. Nitekim, AB'ye tam üyelik sürecinde OTP'ye uyumun şart olduğu göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin tarım sektöründe önemli değişikliklere gitmesi gerekmektedir.

3.1. Türkiye'nin AB ile İlişkileri ve Ortak Tarım Politikasına Uyum Süreci

Türkiye-AB ilişkilerinin tarım alanındaki konuları üç yönlü bir gelişme göstermektedir. Bunlar;

- Türk ürünlerinin serbest dolaşımı
- Türk tarımının OTP'ye uyumu
- Tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı olarak tercihli bir rejim uygulanması ve işlenmiş tarım ürünleridir.

Konuya bu gelişmeler açısından baktığımızda, Türkiye-AB ilişkilerinde en önemli konu, Türkiye'nin tam üyelik yolunda söz konusu belgelerin tarımla ilgili bölümleri ışığı altında OTP'ye uyum sağlamasıdır. Türkiye bu konuda, kendisine düşen sorumlulukları yerine getirme, AB ile ortak eylemler gerçekleştirme ve ilerleme yolunda hedefler belirlemiştir.

OTP'ye uyum konusunda ele alınabilecek başlıca hedefler ise şöyledir¹¹¹:

- Tarımsal ürün piyasalarının işleyiş ve gözetimiyle ilgili mekanizmaların kurulması
- Yapısal ve kırsal kalkınma politikalarının oluşturulması

¹¹¹ Türkiye'nin AB ile Bütünleşme sürecinde OTP'ye Uyum, **Türktarım**, Mayıs-Haziran, 2005, no:163, s.25

- Veterinerlik ve bitki sağlığı alanlarında sınır kontrollerinin uygulanmasına yönelik AB mevzuatının benimsenmesi
- Gıda işleme tesislerinin AB'nin sağlık ve tüketici güvenliği standartlarında üretim yapmalarının temini
- Tarım ürünlerinde OTP enstrümanlarının uygulanmasına esas teşkil edecek hayvan varlığı, tarımsal üretim, arazi ve çiftçi kayıt vb. istatistiklerinin oluşturularak istatistik sisteminin AB ile uyumlu hale getirilmesi olarak sıralanabilir.

Genel olarak ise Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde Türk tarımının OTP'ye uyumu; genel ekonomik ve sosyal yapı yanında, tarım ile doğrudan ilişkili olarak; işletme yapısı, üretim, tüketim, fiyat ve pazar politikası, dış ticaret, tarıma bağlı ve dayalı sanayiler, teknoloji kullanımı, verimlilik, üretici gelirleri, kendine yeterlilik mali politikalar, kırsal, bölgesel ve sosyal politikalar, mevzuat ve kurumsal yapı başta olmak üzere pek çok konu üzerinde etkili olacaktır¹¹². Şimdi Türkiye'nin OTP'ye uyum yolunda atmış olduğu adımları ele almak daha yerinde olacaktır.

Türkiye'nin AB ile ilk ilişkisi 31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye'nin AET'ye ortaklık başvurusu ile başlamıştır. Tarım alanında Türkiye-AB ilişkilerinde ilk adımlar ise büyük ölçüde Ankara Anlaşması ile atılmıştır. Türkiye AB ilişkilerindeki bu süreci sırasıyla aşağıdaki tarihler izlemiştir¹¹³:

- 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Antlaşması,
- 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol,
- 30 Haziran 1980 tarihli ve 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı,
- 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı,
- 1 Ocak 1998'de yürürlüğe giren 1/98 Ortaklık Konseyi Kararı,

¹¹² Nihat Işık ve Ramazan Uçtu, (2005) "Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türk Tarımı ile AB Tarımı'nın Karşılaştırılmalı Analizi", Demokrasi Platformu Dergisi, s.132

¹¹³ Armağan Candan, a.g.e., s.40

- 8 Mart 2001 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi(KOB) ,
- 19 Mart 2001 tarihli AB Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (UP),
- 14 Nisan 2003 tarihli gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi
- 25 Temmuz 2003 tarihli gözden geçirilmiş Ulusal Program
- 6 Ekim 2004 tarihinde AB Komisyonu bir İlerleme Raporu
- 9 Kasım 2006 tarihindeki İlerleme Raporu

AET ile Türkiye arasındaki ortaklığın temelini oluşturan Ankara Anlaşması, Türkiye'nin üyeliği hedefine yönelik olarak 'hazırlık dönemi', 'geçiş dönemi' ve 'son dönem' olmak üzere üç devreden oluşan bir entegrasyon modeli öngörmüştür. İlk dönem, Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla başlamıştır. Taraflar arasındaki ekonomik farklılıkları azaltmaya yönelik 'Hazırlık Dönemi' olarak belirlenen bu dönemde, Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir. Buna karşılık, Topluluk, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol çerçevesinde 1971 yılından itibaren, tek taraflı olarak, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırlamıştır. Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle, hazırlık dönemi sona ermiş ve 'Geçiş Dönemi'ne ilişkin koşullar belirlenmiştir. Bu dönemde, taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür. Türkiye, 'Geçiş Dönemi'nde, AB'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrüklerini 12-22 yıllık listeler dahilinde kademeli olarak azaltarak sıfırlamayı ve Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'ne (OGT) uyum sağlamayı üstlenmiştir. 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği tamamlanmış ve Türkiye-AB Ortaklık İlişkisi'nin 'Son Dönem'ine geçilmiştir¹¹⁴. Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile Türkiye-AB ilişkileri ayrı bir boyut kazanmış, ortaklık ilişkisinde önemli aşamalar kaydedilmiştir.

¹¹⁴ Türkiye- AB Tarihçesi, İKV, <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=tarihce&baslik=Tarihçe> , (Erişim Tarihi: 19.08.10)

1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşmasının tarım ile ilgili olarak ikinci bölümünde (Madde 11), ortaklık rejiminin, Topluluğun Ortak Tarım Politikasını göz önünde bulunduran özel usullere göre, tarım ve tarım ürünleri alış verişini de kapsadığı belirtilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna tam üyeliği aşamasında tarım açısından AT Ortak Tarım Politikasına uyumu bir zorunluluk olarak belirtilmektedir¹¹⁵. Yani 11.Madde, OTP'ye uyumun ortaklığın başından beri öngörüldüğünün kanıtıdır. Bu çerçevede uyumun sağlanmasıyla birlikte taraflar arası serbest dolaşımının sağlanacağı açıkça ifade edilmektedir.

Türkiye ile AET arasında gümrük birliği açısından büyük önemi olan Katma Protokol ise 23 Kasım 1970' de imzalanmış ve 1 Ocak 1973'de de yürürlüğe girmiştir. Bu tarihte hazırlık dönemi sona ermiştir. Katma Protokolde taraflar arasında sanayi ürünlerini konu alan bir gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi, tarım ürünlerinde giderek genişleyen bir tercihli ticaret rejiminin uygulanması öngörülmüştür. Bu hüküm çerçevesinde, çeşitli Ortaklık Konseyi Kararları ile Topluluk tarafı, hemen hemen bütün tarımsal ürünlerde pazara giriş kolaylıkları tanıdığı ifade edilmektedir. Söz konusu tavizlerle, Türkiye'nin Topluluğa Yönelik tarımsal ürün dışsattımının %76'sının tercihli rejimden yararlanır hale getirildiği belirtilmektedir¹¹⁶. Ancak zamanla Topluluk Türk tarım ürünlerine vermiş olduğu tavizlerin karşılığını uygulamış olduğu Ortak Tarım Politikası gereği geri almıştır.

Katma Protokol'den sonraki yıllarda belirli süre Avrupa Topluluğu ile bazı sebeplerden dolayı ilişkilere ara verilmiş, 1980 yılından sonra AT ile olan ilişkiler tekrar canlanmaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda Türkiye tam üyelik statüsünü kazanmak için başvurulara bulunmuş; gerekli görüşmeler başlatılmıştır. Bu başvurular esnasında uyum çalışmaları devam etmiştir ve Türkiye ile AB arasında 1996 yılında Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. Kaydedilen ilerlemeler doğrultusunda raporlar hazırlanmış ve 1999 yılında Türkiye Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne tam üye olmaya aday

¹¹⁵ Ferruh Işın, Türk Tarım Politikasının AB OTP'ye Uyumu, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Yayın no:134, Ankara, Haziran, 2005, s.7

¹¹⁶ Ferruh Işın, **a.g.m.**, s.7

ülkeler arasına dâhil edilmiştir. İşte o zamandan beri Ülkemiz üzerine düşen sorumlulukları yerine getirme adına önemli kararlar almış ve adaylık süreci boyunca izlenmesi gereken genel yol haritasını belirlemiştir.

Adaylık sürecinde belirlenen yol haritası ise AB Komisyonu'nun 8 Mart 2001 ve 2003 tarihli iki ayrı Katılım Ortaklığı Belgesi ile ortaya konmuştur. Bu belgelere cevap mahiyetinde hazırlanan ve Ülkemizin görevlerini yerine getirilmesi taahhüt edilen iki ayrı Ulusal Program 19 Mart 2001 ve 25 Temmuz 2003 tarihlerinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 06 Ekim 2004 Tarihinde AB Komisyonu'nun "Türkiye ile ilgili 2004 yılı Düzenli İlerleme Raporu, Etki Değerlendirme Raporu ve Türkiye'ye Yönelik Tavsiyeleri" yayımlanmıştır. Son olarak 17 Aralık 2004 tarihinde AB Konseyi Zirve Sonuç Bildirisi ile Ülkemizin tam üyelik müzakerelerine başlanması için 03 Ekim 2005 tarihi verilmiştir¹¹⁷. Böylelikle Ülkemizin AB'ye katılımı bağlamında ilk kez somut bir perspektif belirlenmiştir.

Türk tarımının OTP'ye uyumu ile ilgili önemli gelişmeler Katılım Ortak Belgesi ile ortaya çıkmıştır. KOB Türkiye'nin AB'ye üyeliğin yol haritasını ve tam üyeliğin gerçekleşebilmesi için Türkiye tarafından yerine getirilmesi gerekli asgari koşulların AB tarafından belirlendiği bir belgedir. KOB tarım konusunda Kısa Dönem (2001) ve Orta Dönem (2001-2003) olarak belirlenmiştir. KOB'a göre Kısa Dönemde tarım alanında gerçekleştirilmesi gereken hususlar şunlardır¹¹⁸:

- İşleyen bir arazi kayıt sisteminin, hayvan kimlik sistemlerinin ve bitki pasaport sistemlerinin geliştirilmesi
- Tarım sektöründeki piyasaların izlenmesine yönelik idari yapıların iyileştirilmesi ve bu yönde çevresel, yapısal ve kırsal kalkınma tedbirlerinin uygulanması

¹¹⁷ Cemalettin Yeşilyurt, Türk Tarım Sektörünün AB'ye Uyum Çalışmaları ve Müzakereler Öncesi Değerlendirmeler, **Durum**, Nisan, 2005, s.90

¹¹⁸ Semiha Güler, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türk Tarımı, **Türktarım**, Mayıs-Haziran, 2008, no:181, s.26

- Topluluğun veterinerlik ve bitki sağlığı mevzuatı için uygun bir uyum stratejisinin oluşturulması ve laboratuvar testleri, denetim düzenlemeleri ile kuruluşlar başta olmak üzere uygulama yeteneğinin üst düzeye çıkarılması
- Balıkçılık ile ilgili olarak ise denetleme önlemleri yoluyla balıkçılık piyasasının yapısal gelişimini izleyecek idari yapının kurulmasını ve balıkçılık filosu kayıtlarının iyileştirilmesini öngörmektedir.

Katılım Ortaklığı Belgesine göre Orta Dönemde tarım alanında gerçekleştirilmesi gereken hususlar ise şunlardır¹¹⁹:

- Tarımsal ve kırsal kalkınma politikalarında AB müktesebatına uyum hazırlıklarının tamamlanması.
- Entegre İdare ve Kontrol sisteminin önemli unsurlarından olan hayvan kayıt sistemlerinin oluşturulmasının tamamlanması
- AB'nin hijyen ve halk sağlığı standartlarına uyum sağlamak için gıda işleme tesislerinin (et, süt işleme tesisleri) modernizasyonu, test ve teşhis imkânlarının daha da artırılması.
- Ortak Balıkçılık Politikası'nın uygulanması ve yürütülmesi için kapasite geliştirilmesinin tamamlanması.
- Türkiye'deki balıkçılık ürünlerinin kalite ve standartlarının geliştirilmesine devam edilmesi hususlarında çalışmalara devam edilmesi
- Üçüncü ülkelerle, AB sistemi ile uyumlu bir Sınır Kontrol Noktaları sisteminin oluşturulması ve işletilmesi için gerekli belgelerin belirlenmesidir.

Türkiye ve AB tarım sektörü karşılaştırıldığında büyük farklılıkların olduğu açıkça ortadadır. AB ile Türkiye arasındaki bu farklılığın giderilmesi ise saydığımız bu yakın ve orta vadedeki ilkeler ile kolayca aşılabilir gibi gözükmemektedir. Zaten AB

¹¹⁹ Semiha Güler, a.g.m., s.26

ve Türkiye arasındaki farklılıkları gidermek için hazırlanan müktesebat ise bu bağlamda oldukça kabarık ve karışıktır.

Avrupa Birliği müktesebatı ise bilindiği gibi Topluluklar oluşturan anlaşmalardan ve Birlik Mevzuatından oluşmaktadır. Birlik Mevzuatının yaklaşık 80.000 sayfa, tarım ile ilgili mevzuatın ise 4000 adet, yaklaşık 40.000 sayfa olduğu, ayrıca ekler ve değişiklikleri de dâhil edildiğinde oldukça hacimli ve en geniş müktesebatı oluşturduğu bilinmektedir¹²⁰. Oldukça karışık olan AB müktesebatının, mevzuat ve uygulamalarının tam üyelik sürecinde iç hukuka aktarılarak uygulamaya konulması gerekecektir.

Türkiye KOB ile öngörülen yol haritasına uyum için gerekli düzenlemeler ise Ulusal Program ile belirlenmiştir. OTP'ye uyum çalışmalarının ana hatlarını çizen Ulusal Program'da; tarımsal yapının düzenlenmesi, üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi ve artırılması, AB ticaret politikasına ve rekabet politikasına uyum, AB finansman politikasına uyum, AB fiyat politikasına uyumun gerekliliği, AB tarım ürünleri pazarlama hizmetlerine uyum ve AB tarım hukukuna uyum konularında önlemler yer almıştır¹²¹.

25 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Gözden Geçirilmiş Ulusal Program'ın tarım alanında öngördüğü öncelikler listesi ve bunlara ilişkin yapılacak düzenlemeler, başlıklar halinde ise şöyledir¹²²;

1. Yatay Konulara İlişkin Düzenlemelere Uyum
2. Bitki Sağlığı Mevzuatına Uyum ve Gerekli Kurumsal Kapasitenin Oluşturulması
3. Veterinerlik Mevzuatına Uyum

¹²⁰ Ferruh Işın, **a.g.m.**, s.5

¹²¹ Ramazan Uçtu ve Sinem Yapar; "AB'ye Üyelik Sürecinde Türk Tarımının AB'ye Entegrasyonu ve Türk Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri", **Uludağ Üniversitesi Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu**, Bursa: Cilt 1, 6-7 Mayıs 2004,s.225-226

¹²² Armağan Candan, **a.g.e.**, s.43

4. Gıda Güvenliği ve Kontrolü
5. Ulusal Kırsal Kalkınma ve Ormancılık Stratejilerinin Oluşturulması
6. Ortak Piyasa Düzenlerinin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Düzenlemelerin Gerçekleştirilmesi

Ulusal Program kapsamında gereken yasal düzenlemeler yapılarak ve çalışmalar yürütülerek önemli ilerlemeler kaydedilse de, Türkiye ile AB tarımı arasındaki farklılıklardan kaynaklanan sorunlar bitmeyecektir.

3.1.1. Yatay Konulara İlişkin Düzenlemeler

Bu öncelik altında ele alınan ve aşağıda belirtilen unsurlar, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2001 ve 2002 İlerleme Raporlarında özel olarak dikkat çekilen konuları içermektedir. Bu konu başlığı altında yapılan düzenlemelerin içeriği özetlenirse¹²³:

I-) Entegre İdare ve Kontrol Sistemi'nin (IACS) temel unsurlarının oluşturulması:

IACS'a doğrudan karşılık gelen Türk mevzuatı bulunmamakla birlikte, 2001 yılında başlatılan Çiftçilere Doğrudan Gelir Desteği- Arazi ve Çiftçi Kayıt Sistemi Projesi kapsamında, değişik kararname ve tebliğler ile çiftçilere doğrudan gelir desteği uygulamasına ve IACS'ın diğer temel unsurlarından olan hayvanların kimliklendirilmesi ile kaydına başlanmıştır. Küçükbaş hayvanların kimliklendirilmesine ilişkin konu ise, AB mevzuatında yapılacak değişiklik sonrasında, bu konudaki mevzuat uyum çalışmaları sonuçlandırılarak, IACS'yle entegre veri tabanı oluşturulacaktır.

II-) Çiftlik Muhasebe Veri Ağı'nın (FADN) kurulması:

¹²³ Tarım, www.khgm.gov.tr/AB/AB_tarim.doc, (Erişim Tarihi:17.08.10)

Katılım Ortaklığı Belgesinde orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen “tarımsal piyasaların etkili gözetimi ve ortak piyasa düzenlerinin oluşturulmasına ilişkin yasal esasların, idari yapıların ve uygulama mekanizmalarının benimsenmesi” önceliği kapsamında ele alınan Çiftlik Muhasebe Veri Ağı, tarım işletmelerinden ekonomik büyüklük ve tiplerine göre ayrıntılı veri elde edilmiştir. Böylece Türkiye’nin, tarım politikalarını oluşturmada etkin bir biçimde kullanabileceği bir sistem olduğundan, bu konuda mevzuat uyumunun sağlanması ve kurumsal kapasitenin oluşturulması hedeflenmektedir.

III-) Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu’na (FEOGA) yönelik idari yapıların oluşturulması:

Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonunun (FEOGA) Garanti Bölümünden, ortak piyasa düzenleri kapsamında oluşturulan piyasa mekanizmalarına (doğrudan gelir desteği, depolama yardımları ve ihracat geri ödemeleri vb.) yönelik harcamalar finanse edilmektedir. Yönlendirme bölümü ise, esas itibarıyla üye devletlerdeki kırsal kalkınma tedbirlerinin finansmanında kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, FEOGA mevzuatına tam uyum üyelikle gerçekleştirilebilecektir. Ancak, katılım öncesinde bu fonların kullanımı ve yönetimini sağlayacak idari yapıların ve uygulama mekanizmalarının ortaya konulması; bu amaçla da, EAGGF konuları kapsamında gerekli harcama ve düzenlemeleri gerçekleştirecek bir Ödeme Kuruluşunun kurulması ve bu kuruluşun uygulama kapasitesinin geliştirilmesi gerekmektedir.

IV-) Organik Ürün ve Girdilerin Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun’un çıkarılması:

Türkiye’de organik tarım uygulamaları 1986 yılında ihracata yönelik olarak başlatılmıştır. Başlangıçta ithalatçı ülkelerin mevzuatına göre yapılan üretim ve ihracat, 1991 yılında 2092/91 sayılı Konsey Tüzüğü’nün yürürlüğe girmesiyle, söz konusu Tüzük esas alınarak yapılmaya başlanmıştır. 2092/91 sayılı Konsey Tüzüğü’nün 14 Ocak 1992 tarihinde yayımlanan 94/92 sayılı ekinde, Topluluğa ürün ihraç eden ülkelerin kendi mevzuatını oluşturmaları zorunluluğu getirildiğinden, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı çeşitli kurum ve kuruluşların işbirliği ile Yönetmelik hazırlama çalışmalarına başlamış ve Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla Üretilmesine İlişkin

Yönetmelik, 24 Aralık 1994 tarih ve 22145 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu Yönetmelik daha sonra Topluluk mevzuatında 1991 yılından sonra yapılan değişiklikleri içerecek şekilde güncellenmiş ve Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik 11 Temmuz 2002 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Organik tarım uygulamalarına yönelik uyum böylece sağlanmış olmakla birlikte, bu uygulamaların henüz bir kanuna dayanmaması, bu konudaki en önemli eksikliği oluşturmaktadır. Bu nedenle, Organik Ürün ve Girdilerin Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanunun çıkarılması, bu konuya ilişkin önceliklerin basında gelmektedir.

3.1.2. Bitki Sağlığı Mevzuatına Uyumu

Bitki Sağlığı Mevzuatının verimli ve etkin bir şekilde uygulanması yönünde gerekli teknik ve idari yapılarını güçlendirmesine ve yerli üretimde kullanılan bitki ürünlerinin ithalatına ilişkin denetim düzenlemelerine ağırlık verilmiştir. Bu düzenlemelere değinecek olursak;

Bitki pasaportu uygulamaları ve sınır kontrol noktaları dâhil zararlı organizmalara ilişkin kanun ve yönetmeliklerin çıkarılması, bitki koruma ürünlerine ilişkin yönetmelik ve tebliğlerin çıkarılması, yeni bitki çeşitlerine ait ıslahçı hakların korunmasına ilişkin kanunun çıkartılması, tohum kanunu ve fide kalitesine ilişkin yönetmeliklerin çıkarılması, zirai Karantina Kanunu'nun çıkartılması gibi önemli düzenlemelerdir¹²⁴.

¹²⁴ Armağan Candan, a.g.e., s.44

3.1.3. Veterinerlik Mevzuatına Uyum

2003 yılı KOB' un orta ve kısa vadeli öncelikleri arasında yer alan AB mevzuatı ile ilgili yapılan düzenlemeler arasında¹²⁵ ; Veterinerlik Çerçeve Kanunu'nun çıkarılması ve bunun uygulamasına yönelik AB ile uyumlu idari yapılanmanın oluşturulması, hayvan ve hayvan maddelerinin uluslararası ticaretinde kullanılan sağlık sertifikası modellerine ilişkin tebliğin çıkarılması, AB üye ülkelerin dışındaki ülkelerden ithal edilecek canlı hayvanların muayene ve kontrollerine ilişkin tebliğin çıkarılması, hayvan hastalıklarının bildirim sistemi yönetmeliğinin hazırlanması, hayvan hastalıklarının kontrolü ve izlenmesi ile ilgili acil eylem planlarının yapılması, hayvan refahına ilişkin yönetmeliklerin ve tebliğlerin çıkarılması, yem yönetmeliğinin çıkarılması, Aşı kapasitesinin artırılması ve laboratuvarların iyileştirmesi çalışmaları bulunmaktadır.

Veterinerlik alanındaki uyum çalışmaları, esas olarak, 2002 Mali İşbirliği Programı kapsamındaki Veterinerlik Projesi çerçevesinde yürütülmektedir. Öte yandan, Eşleştirme projesinin ön koşulu olan Veterinerlik Çerçeve Kanunu, İdari İşbirliği Fonu kapsamında alınan teknik destek çerçevesinde hazırlanmaktadır. Proje hazırlanırken öncelikli olarak veterinerlik mevzuatı, hayvan sağlığı, hastalık gözetimi, kontrol ve eradikasyonu, veterinerlik bilgi sistemi, sınır kontrol noktaları, kamu sağlığı ve hayvan refahı başlıkları dikkate alınmıştır. Bu amaçla, Veterinerlik Çerçeve Kanunu kapsamında temel AB Tüzük, Direktif ve Kararlarının iç hukuka aktarılması için gerekli yasal dayanağın oluşturulması öngörülmektedir.

3.1.4. Gıda Güvenliği ve Kontrolü

Gıda güvenliği ve kontrolü ile ilgili olarak; bitkisel kökenli gıda maddelerinde gıda güvenliğine ilişkin tebliğlerin çıkarılması, süt ve süt ürünlerinde gıda güvenliğine ilişkin tebliğlerin çıkarılması, et ve et ürünlerinde gıda güvenliğine ilişkin tebliğlerin çıkarılması, diğer tarımsal ürünlerde gıda güvenliğine ilişkin tebliğlerin çıkarılması,

¹²⁵ 2003 Yılı Ulusal Program Dokümanları, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=196&l=1>, (Erişim Tarihi: 17.08.10)

alkollü içkilerde gıda güvenliğine ilişkin tebliğlerin çıkarılması yönünde düzenlemelere gidilmiştir.

2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde belirtildiği üzere, orta vadede gıda güvenliği ve kontrolü sisteminin yeniden organize edilmesi ve güçlendirilmesi ve AB gıda güvenliği standartlarına uyumun sağlanması için teknik, mali ve insan kaynaklarının geliştirilmesi öngörülmektedir. Ayrıca yine orta vadede, gıda işleme tesislerinin AB hijyen ve kamu sağlığı standartlarını karşılamak için modernize edilmesi ve daha ileri test ve teşhis ünitelerinin teşkil edilmesi için bir gelişim planının hazırlanması hedeflenmektedir.

Tarımsal ürünlerde gıda güvenliğinin sağlanması, tüketicinin ve halk sağlığının korunmasının yanı sıra, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası mevzuatına uyum açısından da büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, mevzuat uyum çalışmalarının büyük oranda kısa vadede tamamlanması hedeflenmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesindeki orta vadeli öncelik doğrultusunda, gıda işleme tesislerinin modernizasyonunun temini, bu süre içerisinde büyük miktarda finansman kaynağının sağlanmasına bağlıdır¹²⁶.

3.1.5. Kırsal Kalkınma ve Ormanlık Stratejilerinin Oluşturulması

2001 yılı Ulusal Programından günümüze kadar, Avrupa Birliğinin Kırsal Kalkınma Politikası mevzuatı incelenmiş ve kırsal kalkınma konusunda Türkiye'nin mevcut durumunu ortaya koyan bir rapor hazırlanmıştır. Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Raporu, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde kısa vadeli öncelikler arasında yer alan ve bu öncelik altındaki ana unsurlardan birini oluşturan Kırsal Kalkınma Stratejisinin ve Programının oluşturulması sırasında kullanılacak önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Yapılan düzenlemeler ise; "Kırsal Kalkınma Stratejisi'nin Kabulüne İlişkin Başbakanlık Genelgesi ile Bakanlar Kurulu Kararı'nın yayımlanması", "Ulusal Ormanlık Stratejisinin Kabulüne İlişkin Başbakanlık Genelgesi'nin yayımlanması" şeklindedir.

¹²⁶ 2003 Yılı Ulusal Program Dokümanları, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=196&l=1>, (Erişim Tarihi: 17.08.10)

AB Kırsal Kalkınma mevzuatına tam uyum üyelikle gerçekleştirilebilecektir. Ancak, burada üyelik sonrasında tedbirlerin uygulanmasına yönelik araçların ve ilgili kurumsal yapı ve kapasitenin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu amaçla, Topluluk kırsal kalkınma mevzuatına paralel biçimde, ödeme kuruluşu, bölgesel komiteler gibi idari yapılar oluşturulacaktır. Ayrıca uyum süreci sonucunda ortaya konacak sistemin, etkin ve verimli bir şekilde işleyebilmesi ve uygulanabilmesi açısından, ülkemizin on Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesinin üyelik öncesinde yararlanmakta olduğu Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı (SAPARD) veya benzeri bir programdan yararlanması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde SAPARD'dan faydalandırılması kararı alınması ihtimali göz önünde bulundurularak, söz konusu programın gerektirdiği mekanizmaların oluşturulması için çalışmalarının başlatılması öngörülmüştür¹²⁷.

3.1.6. Ortak Piyasa Düzeninin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Düzenlemelerin Gerçekleştirilmesi

Tarımsal ürünler ve üreticiler için geliştirilen bütün yardım ve destek mekanizmalarına yönelik yasal dayanağı oluşturmak için Ortak Piyasa Düzeni Çerçeve Kanunu'nu, ilgili Bakanlar Kurulu Kararları ve yönetmeliklerin çıkarılmasıdır. Bu düzenlemeler ise aşağıda sıralanan ürünlere ilişkindir¹²⁸;

- Hububat ve çeltik,
- Sığır ve dana eti,
- Süt ve süt ürünleri,
- Taze meyve ve sebze,
- İşlenmiş meyve ve sebze,

¹²⁷ 2003 Yılı Ulusal Program Dokümanları, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=196&l=1>, (Erişim Tarihi: 17.08.10)

¹²⁸ İ.K.V., "Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası", <http://www.ikv.org.tr/pdfs/Ob08abbf.pdf>, (Erişim tarihi:06.06.10)

- Zeytinyağı
- Şarap,
- Şeker,
- Tütündür.

Avrupa Komisyonu tarafından 6 Ekim 2004 tarihinde açıklanan Türkiye hakkındaki İlerleme Raporu'nda ise Türk tarımının OTP ile uyum durumu şu şekilde ifade edilmiştir¹²⁹:

- Tarım alanında son İlerleme Raporu'ndan bu yana kısıtlı bir ilerleme kaydedilmiştir.
- Tarımın GSYİH' ye olan katkısı 1983'deki, %21.4'den, 2003'de %12.2'ye düşmüştür. 2003'de tarım sektöründe çalışanlar 7 milyon olup, toplam işgücünün %33'ünü oluşturmaktadır. Bu oran 2002'de %34, 2001'de de %35 idi. Tarımsal işletmelerin sayısı 1991'deki 4 milyondan, 2001'de 3 milyona düşmüştür. 2001 sayımına göre, çiftliklerin %65'i 5 hektarın altında, %6'sı da 20 hektarın üzerindedir.
- 2003'de Türkiye ile AB arasındaki tarımsal ticaret hacminde küçük bir artış olmuştur. 2002'de 1.9 milyar Euro olan Türkiye'nin AB'ye tarımsal ürün ihracatı, 2003'de 2 milyar Euro'ya çıkmıştır. 2002'de 965 milyon Euro olan Türkiye'nin AB'den tarımsal ithalatı ise 2003'de 1.027 milyar Euro'ya yükselmiştir.
- 2003'de AB-15'in Türkiye'den en fazla ithal ettiği ürünler; sırasıyla meyve, kuruyemiş, sebze ve işlenmiş meyveler olmuştur. AB-15'in Türkiye'ye en fazla ihraç ettiği ürünler ise sırasıyla; tütün, tahıllar, hayvansal ve bitkisel yağlar olmuştur.
- AB'deki bazı firmalar, Ortaklık Anlaşması ve Gümrük Birliği'nin ihlali ve ticareti engelleyen teknik engellere ilişkin şikâyetlerde bulunmaktadır.
- AB'den canlı hayvan ve et ürünleri ithalatına ilişkin yasaklama devam etmektedir.

¹²⁹ Armağan Candan, a.g.e., s.45

- Mart 2004’de kabul edilen bir tebliğ ile bazı enerji içeceklerine ilişkin yasak kaldırılmıştır.
- Türkiye tarım sektörünü ve devlet desteğini yeniden yapılandırmayı hedefleyen bir program uygulamaktadır. Hükümet, Dünya Bankası tarafından desteklenen Tarımsal Reform Uygulama Projesi’ni 2005 yılını da kapsayacak şekilde genişletmiştir.

9 Kasım 2006 tarihinde açıklanan İlerleme Raporunda ise genel olarak; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın (TKB) yeniden yapılandırılmasının gecikmesine ve TKB’nin bölümleri arasında yetki ve görev çatışmalarının bulunmasına, TMO uygulamalarının yasak ihracat desteği olarak eleştirilmesine, hayvan refahı ve bitki sağlığı alanındaki eksikliklere değinilmiştir. Ayrıca büyükbaş hayvan kayıt sisteminin gelişmesi, küçükbaş hayvan kayıt sisteminin ise ilerlemesi, Ulusal Kalıntı İzleme Programı’nın gelişmesi ve AB tarafından bu programının onaylanması gibi konular yer almıştır.

Türk tarım sektörünün; uygulanan politikalar, tarımsal yapı, verimlilik düzeyi, işletmelerin büyüklüğü, arazi dağılımı, üretim hacmi gibi konular itibariyle AB tarım sektöründen farklılık gösterdiği ortadadır. İşte tarım alanındaki bu farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla birçok düzenlemelere gidilmiş ve özellikle Ulusal Programda yer alan bazı iyileşmeler son dönemlerde hız kazanmıştır. Zaten bu farklılıkları ortadan kaldırılabildiğimiz takdirde uyum söz konusu olabilir.

Kısa sürede yapılan bu iyileştirmelerin tarım sektörünün gelişimine katkı sağladığı, yapılanların, yapılması gerekenler yanında ancak sınırlı bir bölümü oluşturduğu da itiraf edilmelidir. Öte yandan, Tarım mevzuatı AB mevzuatının yarısından fazlasını teşkil ettiği için yapılması gerekli hizmetler hem geniş kapsamlı, çok yönlü ve hem de gerçekten çok zor niteliklidir. Ayrıca uyum gerektiren konular önemli yatırımları gerektirmektedir ve yapısal düzenlemeleri gerektirmektedir¹³⁰. Türkiye’nin yapacağı bu düzenlemeler; çağdaş normlarda, rekabete açık, kaliteli, sürdürülebilir ve AB standartlarını yakalayacak hedefler doğrultusunda devam

¹³⁰ Emin Işık, Türk Tarım Politikasının AB OTP’ye Uyumu, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Yayın no:134, Ankara, Haziran, 2005, s.75

etmelidir. Özellikle Türk tarım sektörü potansiyeline ve gücüne ilişkin bir vizyonla yoluna devam etmelidir.

3.2. AB'ye Uyum Sürecinde Türkiye'deki Tarım Politikaları

Türkiye, Avrupa Birliği'ne uyum süreci içerisinde tüm sektörler de olduğu gibi tarım sektöründe de önemli değişikliklere gitmiş ve girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden birisi de 25 Nisan 2006 gün, 26149 sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanan Tarım Kanunu'dur.

Tarım Kanunu'nda tarım politikalarının amaçları; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi, tarımsal piyasanın zenginleştirilmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması suretiyle tarım sektöründeki refah düzeyini yükseltmek olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda tarım politikasının öncelikleri ise kalite ve rekabet gücünün yükseltilmesi, üretim-pazar entegrasyonunun sağlanması, destekleme ve yönlendirme tedbirlerinin alınması ve AB'ne uyum sürecindeki gelişmelerden doğacak ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde ortak piyasa düzenlerinin öngördüğü, idari ve hukuki düzenlemelerin yapılması olarak sıralanmıştır¹³¹.

Tarım Kanunu'nda Tarımsal Destekleme araçları ve bu araçların nasıl kullanılacağı aşağıdaki gibi belirlenmiştir. Bu araçlar; Doğrudan Gelir Desteği, Fark Ödeme Uygulaması, Hayvancılık Destekleri, Kırsal Kalkınma Destekleri, Telafi Edici Ödemeler, Ürün Sigortası Ödemeleri, Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı Destekleri şeklindedir.

¹³¹ Neslihan ve Hakan Yalçınkaya, Çoşkun Çılbant, "AB'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceğe Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:13, Sayı:2, 2006, s.114

Tablo 15 : Türkiye’de Tarımsal Destek Araçları ve Bütçedeki Payları

Tarımsal Destekleme Araçları	Bütçe Payı (%)
DGD Ödemeleri	45
Fark Ödeme Uygulaması	13
Hayvancılık Destekleri	12
Kırsal Kalkınma Destekleri	10
Telafi Edici Ödemeler	5
Ürün Sigortası Ödemeleri	5
ÇATAK Programı Destekleri	5
Diğer Destekler	5
Toplam	100

Kaynak: TKB, 2008, www.tarim.gov.tr,

3.2.1. Doğrudan Gelir Destekleri

Doğrudan Gelir Desteği (DGD) daha önceki girdi, fiyat ve kredi desteklemelerinin yerine üreticiye doğrudan tarımsal üretim yaptığı birim alan dikkate alınarak Bakanlar Kurulu tarafından verilen bir desteklemedir. Diğer desteklemelerden farklı olup sadece tarımsal üretim yapan üreticiye ödenen, aracısız bir destekleme şeklidir¹³². Araziler için belirlenen birim ödeme miktarı doğrudan ödeme şeklinde yapılacaktır. Ödeme miktarlarının ise üreticilerin uyumunu kolaylaştırmak adına farklı şekillerde olması mümkündür.

¹³² Ozan Eryugur, Erol Cakmak (2005), "Trade Implications of Extending Turkey-EU Customs Union to Agricultural Products", "Middle East and North African Economies: Past Perspectives and Future Challenges, Brussels, June 2005, s.12.

Çiftçi kayıt sisteminin geliştirilmesine paralel olarak, ödemeler belli ürünleri yetiştiren üreticilere yapılacaktır. Ancak, alana dayalı ödeme kriteri değiştirilmeyecektir. Sera üreticileri, meyve ve sebze yetiştiricileri ve Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Program alanları DGD uygulamalarının dışında tutulacaktır. Ancak bu alan ve üreticiler kırsal kalkınma destek ve ÇATAK programına dahil edilecektir. Bu uygulama, ürünlerin tarımsal politika amaçlarına daha iyi hizmet etmesini ve farklı destek araçları arasında bağlantının kurulmasına yardımcı olacaktır. DGD sistemi için ayrılan % 78'lik bütçe payı aşamalı olarak azaltılarak % 45'e indirilecek ve ihtiyaç duyulduğunda Bakanlar Kurulu tarafından artırılıp, azaltılabilecektir¹³³.

3.2.2. Fark Ödeme Uygulaması

Fark Ödeme uygulamasının temel amacı arz açığı olan ürün gruplarını ve yetiştiricilerini desteklemektir. Çiftçilere üretim maliyetleri ile iç ve dış fiyatlar baz alınarak fark ödeme uygulaması sunulacaktır. Uygulama pamuk, ayçiçeği, soya fasulyesi ve diğer yağlı bitkiler ile mısır ve bazı yemeklik baklagilleri kapsayacak şekilde genişletilecektir.

Prim uygulamasında ilgili ürünün hedef fiyatı (Üreticinin eline geçmesi hedeflenen fiyat, üretim ve pazarlama maliyetlerini içerir) ile piyasa fiyatı arasındaki fark üreticiye destekleme primi olarak ödenmektedir¹³⁴. Fark ödemesi uygulamasına dahil olacak ürünler ile ödeme tutarları ise her yıl Tarım Kurulu tarafından belirlenecektir.

3.2.3. Hayvancılık Destekleri

Hayvancılık desteklerinde hayvan sağlığı ve refahı, ırk ıslahı, kaba yem üretiminin artırılması, işletmelerin ihtisaslaşması, işletmelerde hijyen şartlarının

¹³³ Tarım stratejisi (2006-2010), http://www.tarim.gov.tr/%5CFiles%5Csanal_kutuphane2%5CTarimStratejisi%5Ctarimstratejisi_2006_2010belgesi.htm (erişim tarihi:12.01.2011)

¹³⁴ "Türkiye'de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi Uygulamalarının Etkileri",GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2008, 25(1), s.42

sağlanması, hayvan kimlik sisteminin teşviki, hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ile bunlarla ilgili kontrol, takip ve standartların iyileştirilmesi amacıyla mevcut destekleme yapılacaktır. Ayrıca bunlara ek olarak et primleri, pazarlama destekleri, hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu destekleri ile çevresel önlemlere yönelik tedbirler alınacaktır. Yeni desteklemelerle birlikte hayvancılık alt sektöründe ihtisaslaşmış hayvancılık işletmelerinin sayısının artırılmasına da olanak tanınacaktır. Hayvancılık Desteklemelerinde Bakanlar Kurulu karar verecektir.

3.2.4. Kırsal Kalkınma Destekleri

Kırsal kalkınma projesinde; kırsal altyapının genişletilmesi, kırsal gelirlerinin artırılması, tarım dışı sektörlerde istihdamın geliştirilmesi, üretici gelirlerinin farklılaştırılması, kadın ve genç nüfusun eğitim ve girişimcilik düzeyinin yükseltilmesi ve uygun kırsal teknolojilerin geliştirilmesi ile yaygınlaştırılması esas alınacaktır. Kırsal kalkınma yardımları¹³⁵;

- Çiftçi ve çiftçi grupları tarafından yapılan köy esaslı yatırımları,
- Özel sektör, Sivil Toplum Kuruluşları ve çiftçi kuruluşları tarafından yapılan kırsal yayım hizmetleri,
- Arazi toplulaştırma faaliyetleri,
- Mikro-finans faaliyetleri,
- Kadın ve dezavantajlı gruplara yönelik programlar başlıklarını kapsayacaktır.

3.2.5. Telafi Edici Ödemeler

Mevcut durumda fındık ve tütün üretiminden vazgeçip alternatif ürün yetiştiren üreticilere yapılmakta olan telafi edici ödemeler, yine aynı çerçevede üreticilerin arz fazlası olan diğer ürünlerin üretiminden vazgeçerek alternatif ürünlere yönelmeleri durumunda, gelir kayıplarının telafi edilerek teşvik edilmesi ve bu sayede aşırı arz

¹³⁵ Fahri Yavuz, a.g.e., s.63

problemlerinin önlenmesi amacıyla uygulanacaktır¹³⁶. Telif Edici Ödemeler ile ürün kapsamının ve uygulama alanının genişletilmesi hedeflenmektedir.

3.2.6. Ürün Sigortası Ödemeleri

Ürün Sigortası programında, üreticilerinin üretim, fiyat ve gelir risklerine karşı korunması açısından tarımsal sigorta geliştirilmesi esas alınmıştır. Bu uygulama kapsamında; üreticilerin ürünlerini ve üretim materyallerini sigorta ettirmeleri amaçlanmış ve bu amaca ulaşabilmek için, üreticilerin sigorta prim bedellerinin bir kısmının Devlet tarafından karşılanması gündeme gelmiştir. Uygulama içeriği sonrasında sigorta primlerinin yarısının çiftçi, yarısının ise Devlet tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.

3.2.7. Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Program Desteği

Erozyon ve olumsuz çevresel etkilere maruz kalan tarım arazilerinde, işlemeli tarım yapan üreticilerin, arazilerini doğal bitki örtüleri, çok yıllık yem bitkileri, organik tarım ve ağaçlandırma gibi yöntemleri kullanmalarını teşvik etmek üzere, kendilerine belirli bir süreyi kapsayacak şekilde, çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı destekleri sağlanacaktır. Ödemeler, Bakanlık ile üreticiler arasında imzalanacak sözleşmelere dayalı olarak ve birim arazi üzerinden yapılacaktır¹³⁷.

3.3. Türk Tarımının AB Tarımı İle Karşılaştırılması

Türkiye ve AB'de tarım; istihdama katkısı, tarımsal sanayiye hammadde sağlaması, insanların besin ihtiyaçlarını karşılaması yanında, üretilen tarımsal ürünlerin ihraç edilmesi gibi nedenlerle, ekonomik ve sosyal açıdan stratejik bir sektör konumundadır. Ancak her iki tarafın tarım sektöründe yapısal, sosyal ve ekonomik açıdan gösterdiği farklılıklar ve finansman sorunları vardır. Bu gibi sebeplerden dolayı

¹³⁶ Hughes, K. (2004), "Turkey and the European Union: Just another enlargement?", A Friends of Europe working paper, Brussels June 2004, s.41

¹³⁷ Neslihan ve Hakan Yalçınkaya, Çoşkun Çılbant, **a.g.m.**, s.115

Türk tarımının Ortak Tarım Politikası'na uyumunda beklenen gelişmeler sağlanamamıştır¹³⁸.

Genel olarak ele almak istediğimizde ise Türkiye ve Avrupa Birliği'nde tarım sektöründeki farklılıklar aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Tarımsal Yapıdaki Farklılıklar: Türkiye ve AB ülkeleri arasında arazinin cinsine göre, ortalama tarımsal işletme büyüklüğü ile arazi mülkiyet ve tasarruf şekilleri açısından karşılaştırıldığında yadsınamaz farklılıklar vardır.
- Girdi Kullanım Düzeyindeki Farklılıklar: Türkiye ve AB ülkelerinde tarımsal mekanizasyon, gübre kullanımı ve sulama alanları incelendiğinde önemli farklılıklar görülmektedir.
- Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Üretim Düzeyindeki Farklılıklar: Bu alanda AB ve Türkiye arasında işletme yapısı ile büyüklüğü, verimlilik düzeyleri ve uygulanan politikalar oldukça farklılık yaratmaktadır.
- Tarım Politikalarındaki Farklılıklar: Ülke şartlarına göre belirlenen ve yürütülen tarımsal politikalar ile yasalara yönelik olan uygulamalar da temel farklılıklar ortadadır.

AB ile Türkiye'nin tarımsal yapı ve politikaları arasında büyük farklılıklar olduğuna yukarıda kısaca değinmiştik. Bu farklılıkları daha ayrıntılı ele almak istersek¹³⁹,

- AB'de tarımsal üretimde hayvansal üretimin payı daha fazladır. Yani diğer bir ifadeyle AB tarımsal yapısı hayvansal üretim ağırlıklıdır.
- AB'de hayvansal ürünlere daha çok destek veren bir politika izlenirken Türkiye'de bunun tam tersi bir durum söz konusudur.
- Ülkemizde tarım sektörünün istihdam içindeki payı AB'nin oldukça üzerindedir.

¹³⁸ Naci H. Bayraç, Füsun Yenilmez, "Türkiye ve AB Tarım Sektörlerinin Karşılaştırılması," **Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar**, 42 (498), Eylül 2005, s. 36

¹³⁹ Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum, **İzmir Ticaret Odası**, Yayın:83, İzmir, 2000, s.52-53

- Türkiye’de tarımsal işletmeler teknik ve ekonomik açıdan belirlenen optimum büyüklüğün altındadır ve çok parçalıdır. AB’de işletme büyüklükleri optimal işletme büyüklüğüne yaklaşmış durumdadır.
- Türkiye’ de teknoloji kullanımı ve verimlilik AB’nin oldukça gerisindedir.
- Ülkemizde tarım sektöründe istihdam edilenlerin gelir seviyesi diğer sektörlerle kıyasla oldukça düşüktür.
- Topluluğun ve Türkiye’nin tarım ürünü tanımları eşdeğer değildir. Örneğin salça Türkiye’de sanayi ürünü olarak nitelendirilirken AB’de tarım ürünü olarak değerlendirilmektedir.
- Ülkemizde destekleme kapsamındaki ürünlerin sayısı çoğunlukla politik tercihler doğrultusunda değişebilmektedir. Bu durum Avrupa Birliği’nin aksine Türk fiyat desteği politikalarında istikrar ve sürekliliğin olmadığını gösterir.
- Türkiye’de destek fiyatları ekim döneminde değil hasat zamanına yakın açıklanmaktadır.
- Destekleme yöntemlerinden biri olan girdi sübvansiyonu, OTP’de kullanılmayan bir yöntemdir.
- AB’de uygulanan tarım politikalarının temel finansman kaynağı FEOGA’dır. Türkiye’de ise çeşitli finansman kaynakları bulunmaktadır.
- AB tarım politikası, iç piyasayı destekleyen ve üçüncü ülkeler karşı koruyan bir yapıya sahiptir. Türkiye’de ise zaman zaman iç piyasa fiyatlarını düşürmek amacıyla yönelik olarak tarım ürünleri ithalatına gidilmektedir. Bu durum Türk üreticisini olumsuz yönde etkilemektedir.
- AB tarım politikası tarımsal pazarlama faaliyetlerinde kooperatiflerin etkinliğini artırmayı hedeflemektedir ve bu hedefine ulaşmıştır. Türkiye’de ise tarım kooperatifçiliğinin desteklenmesi yönünde kapsamlı ve kalıcı bir politika uygulanmamaktadır.

Aşağıdaki tablo ile Türkiye ve AB'nin tarımsal göstergeler açısından farklılıkları karşılaştırılmıştır.

Tablo 16 : Başlıca Tarımsal Göstergeler Açısından Türkiye ve AB

GÖSTERGELER	TÜRKİYE	AVRUPA BİRLİĞİ
Tarımsal İstihdam (Milyon)	5.9	12.2
Toplam İstihdamda Tarımın Payı %	26.6	5,6
Toplam İşletme sayısı(milyon)	3.1	13.7
Toplam Tarımsal Alan (milyon ha)	39.1	182
Ortalama Arazi Genişliği (ha)	6.1	20.7
Sulanan Alanın payı	18.1	38
Bitkisel Ürün Payı (%)	77	45
Hayvansal Ürün Payı (%)	23	55

Kaynak: TÜİK, DPT, EUROSTAT (2009-2010) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo'da yer alan başlıca göstergelere bakılarak, Türkiye ve AB geneli açısından bazı farklılıklar olduğu açıkça görülmektedir. Her şeyden önce, tarımsal istihdamın toplam istihdamdaki payı Türkiye'de AB'den karşılaştırılamayacak oranda yüksektir. Türkiye'nin GSMH Payına bakıldığında ise hala ' tarım ülkesi' kavramını koruduğunu ve tarımın günümüzde de önemini sürdürdüğünü, AB'de azalması ise tarımın giderek önemini kaybettiğini göstermektedir.

Türkiye'de ortalama arazi ölçüğü yaklaşık altı hektarken, AB'de bu rakam 20.7 hektardır. Türkiye istisnalar dışında genel olarak AB'nin gerisindedir. Özellikle tahıl ve hayvansal ürünlerde olmak üzere AB'de verim Türkiye'dekinden belirgin ölçüde

yüksektir. Tarımsal verimliliği yükselten başlıca faktörlerden biri olan sulama olanakları konusunda da Türkiye genel olarak AB'nin oldukça gerisindedir¹⁴⁰.

Türkiye ve AB genel olarak karşılaştırıldığında göze çarpan önemli farklardan birisi de bitkisel ve hayvansal ürün paylarının toplam tarımsal üretimdeki değeridir. Türkiye tarımında bitkisel ürünün payı % 77 iken bu pay, AB' de % 45; hayvansal ürün payı Türkiye'de % 23 iken AB'de % 55'tir. Kısaca Türkiye ve AB hem bitkisel ve hayvansal üretimin dağılımı gibi tarımsal varlığı açısından hem de işletme sayısı, ortalama işletme büyüklüğü ve tarımsal verimlilik açısından oldukça farklı bir yapıya sahiptir.

Gerek Türkiye ve AB geneli açısından, gerekse de AB ülkelerinin kendi aralarında bazı farklılıklar olduğunu daha net göstermek için aşağıdaki tabloda ekonomik göstergeler karşılaştırılmıştır.

¹⁴⁰ Mustafa Acar, DTÖ ve AB Işığında Türk Tarımının Geleceği, Orion Yay. , 1.Baskı, Mart, 2006, s.151

Tablo 17 : Türkiye ve AB Ülkelerinde Tarımın Ülke Ekonomisindeki Payının Çeşitli Göstergeler Açısından Karşılaştırılması (2009)

ÜLKELER	GSYİH	Tarımın GSYİH İçindeki Payı(%)	Tarımın İhracat İçindeki payı(%)	Tarımın İthalat İçindeki payı(%)
Almanya	2.274,00	1	5	8
Fransa	1.643,20	2	12	9
İtalya	1.276,60	2	7	10
Belçika	330,30	1	9	9
Hollanda	487,60	2	16	10
İngiltere	1.332,70	1	6	10
İrlanda	184,00	2	11	10
Danimarka	1.429,30	1	20	14
Yunanistan	187,40	4	22	12
İspanya	697,70	3	14	10
Portekiz	131,80	3	11	14
İsveç	2.724,90	2	8	9
Avusturya	245,50	2	8	8
Finlandiya	165,30	3	7	8
AB	12.277,63	2	9	10
Türkiye	102.2	9	8	6

Kaynak: DPT, TÜİK 2009, www.tuik.gov.tr

Tablodan da görüldüğü üzere Türkiye’de tarım sektöründe GSYİH’den %9, ihracattan % 8, ithalattan % 6 pay alırken, AB GSYİH’den % 2 oranında bir pay alarak aradaki farkı açıkça ortaya koymuştur. AB ülkeleri kendi aralarında değerlendirildiğinde ise % 4 pay ile GSYİH ve toplam ihracatta Yunanistan en yüksek paya sahipken Almanya toplam ihracatta en düşük ülke olmuştur. Avrupa’daki toplam tarımsal alanın %15’ne yakını Fransa da bulunmakta iken İspanya %13’ne sahiptir.

Ortalama arazi genişliği de ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bu oran Almanya'da 45 ha civarında iken Fransa da 52 ha'dır.(Eurostat,2009) AB deki işletmelerin %70'i 5 ha'dan az araziye sahipken, işletmelerin %5'i ise 50 ha ve üzerindeki araziye sahiptir. Türkiye ile kıyaslandığında ise işletmelerin büyük çoğunluğu 4 ha'nın altındadır. Bu durum Türkiye'de tarım arazilerinin parçalandığını göstermekte olup, tarımsal yapının bozulmasına, üretimde maliyet artışına neden olarak verimliliğin düşmesine neden olmaktadır.

Bunun yanında Türkiye'nin AB gibi büyük finans imkânlarına sahip olmaması da ortadadır. Ayrıca Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki diğer önemli bir fark ise, AB'deki güçlü üretici birliklerine üye olan çiftçilerin, hem sosyal, siyasi ve ekonomik haklarını savunabilme, hem de OTP'de söz sahibi olabilme imkânlarına sahip olmalarıdır¹⁴¹.

Türk tarımındaki işgücü verimliliği, sanayileşmiş ülkelere göre dört ile on dört kat daha azdır. Bu sebeple Türkiye'de, tarım sektöründe işgücü verimliliğini artırıcı ve tarımsal nüfusun şehirlere göçünü önleyici acil tedbirleri, vakit geçirmeden yürürlüğe koymak gerekir¹⁴². İlerleyen yıllarda ise Tablo'da yer alan ekonomik göstergelerin tarım sektöründe payı azalmakla birlikte, halen önemini korumaya devam ettiği görülmektedir.

3.3.1. Türk Tarımının Yapısal Sorunları

Türkiye'nin tarım sektöründe birçok konuda eksiklikleri ve çözülmesi gereken önemli sorunları vardır. Bu sorunların başında gelen; eğitim, kalite, düşük verim, yüksek maliyet, gizli işsizlik, yönlendirme eksikliği, bütçeden tarıma ayrılan payın düşük olması ve en nihayetinde bir tarım politikamızın olmayışı, her fırsatta Türk tarımının sorunlar yumağı olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁴³. Bu sorunların temelinde yer

¹⁴¹ Osman Tekinel ve Onur Deniz, **a.g.e.**, s. 191

¹⁴² Ridvan Karluk, Türkiye Ekonomisi, Beta Yayınları, 2002, İstanbul, s.192

¹⁴³ A.Halis Akder, International Trade Agreements: Some Prospects for Turkish Agriculture, "World Agricultural Trade" , Ankara, 1998, s.129

alan, maliyeti yüksek olan, çözülmesi güç ve uzun süreç gerektiren, sektörü en zorlayan yapısal sorunlar olmuştur.

Türkiye bugüne kadar tarıma yönelik çeşitli önlemler almış, özellikle üretimde önemli gelişmelere imza atmıştır. Fakat üreticinin sektörde kalıcı, rekabet edebilirliğini sağlayacak yapısal önlemler üzerinde yeteri kadar durulmamış, zaman zaman ihmallerde bulunulmuştur. Bunun sonucu olarak ise¹⁴⁴;

- Tarımsal üretimde verimlilik düşük, rekabet yeteneği zayıf, birim alandan elde edilen ürün ve gelir miktarı az, teknoloji kullanımı yetersizdir.
- Tarımda "işletme" bilinci ülkemizde gelişmemiştir. Tarımsal işletmelerde süreklilik yoktur; işletmeler aralıksız parçalanmakta, küçülmekte ya da yok olmaktadır.
- Kuru tarımdan sulu tarıma geçişe yönelik toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi hizmetleri son yıllarda yavaşlamıştır. Türkiye'nin hedeflediği 8.5 Milyon ha ekonomik sulanabilir alanın bugüne kadar ancak %50'sine su götürülebilmektedir.
- İşletmelerin bulunduğu köy yerleşim merkezleri sıkışık, alt yapıları yetersiz, işletme avluları çok küçük, tarımsal üretime ve çağdaş yaşama uygun değildir. Köy merkezlerinde teknik işletme kurmak ve gelişme alanları yaratmak zordur.
- Tarımda toprak, su ve iklim koşulları gözetilmeden, ülke gereksinimlerine uygun üretim planlaması yapılmamakta, bu nedenle üretimde dalgalanma ve pazarlama sorunları yaşanmaktadır.
- Tarıma olan ilgisizliğin ve güvensizliğin sonucu olarak tarımsal faaliyete yönelik kamu, özel sektör ile teknoloji takibi ve kullanımı azalmıştır.
- Yerleşim yerleri ve tarımsal işletmelerin sorunları ile bunların yarattığı güvensizlik ortamı nedeniyle tarım arazileri boş bırakılıp kullanılmamakta, köyler terk

¹⁴⁴ Tarımda Sancılı Dönüşüm, 'Türkiye'de Tarımın Yapısal Sorunları', *İktisat Dergisi*, sayı:477, Eylül, 2006, s.32

edilmektedir. Birçok köyde genç nüfus bulunmamakta, köyde oturan ve tarımla uğraşanları sadece yaşlı insanlar oluşturmaktadır.

Avrupa birliğine katılma sürecinde ülkemizde alınacak bu kararlarda dikkate alınması gereken tarımsal sorunlarımızı ise genel olarak şöyle özetleyebiliriz¹⁴⁵;

Alt yapı, ulaşım ve taşımacılık imkanlarının yetersizliği sonucu tarım kesiminin tam rekabet pazarlarına açılmasını engellemesi, eğitim, teknik formasyon, sermaye yetersizliği, gizli işsizlik, tarım işçilerinin sosyal güvenlikten yoksun olmaları ve küçük tarım işletmelerinin verimin düşmesine sebep olmaları, toprak mülkiyet rejiminin topraktan optimal verim sağlamayı engellemesi, düzenli bir pazarlama ve tarım politikasının olmayışı üretimden tüketime kadar bütün kademelerin aksamasına neden olması, rekabet edebilecek ürünlerin dünya standartlarına uymaması, kaliteli ürünlerimizin istenilen şekilde pazarlanamaması, istenildiği zamanda ihraç edilememesi gibi bir çok tarımsal sorunlarımız bulunmaktadır.

3.3.2. Çözüm Önerileri

Türk tarımının bahsettiğimiz üzere önemli yapısal sorunları bulunmaktadır. Bu sorunları bertaraf etmeden sektörün ekonomiye katkısı olmamakta ve beraberinde ağır yükler getirmektedir. Türkiye'nin tarım potansiyeli yüksek bir ülke olması hasebiyle mevcut sorunları çözüme kavuşturması ve tarım sektörünün ekonomiye katkısını artırmalıdır. Dolayısıyla Türkiye'de bundan sonra tarımda izlenecek politikaları şu şekilde ele alabiliriz¹⁴⁶;

Tarımın desteklenmesi ve özellikle düşük gelirli üreticilere sosyal ve bölgesel yardımların yapılması gereken bir sektör olarak düşünülmesi, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı daha işler hale getirilerek, makro düzeyde her bir üründe üretim ve ticaret politikaları ülkesel düzeyde belirlenip bunlar yapılırken konu ile ilgili olarak çalışan

¹⁴⁵ Ali Özgüven , a.g.k., s.251-252

¹⁴⁶ Gaytancıoğlu Okan, Türkiye Tarımının Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, www.gubretas.com.tr/makalefile/drokankaytancioglu2.doc (Erişim tarihi: 02.05.2011)

birçok kişi ve kurumdan yararlanılması, hayvancılığa özel önem verilerek üreticilerin sorunları özenle dikkate alınması, bölgesel politikalar geliştirilerek, bölgeler arası farklılıkların giderilmesi, dünya piyasaları yakından izlenerek üretim maliyetlerinin düşürülebilmesi ve uluslararası piyasalarla rekabet gücü sağlayabilen ürünlere özel destekler verilip dünya fiyatları ile rekabet edemeyecek stratejik olmayan ürünlerde ısrar edilmemesi, ziraat mühendislerinin istihdam sorunu devlette işe yerleştirilme yerine “sorumlu danışmanlık” sistemiyle çözülerek ziraat mühendisleri ve veterinerlerin gerekirse 1-2 köyden sorumlu olabilmelerinin sağlanması, çevre sorumluluğu yüksek bir tarım politikası izlenilip sürdürülebilir kalkınma kavramı özellikle tarıma dayalı sanayi sektöründe geliştirilmeli, üreticilerin toprağın ve bitkinin ihtiyacı olan gübre ve ilaç dışındaki girdileri bilinçsizce kullanmalarının önlenmesi, tarımsal desteklemede, sanayisi hammadde sıkıntısı çeken, üretim açığı olan ve birçok sektörle bağlantılı olan bazı ürünlerde teşvik primlerinin ödenmesi, miras hukuku yeniden düzenlenerek tarım arazilerinin parçalanmasının önlenmesi, politikalarda başta üniversiteler olmak üzere sivil toplum örgütlerinin görüşlerinin alınması şeklinde açıklayabiliriz.

Tarımda yapısal kaynaklı olarak bilinen bu ihmalkârlıkların çözümünde, öncelikli olarak eksikliklerin ne olduğu tespit edilmeli ve bu kapsamda reform nitelikli çok yönlü kararlar alınmalıdır. Bu önemli kararlar alınırken ise Avrupa Birliği gelişmiş ülkelerinin teknikleri ve uygulamaları göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye ve AB üyeleri açısından tarım sektöründe görüldüğü üzere işleyiş mekanizmaları, kurumsal yapı ve ekonomideki ağırlık gibi faktörler açısından önemli farklılıklar vardır. Bunların yanı sıra, AB'nin uzun yıllar süren çalışmalar sonucu oluşmuş, karmaşık ve başlangıcından günümüze kadar çeşitli reform çalışmaları ile değiştirilmiş Ortak Tarım Politikasına uyumun çok kolay olmayacağı ortaya çıkmaktadır¹⁴⁷. Bu nedenle AB üyelik aşamasında Birlik üyesi ülkelerin OTP çerçevesindeki politikaları dikkatle izlemeli, gerekse aşamalı politikalar yürürlüğe konulmalıdır. Bu çerçevede kaynakların rasyonel dağılımı, üretim ve pazarlama tekniklerinden etkin şekilde yararlanarak bilim-egitim programları ile üreticilerin

¹⁴⁷ Naci Bayraç ve Füsün Yenilmez, **a.g.m.**, s.46

bilgilendirilme ve örgütlenmesi sağlanmalı ve destekleme politikalarının oluşturulması bu noktada önem taşımaktadır¹⁴⁸.

¹⁴⁸ Vildan Serin, Erişan Arıcan, Dünya Ticaret Örgütü ve AB İkileminde Türkiye'nin Tarım Politikaları, **TASAM-Stratejik Öngörü**, 2006, s.76

SONUÇ

II. Dünya Savaşından sonra hızlı bir yapılanmaya giren Avrupa ülkeleri 1958 yılında kurdukları toplulukla beraber, topluluğun ilk ortak politikası olan OTP'yi hayata geçirmişlerdir. Böylece tüm üye ülkelerin tabii olacağı ortak bir tarım politikası oluşturulmuştur. Günümüze kadar gelen bu süreçte AB OTP'si; tarımsal arzın sürdürülebilirliğini, üretimde etkinliği ve verimliliği sağlayarak Dünya tarım piyasalarında AB ülkelerini rekabet edebilir hale getirmiştir. Bir dönem gıda yetersizliği hatta kıtlık gibi sorunlarla karşı karşıya kalan AB ülkelerini ithalatçı konumdan ihracatçı konuma getiren bu başarıyı AB OTP' sine atfedebiliriz. OTP ile tarımsal politika ve stratejiler tek çatı altında, istikrarlı ve kararlı bir şekilde uygulama alanı bulmuştur.

Bu durumun Türkiye tarafından değerlendirilmesinde, OTP'ye uyumun aynı başarıyı sağlayıp sağlamayacağı çelişki içerisindedir. Çünkü Türk tarımı hem yapısal hem de işlevsel açıdan AB tarımından büyük farklılıklar göstermektedir. Türk ve AB tarımını karşılaştırırsak; Türkiye'nin tarımsal açıdan doğal zengin kaynaklara sahip olmasına rağmen teknoloji kullanımındaki yetersizlik, eğitimsiz iş gücü, düşük verimlilik, tarım işletmelerinin yapısındaki bozukluk gibi nedenlerle AB ile rekabet gücüne sahip olamamaktadır.

AB'nin OTP çerçevesinde tarım alanında yıllar itibariyle reform çalışmalarına gittiği gözükmektedir. OTP ile tarım ürünlerinde meydana gelen verimlilik artışı beraberinde ürün fazlalığını ortaya çıkararak, stok maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Bu olumsuzlukların önüne geçilmesi yolunda AB OTP'ye ilişkin reform çalışmalarına başlayarak, FEOGA yapısı altında ürüne direk destek uygulamasından kırsal kalkınmaya desteğe yönelmiştir. Türkiye de ise bu uygulamanın bir benzeri olan doğrudan gelir desteği sistemini uygulamaya başlamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise, OTP'de yapılan düzenlemelerin önceden planlanan ve tespit edilen önlemler olmasıdır. Türkiye bu noktada, ürün fazlalığı ve stok maliyetlerine meyil vermeden doğrudan gelir desteği sisteminin rasyonel bir şekilde uygulanabilmesi için; çiftçilerin kayıt altına alınmasını sağlayarak ilgili ürünlerde çalışıldığının tespit edilmesi, kırsal kalkınmaya önem verilmesi, tarım sayımı ve envanterinin yapılarak

doğrudan ödemelerin amaçlarının iyi tanımlanmış, açık ve net olarak sınırlarının belirlenmiş olması gerekmektedir.

Türk tarımı, AB'ye tam üyelik sürecinde OTP'ye uyum göstermek durumundadır. Türkiye ise kendi yapısal ve işlevsel sorunlarını çözüme kavuşturmadan, tarımsal yapısını ve politikalarını AB OTP'sine uyum sağlayacak şekilde entegre etmeye çalışmaktadır. Bu durum ise Türk tarımının daha kötü bir duruma gelmesine neden olabilecektir. AB komisyon raporlarında da tarım ile ilgili olumsuz görüşlerin, Türkiye'nin Katma Protokol ile öngörülen sektör konumunu gerçekleştiremediğini göstermektedir. Türk tarımı ancak ve ancak yukarıda belirtilen sorunların çözüme kavuşturulması, AB OTP'sinde yapılan uygulamaların yakından takip edilerek Türkiye'deki tarımsal yapıya uygun reform paketlerinin hazırlanması ile etkin bir hal alacaktır. Böylece Türk tarımı, AB ve diğer ülkelerle Dünya tarım piyasalarında rekabet edebilir hale gelecektir.

KAYNAKÇA

- ABAY, Canan; (2005), “Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim”, VI. Teknik Kongre, 3–7 Ocak 2005, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, s.2
- ACAR, Mustafa; (2006), “DTÖ ve AB Işığında Türk Tarımının Geleceği”, Orion Yayınları.
- AKALIN, U. Selçuk; (2006), “Türkiye’de Devlet-Sermaye İşbirliğinin Ekonomi Politikası”, Önsöz Basım Yayıncılık, İstanbul.
- AKAR, Sevda; (2010), “Lizbon Antlaşmasının Avrupa Birliği bütçe sürecine getirdiği yenilikler ve 2010 AB bütçesi”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 1, 166.
- AKDER, Halis; (1998), International Trade Agreements: Some Prospects for Turkish Agriculture. “World Agricultural Trade”, Ankara, 129.
- ALTINEV, Deniz; (2005), Türktarım Dergisi, 165, 42.
- ARICAN, Erişan ve Vildan SERİN; (2006), “Dünya Ticaret Örgütü ve AB İkileminde Türkiye’nin Tarım Politikaları”, TASAM-Stratejik Öngörü, 76.
- Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum, (2000), İzmir Ticaret Odası, İzmir.
- BAYRAÇ, Naci ve Füsun YENİLMEZ; (2005), “Türkiye ve AB Tarım Sektörlerinin Karşılaştırılması”, Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar, 42, 498.
- CANDAN, Armağan; (2005), “Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikası”, 3.Baskı, İKV Yayınları.
- CAN, Fatma; (2005), “Avrupa Topluluğu’nda Tarımsal Ürünlere Yönelik Destekler ve Çiftçilere Yapılan Yardımlar”, TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara.
- Demokrasi Platformu Dergisi, (2005), Ankara, 3, 93.
- DERNEK, Zeynep; (2006), “Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze tarımsal gelişmeler”, S.D.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 5.
- EKEMAN, Ebru; (1999), “21. Yüzyılın Eşiğinde Avrupa Birliği’nde Ortak Tarım Politikası”, İKV Yayınları, 158.
- “Ekonomik Göstergelerle Türkiye’de Tarım” (2009), TEAE Başvuru Kitabı.

- ERUYGUR, Ozan ve Erol ÇAKMAK; (2005), Trade Implications of Extending Turkey-EU Customs Union to Agricultural Products. "Middle East and North African Economies: Past Perspectives and Future Challenges", Brussels.
- EROĞLU, Nadir; (2007), "Atatürk dönemi iktisat politikaları", Marmara üniversitesi İİBF Dergisi, 2, 65.
- EUROPEAN COMMISSION (EC) (2006), IPA Council Regulation (EC) No 1085/2006 adopted on 17 July 2006.
- European Commission Directorate General for the Budget. (2006). "General Budget of the European Union for the Financial Year 2003. The Figures". 8-13.
- GÜLER, Semiha; (2008), "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türk Tarımı", Türktarım Dergisi, 181, 26.
- GÜNAYDIN, Gökhan; (2006), "Türkiye Tarım Sektörü", Tarım ve Mühendislik,s.76-77
- HENDRİKS, Gisela; (1991), "Germany and the European Integration. The Common Agricultural Policy: an Area of Conflict", Oxford: Berg.
- HUGHES, K.; (2004), "Turkey and the European Union: Just another enlargement?", A Friends of Europe working paper, Brussels June 2004.
- IŞIKLI, Emin ve Canan ABAY; (1992), "Destekleme Uygulamalarının Tarımsal Yapıya Etkisi", Ankara
- IŞIKLI, Emin; (2005), "Türk Tarım Politikasının AB OTP'ye Uyumu", Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü. Ankara.
- IŞIK, Nihat ve Ramazan UÇTU; (2005), "Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türk Tarımı ile AB Tarımı'nın Karşılaştırılmalı Analizi", Demokrasi Platformu Dergisi.
- IŞIN, Ferruh; (2005), "Türk Tarım Politikasının AB OTP'ye Uyumu", Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara, 134.
- KARLUK, Rıdvan; (1997), "Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim)", İstanbul.
- KARLUK, Rıdvan; (1995), "Avrupa Birliği ve Türkiye", 3. Baskı. Eskişehir.
- KAR, Muhsin ve Harun ARIKAN; (2003), "Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye Ekonomik Sosyal ve Siyasal Politikaların Uyumlaştırılması", Beta Yayınları, İstanbul
- OLGUN, Akın; (2005), "Türk Tarım Politikasının AB OTP'ye Uyumu", Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara, 134, 19-21.

- Özgür Üniversite Forumu Dergisi, (2004), “Küreselleşme Çağında Tarım Sorunu” Dosyası, 28, 136-138.
- ÖZGÜVEN, Ali; (1997), Tarım Ekonomisi ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 35-36.
- ÖZKAYA, Tayfun; (2001), Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikalarının Dünü – Bugünü – Geleceği, Türkiye Ziraat Odalar Birliği Yayını, Ankara, s.5
- SARAÇOĞLU, Metin ve Erol BULUT; (2004), “Tarımın Kalkınmadaki Rolü ve Türkiye’de Tarımsal Teşvikler”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1, 57.
- TAHSİN, Emine; (2001), “Tarım reformu ve Uluslararası Antlaşmalar”, iktisat Dergisi, (Nisan 2001), sayı, 412
- TAN, Sibel ve İlkey DELLAL; (2003), “Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası”, Tarımsal Ekonomi ve Araştırma Enstitüsü, 2, 21.
- Tarımda Sancılı Dönüşüm, (2006), ‘Türkiye’de Tarımın Yapısal Sorunları’. İktisat Dergisi, 477, 32
- Tarım Politikası, (2007), İzmir Ticaret Borsası Dergisi, 37.
- TEKİNEL, Osman ve Onur DENİZ; (2000), “Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikalarının Geleceği”, Fen ve Mühendislik Dergisi, 6.
- TUNÇ, Havva; (2002), “ Türk Tarım Sektörünün Yapısı Ve Sorunları ”, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 430, 54.
- TURAN, Güneş; (1999), “Gümrük Birliği ve Türkiye”, Verimlilik Dergisi, İstanbul, s.155-157
- Türk Tarım Sektörünün Yapısı Ve Sorunları, (2002), İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 430, 54.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (2002), “Avrupa Birliği ve Türkiye”, Ankara.
- Türkiye’nin AB İle Bütünleşme sürecinde OTP’ye Uyumu. (2005), Türktarım Dergisi, 163, 25.
- Türkiye’de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi Uygulamalarının Etkileri, (2008), GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, 25, 1, 42.

UÇTU, Ramazan ve Sinem YAPAR, (2004), “AB’ye Üyelik Sürecinde Türk Tarımının AB’ye Entegrasyonu ve Türk Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri”, Uludağ Üniversitesi Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu, Bursa, 1, 6–7, 225-226.

UYSAL, Karahan; (2001), “Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi”, Ankara, 46.

ÜLKÜ, E. Seda; (2006), “Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformları”, İKV Yayınları, İstanbul, 193, 9.

YALÇINKAYA, Hakan ve Çoşkun ÇILBANT; (2006), “AB’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceğe Etkisi”, Yönetim ve Ekonomi, 13, 2 , 114-115.

YAVUZ, Fahri; (2005), Türkiye’de Tarım, Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı.

YENGİNOL, Celal; (2007), “Tarımda Küresel Rekabet Ve Türkiye Tarımının Geleceği”, Türktarım Dergisi, 175.

YEŞİLYURT, Cemalettin; (2005), Türk Tarım Sektörünün AB’ye Uyum Çalışmaları ve Müzakereler Öncesi Değerlendirmeler, Durum 2005, 90.

YILDIRIM, Kemal ve Doğan KARAMAN; (2003), Makroekonomi, Eskişehir.

60 Soru 60 Cevap Türkiye Tarımı, (2002), Sorunları ve Çözüm Önerileri, ATO Yayınları, Ankara, 4-5.

Tezler

ATAKAN, Mehtap; (1998), Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye’nin Uyumunu, T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı AT ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Uzmanlık Tezi**, Ankara.

İnternet Kaynakları

“Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikası”. İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV).

<http://www.ikv.org.tr/pdfs/0b08abbf.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2010)

“Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası”. (2009). Ankara AB Bilgi Merkezi.

www.avrupa.info.tr/Files/File/PressPacks/AgricultureFair/otp.pdf, (Erişim tarihi:01.07.10)

AKTAŞ, Mehmet; Türkiye'nin Tarımsal İhracat Potansiyeli,

http://www.turktrade.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=55 ,
(25.06.10)

“Cumhuriyet Döneminde Tarım”.

http://www.tarimsalbilgi.org/forums/cumhuriyet_doneminde_tarim-t2363.0.html
(erişim tarihi:27.12.2010)

“Dünden Bugüne TMO”. <http://www.tmo.gov.tr/Main.aspx?ID=13> (Erişim
tarihi:24.12.2010)

DPT. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>,
(Erişim Tarihi:08.08.10)

DPT. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, (Erişim
Tarihi:08.08.10)

DPT. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>,
(Erişim Tarihi:10.08.10)

DPT. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>,
(Erişim Tarihi:10.08.10)

DPT. Altıncı Kalkınma Planı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>, (Erişim
Tarihi:10.08.10)

DPT. Sekizinci Kalkınma Planı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.pdf>, (Erişim
Tarihi:10.08.10)

DPT. Dokuzuncu Kalkınma Planı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, (Erişim
Tarihi:10.08.10)

ERAKTAN, Gülcan ve Necat ÖREN; AB Ortak Tarım Politikası, Reform Süreci Ve
Türkiye'ye etkileri, www.zmo.org.tr/resimler/ekler/9beb1e831faf6aa_ek.pdf?tipi=14,
(Erişim Tarihi:2.06.10)

European Commission. (2010). EU budget. http://ec.europa.eu/budget/index_en.htm,
“Roma Antlaşması ve Ortak Tarım Politikası”.

<http://web.deu.edu.tr/ab/abpltk/01/01.htm>, (Erişim Tarihi:08.06.10)

www.gumruk.gov.tr, (Erişim Tarihi:12.10.2010)

KOÇ, Ceyhan; “İzmir İktisat Kongresinin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, <http://www.e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/article/download/1009/1008>, (Erişim tarihi: 03.05.2011)

Tarım stratejisi (2006-2010).

http://www.tarim.gov.tr/%5CFiles%5Csanal_kutuphane2%5CTarimStratejisi%5Ctarim_stratejisi_2006_2010belgesi.htm (erişim tarihi:12.01.2011)

Tarım, www.khgm.gov.tr/AB/AB_tarim.doc , (Erişim Tarihi:17.08.10)

Türkiye- AB Tarihçesi, **İKV**.

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=tarihce&baslik=Tarihçe> , (Erişim Tarihi: 19.08.10)

ULUSOY, A. Sadi; “AB’ne Adaylık Sürecinde AB ve Türkiye Tarım Politikaları, Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler ”,

www.zmo.org.tr/resimler/ekler/fa299a4d1d8c52e_ek.pdf?tipi=14&sube, (Erişim tarihi:10.07.2011)

YURT, Emel, S.Çakmak ŞAHİN ve Müge AKAD; “Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Uluslar arası Ticarete Etkisi”.

www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/yurt.pdf, (Erişim Tarihi:10.06.10)

2003 Yılı Ulusal Program Dokümanları. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=196&l=1>, (Erişim Tarihi: 17.08.10)

http://www.agri.ankara.edu.tr/economy/1189_1205433983.pdf (erişim tarihi: 10.12.2010)